

Det gør ondt
Men ingen ser min smerte
Jeg græder
Men ingen ser mine tårer
Jeg taler
Men ingen hører mine ord
Jeg kalder på hjælp
Men ingen kommer
Det gør ondt
Men ingen ved det
Jeg viser det
Men ingen vil se
Det gør ondt
At være alene med en smerte

SOCIALE FLYGTNINGE I EGET LAND

ET INDBLIK I LIVET HOS

LUKKEDE NOMADEFAMILIER I DANMARK

HUSET ZORNIG

Sociale flygtninge i eget land

Et indblik i livet hos

lukkede nomadefamilier i Danmark

Udgivet af Huset Zornig

Copyright Huset Zornig

Layout: Michaela Scharling

ISBN: 978-87-996931-0-8

INDHOLD

FORORD	7
RESUMÈ	8
Sociale flygtninge	9
Familien som banegård	10
Boligen som utryk base	11
Den dårlige økonomi	11
De mange sygdomme	12
Den sociale arv	12
Skolens betydning	13
Exit-strategier	14
Mødet med myndighederne	15
Anbefalinger	15
1. ANBEFALING - Find og hjælp familierne	16
2. ANBEFALING - Rusmiddeludfordringen	16
3. ANBEFALING - Fattigdomsbekæmpelse	16
4. ANBEFALING - Boligforhold	17
5. ANBEFALING - Frivillige som netværk	17
6. ANBEFALING - Folkeskolen som katalysator	17
7. ANBEFALING - Job og uddannelse	17
1. INTRODUKTION	18
Nomadefamilier eller lukkede familier?	19
Flytter eller flygter de?	22
Sociale flygtninge	24
Hvem er deltagerne?	26
2. FAMILIEN	29
Familiemønstre	30
Forældre med afvigende normer	31
Svære søskenderelationer	32
Drømmen om et normalt liv	33
3. DEN LUKKEDE FAMILIE	35
Den svære dialog med myndighederne	37

4. DE MANGE FLYTNINGER	38
Et udvidet nomade-begreb.....	40
Hyppige flytninger belaster børn	41
Hvad udsættelse fra bolig betyder	43
5. FLUGTEN	44
1. Den mandsdominerede flugtnomadefamilie	44
2. Den kvindedominerede flugtnomadefamilie.....	45
I myndighedernes søgelys	47
6. BOLIGEN	49
Den gode bolig	52
7. MØDET MED MYNDIGHEDERNE	53
Manglende forståelse af familien	54
Den svære dialog	55
Mødet med familien.....	57
DEN GODE SOCIALRÅDGIVER	58
Moderen som indgang.....	59
Behov for helhedsorienteret indsats	60
De socialt udfordrede familiers anbefalinger	61
8. SKOLE, UDDANNELSE OG FRITID	62
Det svære møde.....	63
Fritid.....	64
DEN GODE SKOLELÆRER	65
DEN GODE PÆDAGOG	65
Skolens rolle	65
Mødet med børnene	66
Efter skolen.....	68
Hvad skolen kan gøre	69
9. DEN SOCIALE ARV	70
10. SUNDHED	73
Uklare sygdomsbilleder	74
DEN GODE SUNDHEDSPLEJERSKE	74
Sygdomme bidrager til udsathed.....	75
Behov for indsats	76
11. ØKONOMI	77

12. EXIT-STRATEGIER	<u>79</u>
Exit hos flugtnomadefamilier.....	80
Anbringelse som udvej.....	82
Frygt som barriere	83
Behov for exit-programmer.....	84
13. ANBEFALINGER	<u>86</u>
Find og hjælp familierne.....	86
Troubled Families.....	89
Rusmiddeludfordringen	91
Fattigdomsbekæmpelse	92
Boligforhold	93
Frivillige som netværk	94
Folkeskolen som katalysator.....	95
Job og uddannelse	96
14. PROCES OG METODE	<u>98</u>
Interviews	101
Begreber	102
Anbefalinger	102
Bidragydere	103
Følgegruppe	104
Bilag A - Eksisterende tiltag	<u>105</u>
Initiativer fra Social-, Børne- og Integrationsministeriet.....	105
Forebyggelsespakken	106
Landsdækkende overgrebscenter	107
Tidlig opsporing af udsatte børn	107
Initiativer fra Beskæftigelsesministeriet.....	108
Holstebro- eller Leksandmodellen - Familieiværksætterne	109
"En Ny Start" - Rebildmodellen.....	109
"Socialsøg"	110
Signs Of Safety eller Sikkerhedsplaner.....	111
Familiedøgninstitutioner	112
REFERENCER	<u>113</u>
LINKS	<u>115</u>

FORSIDE-BILLEDE:

Model og tekst: Melanie, opvokset i lukket nomadefamilie, seksuelt misbrugt som barn

Fotograf: Henrik Nielsen

Der mangler viden om, hvordan der mest hensigtsmæssigt arbejdes med lukkede familier

citat: Rapport fra social- og integrationsministeriets ekspertpanel om overgreb mod børn, 2012

Denne rapport er et forsøg på at give de lukkede nomadefamilier en stemme.

Sekundært et bud på en række anbefalinger til, hvordan vi i Danmark kan gøre en endnu bedre indsats for socialt udfordrede familier, så vi kan forebygge - eller måske helt undgå - at familierne ender med at lukke sig mod eller flygte fra myndighederne. Heldigvis er vi med nyere tids lovgivning på familieområdet på rette spor. Det ser ud som om lovgivningen langt hen af vejen understøtter familiernes ønsker og drømme.

Rapporten formidler familiernes bud på, hvordan myndighederne bedst muligt arbejder med og for disse familier. Stemmerne tilhører kvinder og mænd, børn og voksne. Aktive og forhenværende medlemmer af lukkede familier og nomadefamilier. Vi hører deres drømme, deres vrede, deres omsorg for familien, deres møde med myndighederne og frem for alt deres egne refleksioner over, hvorfor de blev lukkede familier og flygtede. Eller flyttede. For ofte er flytningerne ikke i familiernes øjne en flugt, men en flytning til noget bedre. Et ønske om en ny start. Et nyt liv. Hvad jeg har lært af de medvirkende i denne undersøgelse er, at ønsket om et bedre liv aldrig stopper.

Hvad jeg også har lært er, at vi står med en række familier i samfundet, som kæmper med et så komplekst spænd af udfordringer, at det kan være svært at vide, hvor hjælpen skal begynde og slutte. Der er gennemgående meget fattigdom, rusmiddelmisbrug, fysisk og psykisk vold, sygdom samt seksuelle overgreb i familierne. I overraskende høj grad.

Vi er dybt taknemmelige for den ærlighed og det mod, både de voksne, og de, der er eller var børn i familierne, har udvist.

En kæmpe tak til jer for at åbne en - for de fleste danskeres vedkommende - ukendt verden.

Og en tak til følgegruppen og fagpersoner for sparring undervejs.

Velkommen til et lille indblik i en række lukkede nomadefamiliers virkelighed.

Lisbeth Zornig Andersen

RESUMÉ

Socialt udfordrede familier, der i almindelig tale kaldes 'lukkede' og 'nomader', fordi de afviser kontakt med myndighederne eller flytter fra sted til sted, lever ofte som sociale flygtninge i deres eget land.

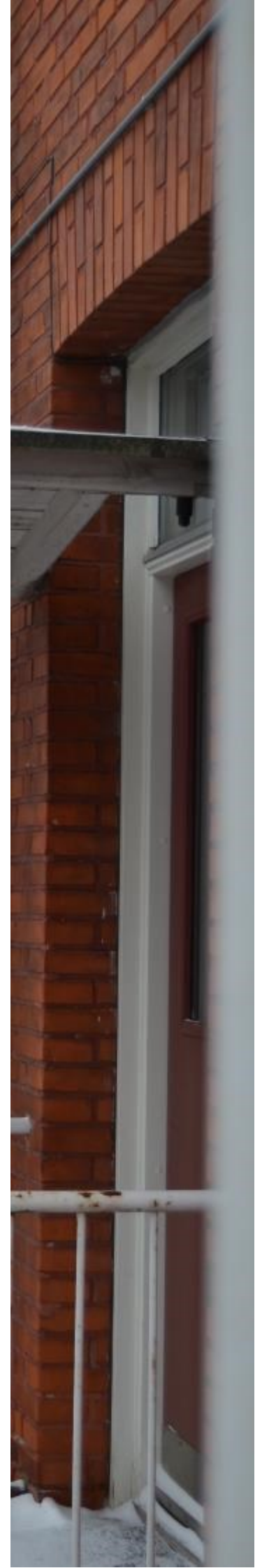
Mange af familierne har en svag tilknytning til arbejdsmarkedet og uddannelsesinstitutionerne, ofte i flere generationer tilbage, de oplever fattigdom, de oplever ekskludering, de føler sig uden for samfundet, hvis ikke direkte udstødt. De oplever at leve i et parallelsamfund, hvor myndighederne ofte bliver oplevet som en trussel, fordi familierne har en følelse af at have slået sig på systemet, hvilket kan gøre det vanskeligt for myndighederne at sætte ind med den hjælp, familierne har brug for.

Familierne kæmper ofte med komplekse sociale udfordringer, hvor en kombination af arbejdsløshed, fravær af uddannelse, manglende netværk, dårlig økonomi, rusmiddelmisbrug og fysisk og psykisk sygdom bliver blandet med vold, omsorgssvigt, overgreb og kriminalitet, der risikerer at belaste børnene i særlig grad. For at hjælpe familierne kræver det ikke blot konkrete, individuelt tilrettelagte, helhedsorienterede indsatser, der adresserer familiens samlede problemer på en sammenhængende måde, men også en menneskelig tilgang, der er karakteriseret ved en empati og respekt, som vokser ud af en grundlæggende forståelse for familiens situation. Et menneskesyn, hvor myndighederne på den ene side fastslår, at der er sket skader i familierne, og at der har været eller er alvorlige omsorgssvigt af børnene, og på den anden anerkender, at der er tale om mennesker, som er havnet i et uønsket livsmønster, de fleste ønsker sig ud af og skal have hjælp til med afsæt i netop i den enkelte families forudsætninger og behov.

I flere af familierne udøver forældrene skadelige handlinger, der rammer børnene. I den forbindelse er det væsentligt at holde sig for øje, at mange af forældrene selv ser ud til at være er skadede børn, der er blevet voksne, og som giver deres skader videre. Der er behov for radikal tidligere og mere effektiv forebyggende indsats, helst allerede før familierne bliver stiftet, og en hurtigere og mere konsekvent indgriben, når familien får problemer og mistro bliver synlig. Der har aldrig været mere fokus på en tidlig indsats – men selv de umyndige børn og unge voksne i denne rapport, der for nylig er vokset op i nomadefamilier, kan stadig berette om langsommelighed og indsatser, der fejler.

Det skal understreges, at en lang række af de ønsker og krav, deltagerne i denne rapport stiller, er imødekommet lovgivningsmæssigt gennem de seneste tre år i form af både Barnets Reform, Overgrebspakken, Folkeskolereformen og Kontanthjælpsreformen, samt flere andre mindre initiativer. Desuden arbejder flere og flere kommuner eksperimenterende med forsøg på at imødekomme familierne og imødegå de forhold, disse familier lever under. Det er positivt og kan bidrage til at ændre forholdene for de mest udsatte familier, der har vendt sig mod samfundet. Tilbage er dog stadig et stort ønske fra familierne om en mere agil og ligeværdig tilgang til dem.

Denne rapport skildrer 17 familiers liv og udfordringer, formuleret med afsæt i enkelte familiemedlemmers egne fortællinger, og anbefaler samtidig en række yderligere initiativer, som kan hjælpe familierne, formuleret i samråd med flere af familierne selv.

Sociale flygtninge

De 17 familier, som indgår i denne undersøgelse, repræsenterer dels, hvad man kalder lukkede familier, dels nomadefamilier. Den almene forståelse af begreberne er, at lukkede familier ikke ønsker kontakt med myndighederne, mens nomadefamilier hyppigt flytter fra sted til sted for at undgå myndighederne og typisk også er lukkede. Begge familietyper har komplicerede sociale udfordringer til fælles. Forskellen handler først og fremmest om antal flytninger.

Denne undersøgelse giver et mere nuanceret billede af familierne og de to begreber.

En væsentlig pointe er, at lukketheden som en afvisning af myndighederne ikke nødvendigvis er en permanent tilstand. Den vokser som regel frem i takt med, at familiens problemer vokser sig større og dialogen med myndighederne opfattes som uhjælpesom over for de særlige udfordringer, den pågældende familie har. Flere af de lukkede familier ønsker tværtimod en hjælp, de ikke oplever at få. Når problemerne mindskes – uanset årsagen – aftager lukketheden.

En anden væsentlig pointe er, at hyppige flytninger heller ikke er udtryk for en permanent livsstrategi eller nødvendigvis et udtryk for en flugt fra myndighederne – oftere er en flytning et forsøg på at løse familiens problemer eller en økonomisk nødvendighed. I de familier, hvor problemerne forbliver uløste og vokser i kompleksitet, hvor kriminalitet, vold og seksuelle overgreb vokser frem som temaer, kan flytningerne udvikle sig til flugt – men ikke altid.

Ser man på motiverne til familiernes flytninger, kan man inddele nomadefamilier i fire kategorier:

Nomader

Flytter efter muligheder, som et nyt job, en bedre bolig, en ny kæreste, m.m.

Tvangsnomader Flytter af nødvendighed, typisk fordi de er udsat af boligen på grund af manglende huslejebetaling, hvilket ofte udløser en kæderække af flytninger.

De facto nomader Flytter ikke hyppigt, selv om de identificerer sig selv som nomader, ofte fordi de ikke har råd til at flytte.

Flugtnomader Flytter for at undgå myndighedernes interesse for kritisable forhold, som vold, seksuelle overgreb og anden kriminalitet.

Familierne kan i deres udviklingsforløb over tid skifte mellem de forskellige kategorier, alt efter hvordan deres livssituation ændrer sig, ligesom antallet af flytninger kan variere meget, igen alt efter livssituation. Ingen af familierne i undersøgelsen giver udtryk for et bevidst ønske om et nomadeliv. Tværtimod er det gennemgående ønske et 'almindeligt' liv med en funktionel, fast bolig og en stabil økonomi, som formår at finansiere hverdagen – og et job blandt dem, der magter det – ofte suppleret med et ønske om hjælp til særlige udfordringer, som sygdom og psykiske lidelser, der er udbredt i familierne.

Fælles for familierne er også, at de sjældent oplever, at det lykkes dem at realisere deres ønske om et almindeligt liv. De er alvorligt udfordrede ikke blot på deres økonomi og sundhed, men også på deres selvverd og evne til at håndtere konflikter og løse problemer. Derfor befinder de sig i en permanent tilstand af mental bevægelse – som nogle gange bliver fysisk med en flytning – mod noget andet og bedre, oftest uden at nå i mål. I den forstand genkender mange sig i nomade-begrebet. De formår ikke at blive en del af det samfund, der omgiver dem. De ser ind i en normalitet, de ikke formår at blive en del af, men føler sig 'forkerte' og oplever, at de ikke passer ind. Som Søren, opvokset i en nomadefamilie, siger: "Det, de alle sammen har til fælles, er, at de ikke passer ind."

Reelt er familierne sociale flygtninge i deres eget land. De har en normafvigende adfærd og opfatter sig selv som en marginaliseret minoritet, uden nødvendigvis at have den samme position i samfundet, som minoriteter har i traditionel forstand. De føler sig socialt ekskluderede, uden at være kulturelt differentierede med en alternativ identitet og et alternativt tilhørsforhold eller fællesskab, som mange andre minoritetsgrupper har og kan søge tilflugt i. De synes at stå over for en kulturkløft, de ikke formår at krydse ved egen hjælp.

Men uanset valg af begreber, er det et væsentligt forhold, at hyppige flytninger er belastende for børn. Alle børn i nomadefamilierne i denne undersøgelse giver udtryk for mistrivsel som følge af hyppige skole-skift, tab af venner og mistede fritidsinteresser - i det omfang, de overhovedet har opdyrket fritidsinteresser. De taler om rodløshed, utryghed, normløshed, manglende netværk og relationer. Flere af børnene vokser op uden erhvervskvalificerende uddannelse og lever i flere tilfælde som voksne et liv, der minder om forældrenes, eller også kæmper de med alvorlige mén af opvæksten - det synes især at gælde børnene i undersøgelsen, der også er blevet seksuelt misbrugt. Der er således gode grunde til både at modvirke hyppige flytninger og afhjælpe familiernes sociale udfordringer.

Familien som banegård

'Familie' skal som begreb i forbindelse med de medvirkende familier opfattes meget rummeligt. Ganske vist indgår den klassiske kernefamilie med far, mor og børn som en familiestruktur, men oftest er der tale om langt mere flydende og foranderlige familienetværk, som nogle af deltagerne benævner som en "banegård" af skiftende voksne og børn, der nogle gange bor sammen, andre gange ikke, nogle gange er i direkte familie med hinanden, andre gange ikke. Søren, som er vokset op som barn i en nomadefamilie, beskriver sin opvækst sådan: "Er enormt usikkert og rodløst. Følelsen af 'hjem' og normer er ikke-eksisterende. Temaer som utryghed, altid på vagt, altid opmærksom, altid urolig, og usikkerhed fyldte meget."

Normalitet er et udflydende begreb i de fleste af familierne. Forældrenes adfærd reflekterer ofte ikke gængse normer i samfundet. De komplicerede familiestrukturer repræsenterer i visse familier en udfordring i sig selv, især når mor også er søster, bror også er fætter, eller det er usikkert, hvem den biologiske far er. Derfor vil en forestilling om, at familierne er typiske kernefamilier med traditionelle relationer og mønstre, ofte være en fejlantagelse, og en indsats, der tager afsæt heri, let ramme forbi. Det faste omdrejningspunkt i familierne er oftest moderen, som flere af deltagerne selv peger på som den oplagte ankerperson, en indsats over for familien bør rettes mod.

Selv om det kan være vanskeligt at afgrænse familierne og dermed opgøre antallet af familiemedlemmer, er de fleste af familierne betydeligt mere børnerige end landsgennemsnittet på 1,7 barn pr. familie. En af de repræsenterede familier tæller 10 børn. De mange børn kan i sig selv udgøre en både økonomisk og ressourcemæssig udfordring for de forældre, der kæmper med dårlig økonomi og dårligt helbred - men også i nogle tilfælde en ressource i forhold til hinanden, hvor nogle af familiemedlemmerne beskytter eller passer hinanden.

Familierne formulerer selv et gennemgående ønske om, at myndighedernes indsats tager afsæt i den individuelle familiestruktur og tilpasses fordomsfrit efter de konkrete problemstillinger, der kendetegner netop den pågældende familie. Flertallet af deltagerne siger samtidig, at de ikke har oplevet, at det har været tilfældet for deres vedkommende, hvilket de angiver som en af årsagerne til en afstandstagen til myndighederne og den hjælp, de oftest har brug for.

Boligen som utryk base

Familiernes boligforhold varierer stærkt – ikke mindst over tid. Fra en beskeden bylejlighed eller værelser hos private, til et nedslidt hus i et udkantsområde eller et beskedent parcelhus i en provinsby, et klubværelse, et herberg eller en institution. De fleste af familierne i undersøgelsen lejer fra private udlejere, da rummelige almennyttige boliger til børnerige familier både er dyre og vanskelige at få fat i, selv om netop de almennyttige boligområder ofte har sociale støttefunktioner, der kunne hjælpe familierne.

Det gælder for de fleste familier i undersøgelsen, at hjemmet er fattigt, og at måden, man har indrettet sig på, bærer præg af det. I de hjem, der er længst væk fra de gængse normer, er der tale om slidte møbler, mangelfuld indretning, ofte ingen vaskemaskine eller køleskab, ingen værdigenstande af nogen art. Hjemmene beskrives som usle, beskidte og rodede, ofte med sanitære problemer, såsom stoppede kloaker, frosne vandrør, manglende varme, osv. Dette gælder både de voksne deltagere, der voksede op i lukkede familier og nomadefamilier, og de unge deltagere, hvis oplevelser er ganske nylige.

Familierne peger selv på dårlige boligforhold som underminerende i forbindelse med familiens forsøg på at løse andre problemer, da stort set alle betragter et fast, trygt og velfungerende hjem som en forudsætning for overskud til at håndtere hverdagens udfordringer – og som en del af en i øvrigt en fælles drøm om et 'helt almindelig liv'.

Den dårlige økonomi

Dårlig økonomi er et væsentligt og gennemgående problem for familierne. De beskriver et liv i arbejdsløshed finansieret af offentlige ydelser, og fattigdom – en hverdag med en lang række basale mangler, dels fordi pengene er få, dels fordi en uforholdsmæssig andel bliver brugt på f.eks. cigaretter, alkohol og andre rusmidler, mens børnene lider afsavn. Flere af børnene – både nuværende og tidligere børn i nomadefamilierne fortæller om huslejer, der er blevet drukket op, tyveri som en måde at få mad på, ensformig, ikke-nærende kost, og at gå sulten i seng.

Børn i både lukkede familier og nomadefamilier oplever genbrugstøj, fravalg af pengekrævende fritidsinteresser, manglende skoletasker, ingen mobiltelefoner og computere, ingen cykler, ingen make-up, få og gamle møbler, ingen ferier. Nogle børn beretter om en enkelt udflugt til København og Tivoli som den eneste rejse, de har været på i barndommen.

De voksne fortæller om lignende oplevelser. Sonja, mor i en flugtnomadefamilie, siger: "Jeg var altid heldig. Jeg fik altid en sæk tøj her og en sæk tøj der. Folk kom og satte foran min dør – jeg anede ikke, hvem det var fra. Så tøj på kroppen havde børnene altid, men børnenes far var sådan... jamen, når han fik penge, så var han en stor mand. 22.000 kr. i børnepenge, og så gik der to dage, og så var de væk. Hvad de blev brugt til, det aner jeg ikke."

Familierne oplever den dårlige økonomi som en meget stor stressfaktor. Flere af familierne har spekuleret i socialt bedrageri for at få pengene til at række, hvor det især har handlet om at flytte hver for sig til forskellige adresser for at få flere børnebidrag. Flere har desuden betydelig gæld, også efter, at de er udtrådt af lukketheden eller nomadetilværelsen, hvilket i sig selv begrænser deres muligheder for at forbedre og stabilisere deres livssituation.

De mange sygdomme

Det er vanskeligt at uddrage klare konklusioner eller mønstre om den fysiske eller psykiske sundhedstilstand i familierne. Familiernes kontakt med læger og sundhedsvæsen er meget varieret og ustruktureret. Der er tegn på børn, der er født med føtal alkoholsyndrom, hvilket i sig selv kan reducere livsmulighederne, uanset miljøet, men det er ikke efterprøvet. Der er dog indikationer på meget væsentlige, uløste og ubehandlede sundhedsproblemer, som bidrager til de komplekse sociale udfordringer, familierne oplever, og fungerer som barrierer for en forbedring af deres livssituation.

Bindevævssygdomme, epilepsi, multialergi, spastisk lammelse, hjertefejl, hjerneskade, demens, depressioner, angst, post traumatisk stress syndrom, tilknytningsforstyrrelser, manio-depressivitet (bipolar affektiv lidelse), skizofreni, mutisme, selvskadende adfærd, borderline, autisme, ADHD og dysleksi er blot eksempler på nogle af de lidelser, sygdomme og forstyrrelser, der bliver nævnt. Dertil kommer en vifte af livsstilssygdomme, der følger af alkoholmisbrug og øvrig rusmiddelmisbrug samt mangelfuld ernæring, og som i flere familier har ført til tidlig død. Også tandproblemer, som følge af mangel på regelmæssig tandpleje, er fremtrædende.

Sygdommene sætter også andre spor i hverdagen. Frygt for læger, angst for arvelige lidelser, maniske leveregler og udbredt selvmedicinering med rusmidler går igen som en fortælling i mange af familierne. I flere tilfælde har lidelser eller sygdomme i sig selv bidraget til, hvad deltagerne beskriver som et psykisk usundt miljø. I nogle tilfælde har sygdommene haft direkte betydning for det fysiske miljø i hjemmet i form af manglende rengøring, hygiejne og dårlig kost, fordi den syge forælder ikke har magtet opgaverne. Sund kost, motion og andre helseforebyggende tiltag er i de fleste tilfælde ikke prioriteret i familierne.

Den sociale arv

Livet i en socialt udfordret familie med komplekse problemer sætter sit præg på alle familiemedlemmer, flytninger eller ej. Ingen af de medvirkende børn, nuværende eller nu voksne, går umærkede ind i voksenlivet. Tværtimod trækker oplevelserne for mange af deltagerne lange spor ind i voksenlivet og påvirker livsmulighederne overvejende negativt.

Flere af børnene har i deres opvækst været udsat for fysisk og psykisk vold og seksuelle krænkelser, i flere tilfælde i årevis, uden at de fik hjælp. Flere oplever samtidig, at de heller ikke som voksne har kunnet få relevant hjælp, fordi myndighederne ikke er opfattet som lydhøre over for de følger virkninger af barndommen, de har som voksne, hvilket flere siger, gør det vanskeligere at bryde fri af den negative sociale arv. Oplevelsen af manglende hjælp sætter sig som en generel mistillid til det offentlige 'system' og ser ud til at bidrage til lukkethed og en negativ social arv i næste generation.

Karen, der voksede op som barn i en nomadefamilie, og som voksen mor kæmper med senfølger og alvorlige sociale udfordringer, udtrykker det på denne måde: "Jeg har meget svært ved at tro på det offentlige. Føler mig svigtet på flere måder, da der ikke blev lyttet til og set på de problemer, der var i min familie."

For andre børn er forældrenes svigt det, der for alvor har mærket dem. Det kommer til udtryk i form af en manglende tro på, at andre mennesker vil én det godt, en følelse af at være forkert, at være udenfor fællesskabet, at bære på en skam og et lavt selvværd. Det skaber i mange tilfælde problemer både på arbejdsmarkedet, i parforhold og på andre livsområder, hvor flere har svært ved at fastholde længerevarende relationer. Nogle har helt fravalgt både partner og børn.

Især de seksuelt krænkede børn er voldsomt mærkede af opvæksten. Elisabeth, der voksede op som barn i en nomadefamilie og som blev udsat for incest, udviklede alkoholisme og får i dag antidepressiv og anti-psykotisk medicin. Melanie, der også er vokset op i en nomadefamilie og som blev seksuelt misbrugt af forældrene, samt solgt til sex til fremmede, har en række selvmordforsøg bag sig. Melanie har i dag en stærkt selvskadende adfærd og er under intensiv psykiatrisk behandling.

Skolens betydning

Nogle af de deltagere, der er børn i eller er vokset op i lukkede familier og nomadefamilier, er i gang med eller har fået en uddannelse, trods hyppige flytninger og alvorlige sociale problemer i hjemmet. Enkelte er mønsterbrydere og har taget op til flere videregående uddannelser. De peger på folkeskolen som en livline i deres opvækst, hvor de har hentet anerkendelse, selvtillid og struktur – ofte støttet af bestemte lærere, der har vist særlig omsorg.

Andre – og flere – af de voksne børn i undersøgelsen står imidlertid uden uddannelse. De fortæller om en dårlig skolegang med mistrivsel, mobning og isolation, lav selvtillid og lavt selvværd, der underminerer en skoleindsats. Skole og lærere kan med andre ord spille en nøglerolle for livsmulighederne for børn i nomadefamilier. Mette, et umyndigt barn i en nomadefamilie, der er blevet udsat for seksuelle overgreb i hjemmet, siger: "Tit, dengang jeg var lille, så ville jeg ønske, at jeg kunne bo skolen, fordi jeg følte mig altid så glad der. Jeg var sammen med nogle mennesker, der ikke gjorde mig fortræd."

Flere nuværende og tidligere børn i både lukkede familier og nomadefamilier efterlyser imidlertid en stærkere indsats i skolerne, som kan hjælpe børn til at tale om problemer i hjemmet. De efterlyser undervisning i og oplysning i børnesprog om, at hvis voksne gør bestemte ting ved et barn, så har de brug for hjælp, og at hjælpen ikke skader barnet selv eller familien.

Selv om nogle børn i de socialt udfordrede familier lykkes med at få en uddannelse, formår de ikke nødvendigvis at omsætte uddannelsen til et selvforsørgende arbejdsliv. Det skyldes ifølge dem selv, at de kæmper med senfølger af barndommen, som for eksempel selvmedicinerende rusmiddelmisbrug eller psykiske lidelser, som de ikke oplever at få tilstrækkelig hjælp til. Flere af dem, der har fået en uddannelse, har afbrudt uddannelsen undervejs, for at genoptage den senere. Der er ofte en skrøbelighed i de voksne nomadebørns menneskelige fundament, som gør, at livssituationen kan ændre sig hurtigt. Ifølge deltagerne selv ville en målrettet, vedvarende og fleksibel hjælp kunne understøtte et skrøbeligt, men selvforsørgende livsforløb.

Exit-strategier

Flere af deltagerne i denne undersøgelse betegner sig selv som udtrådt af lukketheden eller nomadetilværelsen. Hvorvidt skiftet er en permanent tilstand kan være vanskeligt at vurdere. Men det har gjort det muligt at undersøge, hvordan skiftet er sket – bevægelsen fra lukkethed til åbenhed, fra hyppige flytninger til få eller ingen.

Det er ofte meget vanskeligt for familiemedlemmerne at finde udveje. Det typiske mønster er mange anløb til og forsøg på at finde udveje, uden at det lykkes. Hvor svært det kan være, illustreres ved, at flere af deltagerne i undersøgelsen har forsøgt selvmord – nogle gentagne gange – som en udvej.

Blandt de forældre, der har fundet udveje, hænger det ofte sammen med en markant ændring af livssituationen – en skilsmisse, en fængsling, en indlæggelse, en anbringelse, et dødsfald. Kun i enkelte tilfælde er udvejen kommet i stand gennem et samarbejde med myndighederne om en løsning i form af hjælp.

Blandt børn i mistrivsel har myndighederne i flere tilfælde brugt en anbringelse uden for hjemmet som en udvej. Erfaringerne blandt de anbragte børn er meget forskellige. Nogle har fundet anbringelserne som en lettelse og en vej til mere stabilitet og trivsel. Andre har ikke haft den oplevelse, typisk fordi anbringelsen ikke er oplevet som værende hensigtsmæssig, eller fordi de er blevet hjemgivet til en uforandret virkelighed med fortsat mistrivsel eller overgreb. I andre tilfælde har udvejen for børnene været selv at flytte ud af hjemmet, når de har været gamle nok.

Frygt er en væsentlig barriere for udveje, især i familier præget af vold og seksuelle overgreb, hvor manden er dominerende. Flere medlemmer af flugtnomadefamilierne i denne undersøgelse fortæller om forløb, hvor familiemedlemmer har forsøgt at gøre myndighederne opmærksomme på alvorlige problemer, uden at myndighederne forekommer at have grebet tilstrækkeligt ind. Følelsen af manglende hjælp svækker ifølge familiemedlemmerne selv deres tillid til, at de vil blive beskyttet effektivt mod den overgrubende part, hvis de vælger at bryde tavsheden for at bryde ud af livssituationen.

Erfaringerne fra de medvirkende flugtnomadefamilier peger på et behov for et egentligt exit-program for de familier, hvor der er misbrug, vold og seksuelle overgreb. Et sådant program bør sikre (typisk) mødrene, børnene og de unge i familien tillid til, at ingen i og omkring familien skades unødigt, at familiemedlemmerne ikke bliver tvunget tilbage i et uønsket miljø, samt at man ikke bliver straffet for at have været vidende om kriminelle eller skadelige handlinger, eller at der som minimum bliver taget særlige hensyn til den i familien, der tager kontakt til myndighederne, selvom vedkommende i længere tid har været vidende om skadelige og i nogle tilfælde kriminelle forhold.

I de medvirkende flugtnomadefamilier er flugten typisk først ophørt, efter manden og/eller kvinden er blevet pågrebet af myndighederne og fængslet, hvilket i de fleste tilfælde også har ført til en anbringelse af børnene i pleje eller på institution. Ingen af de voksne flugtnomader er blevet terapeutisk behandlet ud af flugtnomade-tilværelsen. Myndighederne har i ingen af familierne været i stand til at opnå en dialog om effektiv hjælp og behandling, mens flugten stod på. Den endeligt indgribende myndighed har i alle tilfælde været politiet.

Lukketheden er typisk mindsket i de familier, hvor der har vist sig løsninger på problemerne, hvad enten løsningerne er frembragt i samarbejde med myndighederne eller har materialiseret sig på anden vis.

Mødet med myndighederne

Forholdet til myndighederne er et stærkt og problematisk tema hos familierne. Især de af deltagerne, der er vokset op som børn i nomadefamilier, udtrykker en stærk kritik af myndighederne, som de ikke oplever, hjælp dem ud af deres mistrivsel, selv om myndighederne i flere tilfælde ifølge deltagerne har haft viden eller mistanke om, at der var alvorlige problemer i familien. Flere af både de nuværende børn og de nu voksne børn i nomadefamilier efterlyser en langt hurtigere indgriben fra myndighedernes side med uanmeldte besøg hos familien og individuelle samtaler med børnene i hjemmet og på skolen, når myndighederne har mistanke om problemer, samt anvendelse af tvangsfjernelser af børn og tvangsindlæggelser eller fængslinger af forældre, når mistanken er bekræftet.

Også forældrene i undersøgelsen er stærkt kritiske over for myndighederne. De oplever ofte, at de ikke har fået den rigtige hjælp, og at årsagen bundet i en manglende forståelse hos myndighederne for karakteren af de sociale udfordringer i den givne familie. Forældrene oplever at blive mødt med løsninger, der ikke passer til deres udfordringer, og som ofte retter sig mod et delelement af den samlede problemstilling, hvorfor hjælpen ikke får varig betydning. Forældrene efterlyser en helhedsorienteret tilgang til familierne, som tager udgangspunkt i en objektiv analyse af familiens problemer, og som inddrager familierne ligeværdigt i udformningen af løsningerne.

Flere af deltagerne peger på selve dialogen med myndighederne som en barriere for samarbejde, da de ofte ikke forstår det sprog, repræsentanterne for myndighederne bruger, og ikke oplever, at myndighederne forstår, hvad familierne siger til dem. En deltager efterlyser en "tolk", der kan oversætte mellem parterne. Den vanskelige dialog skaber utryghed hos familierne og bidrager i sig selv til en afstandstagen til myndighederne.

Anbefalinger

Familiernes sociale udfordringer og erfaringer peger på et behov for en helhedsorienteret indsats over for familierne, hvor der bliver sat ind på flere fronter på samme tid, gerne så tidligt i familiernes udvikling som muligt, da udfordringerne typisk udvikler sig over tid og bliver stadig mere komplekse.

Følgende anbefalinger forventes at kunne bidrage til at forebygge socialt udfordrede familier fra at udvikle sig til lukkede familier eller udvikle nomadetræk og/eller hjælpe dem ud af tilstanden. Anbefalingerne er udarbejdet i samråd med en række fagpersoner og flere af de familiemedlemmer, som indgår i denne undersøgelse. Anbefalingerne fremstår i deres fulde længde i kapitel 13.

Det er vigtigt at understrege, at der de senere år er implementeret en række lovgivningsændringer, der imødekommer en række af familiernes ønsker. Derudover arbejder flere og flere kommuner eksperimenterende med nye måder at tilgå familierne på, mange af dem med en helhedsorienteret tilgang. Det er dog muligt at styrke indsatsen yderligere på en række områder, og det er i den forståelse, de syv anbefalinger skal læses.

1. ANBEFALING - Find og hjælp familierne helhedsorienteret

Familierne skal hjælpes med deres udfordringer tidligt, ideelt allerede før familien etableres og det første barn fødes. Det kan blandt andet ske ved hjælp af tilbud om forældrekurser til førstegangsførelse. Nogle kommuner tilbyder det i dag. Der er samtidig behov for hurtigere at identificere udsatte familier med henblik på tidligere indsats. Det kan ske ved bedre anvendelse af allerede eksisterende oplysninger på tværs af sundhedsmyndigheder, politi og sociale myndigheder, hvilket er en gennemgribende ny måde at behandle data registreret om familierne. Der er behov for at sætte ind over for familierne med en helhedsorienteret indsats, der er tilpasset udfordringerne i den enkelte familie, herunder sundhed, økonomi, boligforhold, uddannelse, beskæftigelse, og som er tilrettelagt i samråd med familierne. Der er derudover behov for specialuddannede medarbejdere, der mestrer en tillidsskabende kommunikation med familierne.

Flere kommuner eksperimenterer allerede med den helhedsorienterede tilgang med specialuddannede fagfolk koblet på familierne. Det er også en anbefaling at etablere et socialt exit-program med frit lejede til vidner i relation til viden om kriminalitet og overgreb, som fortrinsvis målrettes volds- og seksuelt overgrebsramte familier. Desuden bør der sikres rettigheder til offentligt betalte terapeutiske forløb for dem, der selv er vokset op i socialt udsatte familier, uden at man nødvendigvis skal igennem en visitation. I dag kan man i visse tilfælde modtage offentlig støttet terapi, men familierne efterlyser en lettere tilgang.

2. ANBEFALING - Rusmiddeludfordringen

Tilbud om familiebehandling i forbindelse med rusmiddelbehandling, uanset om misbrugerens ikke selv er i behandling, bør være lovpligtigt sammen med behandlingsgaranti for pårørende til rusmiddelmisbrugere. I dag er det meget forskelligt fra kommune til kommune, hvad der tilbydes, og der er endnu ikke i lovgivningen krav om behandlingsgaranti for pårørende. Samarbejde om indsatsen mellem de professionelle i den pædagogiske sektor, den kommunale sundhedstjeneste, den sociale sektor og alkoholbehandlingen bør også styrkes. Kravet om rusmiddelbehandling bør desuden bruges mere insisterende i forhold til rettigheder som forældre.

3. ANBEFALING - Fattigdomsbekæmpelse

Socialt udfordrede familier skal sikres et økonomisk fundament, så der er råd til basale elementer som mad, tøj, et ordentligt hjem, fritidsaktiviteter, m.m. Familierne skal have systematisk tilbud om økonomisk rådgivning, herunder oplysning om eksisterende rettigheder i form af boligstøtte, hjælp til at identificere sundhedstilbud, hjælp til ansøgninger hos fonde, legater, julehjælp, etc., samt mulighed for hjælp til administration af økonomien, så især huslejen er sikret, samt mulighed for gældssanering som led i en helhedsorienteret indsats. Især forslaget om gældssanering ses sjældent i dag i kommunerne.

4. ANBEFALING - Boligforhold

Myndighederne bør stille billige, rummelige boliger til rådighed for socialt udfordrede familier i den almenlystige boligsektor, hvor der er sociale støtteforanstaltninger. Dette forslag vil kræve en lovgivningsændring, da det berører prissætningen af almene boliger. Nogle af familierne kan have brug for praktisk hjælp i hjemmet eller anden form for bostøtte. Dette ses tilbudt i flere kommuner, men ikke systematisk. Man kunne desuden tænke i at udvikle nye "skæve" boliger, som man i dag gør det til hjemløse med inddragelse af familierne med i ideudviklingen, for de familier, der på grund af størrelse eller anden form for afvigelser fra standarden.

5. ANBEFALING - Frivillige som netværk

Sociale netværk af frivillige kan understøtte socialt udfordrede familier. Myndighederne bør sikre et systematiseret overblik over og understøtte lokale frivillige kræfter, så socialrådgivere derigennem kan rekruttere eller i hvert fald anbefale frivillige netværk til familierne. Enkelte kommuner har en komplet oversigt over tilbud, men det bør sættes mere i system, så alle kommuner til enhver tid har overblik over og kontakt til frivillige netværk.

6. ANBEFALING - Folkeskolen som katalysator

Folkeskolerne skal have ressourcer og viden til at kunne se signaler hos og støtte børn i socialt udfordrede familier.. Der bør etableres et systematisk samarbejde mellem skole og kommune om f.eks. at have socialrådgivere på skolen, samt afholdelse af netværksmøder. Skolerne skal også hjælpe børnene med inspiration til fritidsaktiviteter, ligesom lærerne skal forstå deres afgørende betydning som rollemodeller, og arbejde på relationsskabelse og større rummelighed blandt børn og forældre på skolen. Lektiehjælp og støtte til struktur er også nødvendig, ligesom skolen også skal kunne rumme og motivere børn, der ikke nødvendigvis er boglige. En del af disse skoleanbefalinger imødekommes i flere af de nye reformer på børneområdet, men spørgsmålet er, om der afsættes ressourcer og tid nok til den enkelte udfordrede familie.

7. ANBEFALING - Job og uddannelse

Erhvervslivet og uddannelsesinstitutioner bør indtænkes aktivt i indsatsen over for de socialt udsatte familier. Der findes flere eksempler på initiativer, hvor virksomheder tager socialt udsatte medarbejdere ind for at støtte dem i at opbygge et aktivt og selvforsørgende arbejdsliv, og uddannelsesinstitutioner, der tager særlige hensyn til udsatte studerende. En forankring på en arbejdsplads eller uddannelse vil kunne afbøde både lukkethed og nomadeadfærd og give de voksne et fællesskab og en arbejdsidentitet udenfor familien.

1 INTRODUKTION

”

Altså, ordet nomade siger det hele. Du er på vej - enten på vej væk fra noget, eller på vej hen imod noget, du hellere vil have. Og indtil du er færdig med det, så er du en nomadefamilie.

Sidse, mor i en nomadefamilie

Denne rapport er et vindue ind til livet, som det udfolder sig og har udfoldet sig for en række lukkede familier og nomadefamilier i Danmark. De fortæller om deres liv, som børn og som voksne.

Rapporten bygger på kvalitative interviews med 22 nuværende og tidligere medlemmer af 17 lukkede nomadefamilier.

Formålet med at høre deres stemmer er at opnå en bedre forståelse af socialt udsatte familier, der lukker sig for omverden og i nogle tilfælde flytter hyppigt, som nomader, uden fast forankring i tilværelsen. Fokus er lukkede familier med problemer, som de myndigheder, der kunne hjælpe familierne, ikke formår at etablere en konstruktiv dialog med. Rapporten rummer samtidig familiernes egne råd til, hvordan hjælpen kan blive mere effektiv.

Initiativet til rapporten kom fra daværende social- og integrationsminister Karen Hækkerup, der satte fokus på de mest socialt udsatte familier og den store hyppighed af overgreb, som syntes at forekomme i nomadefamilier og lukkede familier. Blandt andet indikerede Ankestyrelsens kulegravning i 2012 af de mest alvorlige overgrebssager, at der er et gennemgående mønster i familierne med høj forekomst af vold, seksuelle overgreb og højt skolefravær.¹ Socialministeriet bad Huset Zornig om at formidle 10-15 lukkede nomadefamiliers egne oplevelser af, hvorfor de endte sådan, for at inspirere myndighederne til en bedre strategi over for denne type familier.

¹ "Kulegravning af sager om overgreb mod børn og unge", Ankestyrelsen, 2012

Socialministeren ønsker større viden i forhold til, hvordan man kan komme i konstruktiv dialog med de såkaldte nomade- eller lukkede familier, for på den måde at få mere viden om, hvad der skal til for at forebygge situationer, hvor familier melder sig ud og "flygter".

Hvad familiemedlemmerne siger i denne rapport er deres egne ord og er ikke efterprøvet hos myndighederne, som kan have en anden opfattelse af begivenheder eller forløb. Vi har tilstræbt at formidle deltageres egne ord og synspunkter, som de selv udtrykker dem. Vi har suppleret deres beretninger med bidrag fra udvalgte fagpersoner, ligesom vi i samråd med flere af deltagerne har formuleret en række anbefalinger til myndighederne. Rapporten er ikke udtryk for en videnskabelig kortlægning af lukkede familier og nomadefamilier i Danmark, men snarere en pilotundersøgelse eller keglesnit, der tilstræber at give et afgrænset indblik i de problemstillinger og livsvilkår, der præger 17 familier af denne type, som med fordel kan granskes nøjere.

Nomadefamilier eller lukkede familier?

Nomader er en betegnelse for folkegrupper, som flytter fra sted til sted, uden at have et fast bosted – oprindeligt for at følge græssende dyr eller for at handle. Traditionelle nomader tæller blandt andet beduiner, berbere, kasakher, tuareger, samer, romaer, jenschevolket og de norske skøyere.

I Danmark taler vi i dag om et mere moderne nomadefænomen – de sociale nomader. Det er – i den populære forståelse – socialt udsatte familier, der lever på kanten af samfundet, og som med hyppige flytninger, typisk fra kommune til kommune, forsøger at unddrage sig myndighedernes søgelys.

Begrebet "nomadefamilie" dukkede ifølge Dansk Sprognævn første gang op i samfundsdebatten i 1997: "Nomadefamilie sb. (1997) (ny brug) familie, der gentagne gange flytter fra en kommune til en anden for at undgå de sociale myndigheder".

Begrebet har også været at finde i medierne:

"Socialminister Karen Jespersen (S) er med fuld opbakning fra Folketingets partier på vej med et indgreb mod såkaldte nomadefamilier, der i dag kan styre fri af en truende tvangsfjernelse ved ganske enkelt at flytte til en anden kommune, hvor familien er ukendt af de sociale myndigheder." Berlingske Tidende, 1998"

"De såkaldte nomadefamilier, der ofte er i de sociale myndigheders søgelys på grund af kaotisk familieliv med misbrug og dårlig økonomi, flytter rundt i Danmark efter billige boliger og steder, hvor de kan være i fred." Metro Xpress, 2003

"Familien er en såkaldt 'nomadefamilie'. Det er forældre, der flytter til en anden kommune, hvis kommunen for eksempel vil fjerne børnene fra hjemmet." Kristeligt Dagblad, 2010

I de senere år er nomadefamilierne blevet forbundet med stærkt profilerede retssager om vold, misrøgt og seksuelt misbrug af børn, som for eksempel i den såkaldte Brønderslev-sag, der endte med historisk hårde domsfældelser af forældrene (se tekstboks "Sager om nomadefamilier").

Sager om nomadefamilier

I de senere år er nomadefamilier og lukkede familier blevet forbundet med stærkt medieprofilerede sager om seksuelt misbrug af børn. Her er eksempler på sager fra de senere år:

2013: Bornholm-sagen. - En adoptivfar og adoptivmor fra Pedersker på Bornholm idømmes af byretten henholdsvis ti og otte års fængsel for sexmisbrug af to adoptivdøtre.

2012: Rebild-sagen. - En 56-årig mand blev dømt skyldig i sexovergreb på ni børn. De syv var hans egne, mens to var veninder til en datter. Misbruget strakte sig over 16 år.

2011: Brønderslev-sagen. - 42-årig far idømt 11 års fængsel for vold, sexovergreb og vanrøgt af ni sammenbragte børn. Moderen blev idømt fire års fængsel.

2010: Tinglev-sagen. - 54-årig far fik otte års fængsel for at misbruge sin datter. Moderen blev ligeledes fundet skyldig i sexmisbrug – også af sine to sønner. Hun blev dømt til institutionsanbringelse. Misbruget strakte sig over 12 år.

2007: Tønder-sagen. - 47-årig far idømt ti års fængsel for sexmisbrug af to døtre. Den ene datter blev også udlejet til sex med andre mænd. 15 mænd har fået dom i sagen. Moderen fik en behandlingsdom for medvirken til incest.

Netop hensynet til børnenes velfærd er et stærkt motiv for myndighedernes interesse i de såkaldte nomadefamilier. Det er velkendt, at det i særlig grad belaster børn, hvis familien er præget af vold, misbrug af rusmidler og/eller seksuelle overgreb, hvilket nomadefamilier typisk bliver forbundet med. SFI udtrykker det i en undersøgelse om udsatte familier sådan:

"De familiemæssige forhold, som er mest skadelige for børns opvækst og udvikling, er psykologisk mishandling, seksuel og fysisk mishandling samt vanrøgt. Med undersøgelsen om 'Social støtte til børn' som grundlag fremgår det, at en relativ stor del af de børn og unge, der er omfattet af Servicelovens forebyggende foranstaltninger, i større eller mindre grad lider under en eller flere af de nævnte former for omsorgssvigt." ²

Nomadefamilierne bliver også opfattet som lukkede familier, det vil sige, at de aktivt forsøger at undgå en dialog, når myndighederne henvender sig med en bekymring. Imidlertid er flere familier i de senere års højprofilerede sager om misrøgt og overgreb på børn ikke kendetegnet ved mange flytninger, selv om de var lukkede. En socialt udsat familie, hvor der forekommer vold, misbrug og seksuelle overgreb, kan altså være lukket, uden at have hyppige flytninger og dermed kategoriseres som en nomadefamilie.

Sondringen mellem nomadefamilier og lukkede familier bliver dermed udflydende, da forskellen i begreberne hovedsagelig bliver afgjort af et bestemt antal flytninger. Det er da også genstand for løbende overvejelser hos myndighederne, hvor mange flytninger der skal til over hvor lang tid, for at en familie skal opfattes som en nomadefamilie, myndighederne skal bekymre sig om. Tilsvarende er det genstand for løbende vurderinger, hvor mange afvisninger om hvilke problemer og over hvor lang tid, der skal til, for at myndighederne skal opfatte en familie som lukket og bekymre sig.

² "Udsatte børnefamilier i Danmark", Mette Lausten, Helle Hansen & Alva Albæk Nielsen, SFI, 2010

Vanskelighederne med præcise definitioner betyder også, at det er svært at opgøre, hvor mange nomadefamilier og lukkede familier, der findes i Danmark. Kommunernes Landsforening gennemførte i 2010 en undersøgelse om udsatte familier med børn, som flytter mellem kommuner:³

"KL har spurgt ind til, hvor mange udsatte familier med børn, der flytter for at unddrage sig kommunens opmærksomhed. Det har vist sig at være svært at svare på for kommunerne, fordi det er svært at definere helt præcist, hvilke udsatte familier med børn der flytter mellem kommuner, fordi de ikke ønsker, at kommunen blander sig. Antallet af udsatte familier med børn, der flytter mellem kommuner, indgår i kommunernes opgørelse over alle sager om udsatte familier, i hvilke der er behov for hjælp. Antallet af udsatte familier med børn, der flytter for at unddrage sig kommunens opmærksomhed, opgøres derfor ikke separat".

Det er altså ikke muligt for kommunerne at producere brugbare data om udsatte familier med børn, der alene flytter med henblik på at unddrage sig myndighedskontrol. Man kan opgøre antallet af flytninger, men der er et ufuldstændigt grundlag for at vurdere, hvornår der er alarmerende forhold.

Hvad angår lukkede familier, er et af problemerne med at opgøre antallet, at myndighederne i deres forsøg på at komme i kontakt med familier, der tilsyneladende ikke har en gængs åbenhed, risikerer, at henvendelser antager karakter af privatlivskrænkelser og chikanøs optræden fra myndighedernes side. Det åbne spørgsmål her er, hvor aktiv en kommune må være i forhold til familier, som man ikke har modtaget underretninger om, og som ikke umiddelbart giver anledning til alvorlige bekymringer.

Dertil kommer, at der mangler en klar definition af begrebet 'socialt udsathed'. Begrebet bliver ofte brugt som dækkende over 'komplekse sociale udfordringer', hvor udfordringerne blandt andet kan omfatte arbejdsløshed, fattigdom, rusmiddelmisbrug, vold, kriminalitet, sygdomme, seksuelle krænkelser, skolefravær, anbringelser, m.m. Problemet ligger i at afgøre præcist hvilke indikatorer, der skal være til stede, med hvilken styrke og i hvilken kombination, for at et menneske eller en familie kan kategoriseres som socialt udsat og give myndighederne grundlag for at skride ind. Afgørelsen beror i dag ofte på skøn og kan derfor variere fra myndighed til myndighed. Fraværet af en definition betyder også, at der ikke findes tilgængelige befolkningsstatistikker om det samlede omfang eller karakter af socialt udsathed i Danmark.

Det bliver ikke lettere at identificere socialt udfordrede lukkede familier, hvor nogle har hyppige flytninger, da familierne ofte ikke selv er bevidst om, at de har nomadeadfærd eller bliver opfattet som lukkede. Sidse, der var mor i en nomadefamilie, og som var gift med en voldelig mand med et alkoholmisbrug, der begik økonomisk kriminalitet, siger i denne undersøgelse: "Jeg har overhovedet ikke tænkt over det, altså nomadetilværelsen, for langt de fleste ting, som jeg ved nu, vidste jeg slet ikke dengang. Det er informationer, jeg har fundet ud af fra tredje og fjerde hånd. Igennem aviserne, igennem sagsakterne og igennem samtaler med diverse sagsbehandlere. 'Jamen, vi har jo ledt efter jer gennem et stykke tid, Sidse', 'Ja, det kan jeg forstå, men det vidste jeg jo ikke' ... Jeg blev vækket, helt klart...."

Vanskelighederne med definition, afgrænsning og identifikation til trods, har KL spurgt kommunerne om deres oplevelse med at håndtere denne type familier. 71 pct. af kommunerne oplever det som et relativt lille problem at håndtere sager vedrørende udsatte familier med børn, der flytter mellem kommuner. Kun 11 pct. af kommunerne svarer, at de oplever det som et relativt stort problem. De, der oplever det som et problem, peger typisk på, at det er svært at indsamle tilstrækkeligt med informationer om familiernes situation, som kan begrunde en indsats.⁴

³⁺⁴ "Undersøgelse om udsatte familier med børn, der flytter mellem kommuner", KL, 2010

Selv om flertallet af kommunerne ikke opfatter socialt udsatte familier med mange flytninger som et stort problem, viser de mange enkelt-sager, at problemerne i den enkelte udsatte familie kan være særdeles store, ikke mindst hvad angår børnenes trivsel og velfærd. Derfor har adskillige kommuner også formuleret en aktiv indsats over for familierne. En af dem er Halsnæs Kommune:⁵

"Der er dokumentation for, at børn, der er anbragt eller har forebyggende foranstaltninger, flytter oftere end børn, der ikke er. Desuden ved vi, at børn har brug for tid til at kunne opbygge og fastholde relationer til andre børn og voksne, hvad der kan udfordres af flytninger. Vi taler om 'nomadefamilier' for at beskrive familier med stor flyttehyppighed og sandsynlighed for sociale problemer i familierne."

Halsnæs Kommune anser som tommelfingerregel to eller flere flytninger enten *inden for eller mellem kommuner* og *inden for en tidsperiode på under fem år* for at være bekymrende og dermed kræve en aktiv indsats fra kommunens side. Antallet af flytninger kan dog ifølge kommunen ikke stå alene, det er også nødvendigt at se på andre konkrete forhold, som er bundet op på et subjektivt skøn i forvaltningen.

Fraværet af definitioner og statistikker, kombineret med, at det i høj grad er overladt til den enkelte kommune selv at definere, hvornår der er tale om en nomadefamilie med bekymrende flyttemønster, eller en lukket familie med bekymrende adfærd, og dermed, hvornår en kommunal indsats er påkrævet, betyder også, at det er usikkert, om indsatsen over for familierne er ensartet landet over, og om alle familier – og dermed børn – med store sociale udfordringer får den nødvendige hjælp.

Flytter eller flygter de?

Når socialt udsatte familier flytter sig fra sted til sted er den gængse forestilling, at der er tale om *undvigelse* eller *flugt*. Denne undersøgelse bidrager med et mere nuanceret billede af familierne og deres handlingsmotiver.

Nogle familier vælger ganske vist at flytte for at undgå indblanding fra myndighederne – enten for at slippe for, hvad der bliver opfattet som et uønsket pres fra myndighederne, eller for at skjule sig, fordi der sker kriminalitet eller overgreb i familien. Vi kalder dem *flugtnomader*.

Andre begrundet imidlertid flytningerne med muligheden for en billigere eller bedre bolig, nye livsmuligheder som et nyt job eller en ny partner. Flere har et udpræget ønske om netop at finde en fast, velfungerende bolig og få en stabil økonomi, der får hverdagen til at fungere. Mange af flytningerne er med andre ord i udgangspunktet tænkt som et permanent ophold på det nye sted, og er altså ikke et udtryk for nomadefamilie som en livsstrategi, men ender ofte som en midlertidig løsning, fordi de grundlæggende problemer i familien ikke er løst. Vi kalder dem *nomader*.

Nogle flytter af ren nød, fordi de er blevet udsat fra boligen på grund af dårlig økonomi, hvilket ofte udløser en kædereaktion af flytninger. Her er flytningerne ikke begrundet i et eget ønske om at flytte, hverken for at søge nye muligheder eller flygte. Vi kalder dem *tvangsnomader*.

Med andre ord synes begrebet "nomadefamilie" at være langt fra entydigt. De, der kaldes nomader, både flygter fra trusler, flytter efter muligheder og flytter af nød. Nogle gange er alle tre motiver i spil i den samme familie.

---

⁵"Arbejdsgang for opfølgning på familier med mange flytninger (nomadefamilier)", Notat, Halsnæs Kommune, 2011

De lukkede familier, som ikke flytter hyppigt, mangler omvendt ikke nødvendigvis et motiv for at flytte. Også i disse familier kan der forekomme kriminalitet, vold og seksuelle krænkelser af børn, og også i disse familier kan ønsket om en ny start være stærkt, uden at de flytter ofte nok til at kunne kategoriseres som nomader. Flere af de lukkede familier forklarer fraværet af flytninger med dårlig økonomi. De har ikke råd til indskud i en ny lejlighed eller har ikke råd til en højere husleje. Nogle forsøger i stedet at skjule problemerne ved at undgå at tiltrække opmærksomhed og simulere normalitet ud ad til – eller hvad nogle af deltagerne selv kalder for "camouflage".

Trods fraværet af flytninger genkender de lukkede familier i denne undersøgelse sig i nomadebegrebet som en tilstand, hvor man uafsladeligt mentalt er på vej mod eller forsøger at finde noget andet og bedre, uden nødvendigvis at vide hvordan. Vi kalder dem *de facto nomader*.

Selv om deltagerne genkender sig i nomadebegrebet, advarer flere mod for stor fokus på det. De peger på de grundlæggende uløste sociale udfordringer i familien som hovedproblemet, uanset om familien flytter eller ej. Ifølge deltagerne risikerer omverden at overse eller misforstå familierne og deres behov for hjælp, hvis kun flytningerne er i fokus eller bliver opfattet som en bevidst valgt livsstrategi. Deltagerne peger også på, at begrebet nomadefamilie i sig selv kan være stigmatiserende.

Fælles for nomadefamilierne og de lukkede familier er komplekse sociale problemer, der er svære at løse, hvor flytning kun er én af flere handlemuligheder. Fælles er også, at i de familier, hvor problemerne forbliver uløste og vokser, tegner der sig et mønster, hvor familien gradvis lukker sig og isolerer sig i forhold til omverden. Socialt udsathed fører ikke nødvendigvis til lukkethed. Lukkethed fører ikke nødvendigvis til flytninger. Men der kan spores et fasedelt forløb, hvor uløste sociale problemer kan føre til isolation og/eller lukkethed, som igen kan udløse hyppige flytninger, der ultimativt kan føre til hjemløshed. Forløbene har dog mange variationsmuligheder, hvilket også fremgår af familierne i denne undersøgelse.

Fælles for de fleste lukkede familier og nomadefamilierne er også en følelse af, at de ikke passer ind. De hører ikke til fællesskabet, de føler sig anderledes, de er udenfor. De føler sig fastlåste i en situation, som de ønsker sig ud af, men mangler udveje og løsninger. Altså familier, der har store vanskeligheder med at finde fodfæste i livet, ofte på grund af manglende uddannelse, manglende job, manglende penge, misbrug af rusmidler, ubehandlede lidelser og ofte belastet af en negativ social arv.

De fleste forældre i undersøgelsen fortæller om en barndom, hvor deres egne forældre også kæmpede med komplekse sociale problemer, hvor hyppige flytninger indgår som et tema. I flere familier går mønstret generationer tilbage. Selv om nomadefamilier som begrebet er relativt nyt, er de problemstillinger og handlemønstre, begrebet dækker over, det ikke.

Uanset, at nomade-begrebet hverken er entydigt, en klar årsagsforklaring eller beskriver en ny social problemstilling, så er hyppige flytninger i sig selv oftest skadelige for børns trivsel og udvikling. Både nuværende og tidligere nomadebørn i denne undersøgelse fortæller om negative konsekvenser af hyppige skole-skift og hyppige udskiftninger af kammerater og miljø – de taler om mistrivsel, utryghed, rodløshed, hensygnende interesse i at danne sociale relationer, udsathed for mobning og forringet skolegang, som alt sammen peger mod dårlige livsmuligheder, hvilket flere af børnene da også kæmper med. Der er med andre ord mange gode grunde til at forebygge hyppige flytninger blandt socialt udsatte familier uden dermed sagt, at en flytning altid er negativt.

Sociale flygtninge

Et alternativt begreb til nomadefamilier og lukkede familier er "sociale flygtninge". Familierne deler i vidt omfang de samme problemstillinger og symptomer, som etniske minoriteter i form af indvandrere og flygtninge.

Ifølge Socialstyrelsen er etniske minoriteter overrepræsenterede, hvad angår psykiske lidelser, ofte over generationer.⁶ For første generation hænger de psykiske vanskeligheder ofte sammen med omfattende tab, sorg, savn, manglende tilhørsforhold, støttende relationer og oplevelse af eksklusion. For anden og tredje generation kan vanskelighederne handle om identitetsproblemer, udfordringer med at vokse op mellem flere kulturer, at være ramt af forældrenes psykiske vanskeligheder og oplevelse af samfundsmæssig diskrimination. De samme oplevelser går igen i de danske socialt lukkede familier og nomadefamilier i denne undersøgelse.

Socialstyrelsen opfordrer professionelle til at have blik for, at etniske minoriteter kan have meget anderledes livshistorier, andre normer og sygdomsopfattelser, hvorfor det er vigtigt at undgå at møde borgeren som en stereotyp repræsentant for sin kultur. Ifølge styrelsen er dialogen med borgeren i risiko for at blokere alene ved den professionelle antagelser om, hvad kulturbaggrund betyder for holdninger og adfærd. Derfor er det ifølge styrelsen vigtigt, at myndighedsrepræsentanter er opmærksomme på egne forståelser og på at møde borgeren med åbenhed, nysgerrighed og interesse for det særlige ved netop denne person eller familie. De samme oplevelser og ønsker ser ud til at gå igen i de etnisk danske socialt lukkede familier og nomadefamilier.

Ifølge Socialstyrelsen er manglende viden om eller tillid til systemets hjælpemuligheder et vilkår for især mange indvandrere/flygtninge. Ifølge styrelsen kan der både være usikkerhed og frygt forbundet med at modtage hjælp fra systemets side. Kontakten til myndigheder i hjemlandet kan for flygtninge have været direkte livsfarlig og en væsentlig grund til, at de er flygtet. Der kan derfor være brug for en særlig opsøgende, målrettet og tillidsskabende indsats fra kommunens side. Det kan for eksempel ske gennem et samarbejde med boligselskaber, viceværter, frivillige foreninger og ikke mindst internt mellem kommunens forskellige forvaltninger. De samme oplevelser og ønsker går igen i de etnisk danske socialt lukkede familier og nomadefamilier i denne undersøgelse.

Ifølge Socialstyrelsen opstår psykiske vanskeligheder som følge af krig, flugt og asyltilværelse ofte hos de voksne på et tidspunkt i livet, hvor de har stiftet familie. Undersøgelser viser, at netværk er en betydningsfuld faktor i bedringsprocesser, og må derfor så vidt mulig inddrages. Samtidig kræver det en særlig opmærksomhed på familiens samlede trivsel.

⁶ <http://www.socialstyrelsen.dk/handicap/socialpsykiatri/brugergupper/etniske-minoriteter-1>

Børnene kan have oplevet voldsomme begivenheder eller kan være stærkt påvirkede af traumatiserede forældre. Traumer smitter, både fordi børn og forældres trivsel hænger sammen og fordi børn efterligner deres forældres reaktionsmåde. De voksne kan have brug for hjælp til at magte forælderrollen blandt andet for at sikre, at børnene ikke får for store ansvarsopgaver i familien og bliver "små voksne", der hjælper deres forældre med at få hverdagen til at fungere. Selv om man ikke fuldstændigt kan sidestille familierne og problemstillingerne, går de samme oplevelser og behov igen i de danske socialt lukkede familier og nomadefamilier i denne undersøgelse.

Ifølge Socialstyrelsen har kommuner, der har gode erfaringer med at nå flygtninge og indvandrere med psykiske vanskeligheder, blandt andet iværksat tilbud som særlig rådgivning og hjælp til oversættelse af breve fra myndighederne, tolkebistand fra professionelle tolke, lektiehjælp til børn. De danske socialt lukkede familier og nomadefamilier, som indgår i denne undersøgelse, giver udtryk for tilsvarende behov og ønsker.

Ifølge Socialstyrelsen har en stor andel af de flygtninge, der kommer til Danmark, alvorlige traumer, og mange af disse lider af PTSD – post traumatisk stress syndrom – som er forbundet med krig, tortur og voldtægt. PTSD kan ramme alle og kan udløses af ekstreme situationer, for eksempel ved overfald, bilulykker og naturkatastrofer. Der er store individuelle forskelle på reaktionen af traumatiske begivenheder. Forskelle, som både har sammenhæng med personens tidligere oplevelser, muligheder for at handle i situationen og omfanget af efterfølgende støtte. De mest almindelige symptomer på PTSD er flashbacks og mareridt, angst ved situationer, der minder om traumet, forsøg på at undgå alt, der minder om traumet, søvnbesvær, irritation, vredesudbrud, koncentrationsbesvær, hukommelsesproblemer, mistroiskhed og forstærket vagtsomhed. De samme symptomer og reaktioner går igen især blandt børnene i de danske socialt lukkede familier og nomadefamilier i denne undersøgelse.

Det er tydeligt, at mange af de samme udfordringer i forhold til at udfolde et normalt liv går igen, uanset om man er flygtning fra et andet land eller lever et liv på kanten af det danske samfund. Spørgsmålet er, om de traumer, familiemedlemmerne i denne undersøgelse oplever, bliver anerkendt på samme måde, som hvis man er flygtning. De danske socialt udsatte nomadefamilier og lukkede familier har ikke en fælles identitet eller et fællesskab, der sikrer dem anerkendelse som en minoritet, og ser sig heller ikke som en del af en gruppe, der kan påberåbe sig særbehandling. Der kan være god grund til at sidestille grupperne i et samfundsmæssigt perspektiv og overveje samme tilgang til de danske "sociale flygtninge", som til flygtninge fra et andet land – uden det dermed er sagt, at myndighedernes nuværende indsats over for flygtninge fungerer tilfredsstillende.⁷

---

⁷ "Her er løsninger svære", Socialrådgiveren nr. 2, 6. februar 2014

Hvem er deltagerne?

Der indgår interviews med i alt 22 personer fra 17 forskellige familier i denne rapport. I nogle familier har flere familiemedlemmer valgt at deltage, mens andre familier er repræsenteret ved ét familiemedlem.

Familierne i undersøgelsen er præget af komplekse sociale udfordringer, hvor der indgår arbejdsløshed, manglende uddannelse, fattigdom, misbrug af alkohol og rusmidler, vold, anbringelser af børn, sygdomme, psykiske lidelser og seksuelle overgreb.

Fordelingen fremgår af oversigten.

Kvinder	Mænd	Opvokset i nomade/lukkede familier	Nomade	Lukkede	Alder 14-25	Alder 26-35	Alder 36-45	Alder 46+	Anbringelser	Fattigdom
X		X	X				X			X
X		X	F	X	X				X	X
	X	X	X			X				X
X		X	F				X			X
X		X	X			X			X	X
X		X	X		X				X	X
X		X	X			X				X
X			F	X			X		X	X
X		X	X				X			X
X		X	F	X				X	X	X
	X	X	X				X			X
	X			X				X		X
	X			X			X		X	
X		X	X					X		X
X				X				X		X
X			F	X		X			X	X
X				X		X			X	
X				X			X		X	X
X			F				X			
X		X	X	X			X		X	
X		X		X	X					X
X		X	X			X			X	X
18	4	14	16	11	3	6	9	4	11	18

Kvinder	Mænd	Psy- kisk vold	Fysisk vold	Seksu- el- over- greb	Alkohol i hjem- met	Rusmid- ler - andet	Foræl- dre med psyk. lid.	Krimina- litet	Uddan- nelse	Beskæf- tigelse	Overførsels- indkomst
X				X	X		X		m	s	su
X		X	X	X	X	X	X		i	s	
	X				X	X	X		i	s	su
X				X	X		X		m	l	
X		X	X	X			X		m		kh
X		X	X		X	X	X		i		kh
X		X	X		X	X		X	l		kh
X		X	X	X	X	X			k	l	
X					X		X		l	a	
X		X	X	X	X		X		k		p
	X	X	X		X	X	X		i		kh
	X								k		p
	X								i	a	
X		X	X		X	X	X	X	i		p
X									k		p
X		X	X	X	X			X	i		kh
X									k		kh
X		X	X						m		kh
X									k	a	
X		X	X	X					i		kh
X									i	s	
X		X	X	X	X	X			i	l	p
18	4	12	12	9	13	8	10	3			

Tegnforklaring

F = flugtnomadefamilie

Uddannelse

k = kort uddannelse
m = mellemlang uddannelse
l = lang uddannelse
l = ingen uddannelse

Overførselsindkomst

kh = kontanthjælp
p = pension (førtids)
sd = sygedagpenge
su = statens uddannelsesstøtte

Beskæftigelse

S=studerende
l = ledig
a = i arbejde

Flere af familierne er flyttet et stort antal gange – flytningerne blandt de familier, der kategoriseres som nomadefamilier, varierer fra 6 til over 50 gange i løbet af børnenes opvækst. En af deltagerne har på godt 40 år flyttet over 100 gange. Flytning som handlemulighed bliver med andre ord brugt med meget forskellig intensitet.

Fem af de repræsenterede familier i undersøgelsen kan kategoriseres som flugtnomader. Ni kan kategoriseres som nomader, dvs. med høj flyttehyppighed, hvor flugt ikke er et motiv. Tre kan kategoriseres som lukkede familier uden høj flyttehyppighed.

Familierne fordeler sig over stort set hele landet, både by og land, enkelte også med ophold i udlandet, ofte uden at det er muligt at definere en egentlig hjemegn. Der er dog en tendens til, at familierne overvejende er eller har været bosat i udkantssområder, hvor motivet oftest er adgang til en økonomisk overkommelig bolig, men i nogle tilfælde – især i flugtnomadefamilierne - også afsondrethed.

Deltagerne i undersøgelsen spænder aldersmæssigt fra 14 til 64 år. Fire er under 25 år. To er under 18 år. De umyndige deltagere har selv indvilliget i at medvirke i undersøgelsen, der er givet informeret samtykke, og derudover er der indhentet tilladelse og accept fra værge. Der indgår flere kvinder end mænd i undersøgelsen – 18 kvinder, heraf 4 børn og unge, og 4 mænd.

Proces og metode for udvælgelse af deltagerne fremgår særskilt i **kapitel 14**.

De fleste af deltagerne betegner sig selv som forhenværende medlemmer af en nomadefamilie eller forhenværende medlemmer af en lukket familie. To deltagere, der begge også var børnenomader, betegner sig selv som aktive voksenalder. Fire andre nomader ser sig selv som netop udtrådt af nomadetilværelsen. Det er dog ikke givet, at skiftet er fuldført eller permanent. Deltagerne er netop karakteriserede ved, at de konstant søger veje ud af deres livssituation, uden nødvendigvis at lykkes. Tilsvarende er det ikke sikkert, at myndighederne vil kategorisere de familier, der kalder sig forhenværende lukkede, som forhenværende.

Følgende tabeller (s.25-26) er en oversigt over deltagerne i undersøgelsen. Det skal her understreges, at det ikke er muligt at generalisere noget om lukkede nomadefamilier i Danmark på baggrund af disse tal, da der indgår for få deltagere i undersøgelsen til at skabe repræsentativitet. Følgende giver blot et billede af deltagerne i denne undersøgelse.

2 FAMILIEN

Det var en banegård.

Elisabeth, opvokset i en nomadefamilie

"Familien" dækker som begreb i denne undersøgelse over en mangfoldighed, som udfordrer det klassiske familiemønster med far, mor og børn. Det er et mønster, der generelt er udfordret i dagens danske samfund, men det er mere ekstremt og anderledes i de medvirkende familier. Flere deltagere beskriver familien som en banegård, hvor folk kommer og går, uden at være en permanent del af familien – det gælder både barnets og den voksnes syn på familiens måde at fungere på.

Søren, opvokset i en nomadefamilie, beskriver sin opvækst sådan: "Er enormt usikkert og rodløst. Følelsen af 'hjem' og normer er ikke-eksisterende. Temaer som utryghed, altid på vagt, altid opmærksom, altid urolig, og usikkerhed fyldte meget."

Atomiseringen af familien sker typisk, fordi forældre lader sig skille eller flytter fra hinanden, fordi nye partnere og børn kommer på gennemsigtig i familien, eller fordi der sker tvangsfjernelser, anbringelser, indlæggelser eller fængslinger. Det er kendetegnende for mange af familierne, at netværket omkring familien ofte er svagt – både til nærtstående familiemedlemmer, som for eksempel bedsteforældre og andre, og venner.

Elisabeth, der voksede op som barn i en nomadefamilie, fortæller: "Hjemmets standard svingede meget. Specielt når vi boede alene sammen med min mor, og hun så flyttede sammen med en ny en, og han så både var alkoholiker og maniodepressiv, og tæskede vores mor med jævne mellemrum."

For børnene gælder det, at forældrene i flere af familierne ofte har skiftende partnere, og at børnene dermed ikke altid kan identificere vedvarende fader- eller moderroller, men at rollerne kan besættelse for kortere eller længere tid ad gangen af forskellige personer – flere gange er en moster, et søskende eller en bedsteforælder barnets vigtigste voksne, nogle gange en professionel, f.eks. i forbindelse med anbringelser. Og i nogle tilfælde bliver rollerne forælder/barn byttet om.

Søren, som voksede op i en nomadefamilie, siger: "Jeg havde ikke noget godt forhold til mine forældre. Min far flyttede væk og min mor var så meget i sit eget misbrug, at hun havde svært ved at være forælder. Det var med til at gøre mig voksen meget tidligt – en lille voksen, der kunne lave mad, vaske tøj, gøre rent, og klare mig selv, fra før jeg fyldte ti år".

Britta, datter til en mor i en nomadefamilie, fortæller om en besværlig kærlighed: "Jeg elskede min mor af hele mit hjerte, men jeg var den ansvarlige, jeg sørgede for, at vi begge havde det godt. Jeg var tæt forbundet med min mor, og tænkte, at hvis mor dør, så dør jeg også, og hvis jeg dør, så dør mor også. Jeg troede, det var sådan, det var, og derfor var det også voldsomt og angstprovokerende, når jeg så troede, at min mor var død, hver dag jeg kom hjem fra skole."

Familiemønstre

For at illustrere mangfoldigheden i familiemønstrene i nomadefamilierne og de lukkede familier, repræsenterer deltagerne blandt andet følgende:

- Den enlige, rusmiddelmissbrugende mor eller far med børn, der lider under omsorgssvigt
- Hippie-familien med en alternativ livsstil og et stort hash-misbrug og omsorgssvigt af børn
- Den religiøst sekteriske familie, der lukker sig mod omverden, med voldelige og seksuelle overgreb mod børn
- Den børnerige familie, hvor både økonomi og overskud mangler, med omsorgssvigt, vold og overgreb
- Den sammenbragte familie med en dominerende mand, med vold og overgreb
- Den "pæne", veluddannede familie med facade af normalitet, som dækker over fysisk og psykisk vold
- Kernefamilie med far, mor og børn, med arbejdsløshed og store alkoholproblemer
- Familien med uopdagede psykiatriske lidelser, med omsorgssvigt
- Den indavlede familie, hvor mor også er søster, hvor bror også er fætter

Formålet med kategoriseringen er udelukkende at illustrere mangfoldigheden. Det er dog i mangfoldigheden muligt at spore konturerne af to overordnede familiestrukturer:

Patriarken En familiestruktur karakteriseret ved mere traditionelle kønsroller, hvor faderen har en væsentlig eller ligefrem enerådig rolle i forhold til de økonomiske dispositioner. Det drejer sig typisk om køb eller leje af fast ejendom, flytninger eller om de udgifter, der skal afholdes, og kontakt med myndighederne.

Matriarken En familiestruktur karakteriseret ved at moderen er omdrejningspunktet i familien, men i forskellige konstellationer med skiftende mænd, der træder ind i familien og i visse tilfælde eller faser kan overtage den ledende rolle midlertidigt.

Der er dog ikke tale om stærke eller vedvarende mønstre, da familierne netop er karakteriseret ved hyppige udskiftninger af familiemedlemmer over tid. Det synes mere væsentligt, at familierne netop repræsenterer en meget stor variation af familietyper med meget forskelligartede problemstillinger, som nogle gange er indlejret i selve familiestrukturen. For eksempel, når bedstefar også er far, og mor også er søster, på grund af incest. Eller når bror og søster også er fætter og kusine, fordi mor fik børn med to brødre. Når der er tvivl om, hvem faderen til det enkelte barn er, fordi der er flere muligheder at vælge imellem, uden at identiteten er efterprøvet.

En forestilling om, at familierne er typiske kernefamilier med traditionelle relationer og mønstre, vil i mange tilfælde være en fejlantagelse. Familierne i undersøgelsen giver selv udtryk for et ønske om, at myndigheder, der ønsker dialog med familien, møder dem fordomsfrit og anerkender familiens egen oplevelse af at være familie, uanset familiestruktur, hvilket de ofte ikke oplever er tilfældet.

Forældre med afvigende normer

De mangfoldige, vekslende og atomiserede familiestrukturer bliver i flere af familierne suppleret med en adfærd hos de voksne, der omfatter rusmiddelmisbrug, vold, misrøgt og seksuelle overgreb - sidstnævnte oftest af manden i familien, men i to tilfælde i denne undersøgelse også af kvinden. Forældrenes adfærd reflekterer med andre ord ofte ikke gængse normer i samfundet, men en adfærd, der kan belaste børns udvikling, identitetsdannelse og selvopfattelse.⁸

Børnene i denne undersøgelse giver udtryk for, at adfærden skaber anstrengte, problemfyldte og normafvigende relationer til forældrene.

Karen, som voksede op i en nomadefamilie, siger adspurgt om kærlighed i familien: "Det er svært at huske, vi fik jo ingen kærlighed - de tænkte kun på dem selv."

Mette, barn i en nomadefamilie og seksuelt misbrugt, siger om forældrene: "Han var meget voldelig over for min mor. Og tit så kiggede vi på, når han slog hende. Så det var rigtig hårdt."

Mille, der voksede op i en nomadefamilie med en mor med alkoholmisbrug, fortæller om vrede: "Forholdet til min mor, er, set fra min side, et fornuftsforhold. Hun har svigtet mig så mange gange, at jeg ikke gider blive svigtet mere. Derfor har jeg ingen følelser for hende, ikke andet end vrede. Jeg elsker ikke min mor, tværtimod."

Karen, der som barn i en nomadefamilie i mange år blev seksuelt misbrugt af sin far: "Op gennem årene, der fik jeg hele tiden at vide: 'Jamen, det gør andre også.' Og at der ikke var nogen, der ville tro på mig, hvis jeg sagde noget. Og: 'Du splitter din familie ad'."

⁸ "Udsatte børnefamilier i Danmark," Mette Lausten, Helle Hansen & Alva Albæk Nielsen, SFI, 2010

Melanie, en ung kvinde, der voksede op i en nomadefamilie, udsat for vold og seksuelt misbrug: "Mine forældre måtte jeg ikke kalde for far og mor. Jeg skulle kalde dem xxxx (navn fjernet, red.) og xxxx (navn fjernet, red.), for jeg skulle jo bare have været en plet på lagnet, sagde de. Mine søskende har altid kaldt dem for far og mor. De misbrugte mig seksuelt helt fra jeg var spæd, og da jeg var seks-syv år gammel begyndte de at leje mig ud til deres værtshusvenner."

Normalitet er et udflydende begreb i de fleste af familierne. Mette illustrerer fraværet af normalitet med betydningen af sjældne, positive oplevelser med sin far: "Altså, nogle gange kunne han også... være en rigtig far. Hjælpe mig med lektier, sørge for, at jeg fik rent tøj på, give os mad. Sådan nogle små ting. Det lyder som små ting, men for mig er det rigtigt, rigtigt store ting."

Der synes således at eksistere et andet værdi- og normsæt i en række af familierne, typisk de mest socialt udfordrede familier, som går igen på tværs af familierne i undersøgelsen, og som repræsenterer en afvigende kultur, der kan bidrage til at skabe en kløft mellem familierne og det omkringliggende samfund.

Hvad den afvigende voksenadfærd betyder for udviklingen af børnene i undersøgelsen er beskrevet i **kapitel 9** om social arv.

Svære søskenderelationer

Familierne i denne undersøgelse er typisk børnerige. De udflydende familiemønstre gør det vanskeligt at definere meningsfyldt præcist hvor mange børn, der indgår i de enkelte familiekonstellationer. Ifølge deltagerne selv varierer antallet børn i de medvirkende familier fra 1 til 10. De fleste medvirkende familier tæller flere børn, end landsgennemsnittet på 1,7 børn pr. familie.

Det betyder blandt andet, at mange af børnene har delt opvæksten med flere søskende, end gennemsnitsbarnet, hvilket kan gøre søskende relationerne særligt betydningsfulde. Imidlertid er også relationerne mellem søskende i de medvirkende familier ofte problemfyldte. Nogle har fundet et fællesskab og tryghed i søskendeflokken, andre har ikke. Det skyldes blandt andet en forskelsbehandling mellem børnene fra forældrenes side. Nogle – typisk piger – er blevet seksuelt misbrugt, i visse tilfælde både af far og brødre, mens andre piger i samme familie derimod er sluppet for misbrug. Nogle søskende har forsvaret mindre søskende, og er derfor selv blevet udsat for vold som konsekvens, mens andre er sluppet for vold.

Mette, som er ud af en stor søskendeflok i en familie med vold, alkoholmisbrug og seksuelle overgreb, beskriver forholdet til hendes søskende sådan: "Det var ikke helt normalt, sådan som jeg troede. En af mine brødre kæmpede for os."

Nogle søskende er vokset op sammen, andre er undervejs blevet delt op. Irene, en ung voksen, der voksede op i en nomadefamilie, siger: "Jeg synes det er rigtig svært, at jeg er vokset halvt op med mine brødre, og det at vi er blevet skilt fra hinanden flere gange. Det at vi ikke er opdraget indenfor de samme rammer. Det gør, at det kun føles, som om man kender hinanden halvt, og minderne er så forskellige fra de 'familier', vi har været i. Det giver afstand"

Forskning i søskenderelationer viser, at søskende kan repræsentere en vigtig kontinuitetsskabende stabilitetsfaktor og et væsentligt forankringspunkt i netop et skilsmisse- og nomadepræget familieliv, hvor tilknytning, samvær og lige behandling er vigtige faktorer for søskenderelationer. De forudsætninger er fraværende i de medvirkende familier, hvilket kan forstærke børnenes udsathed.

Forskelsbehandling og atomisering af familien betyder også, at flere af de tidligere nomadebørn har svært ved at vedligeholde søskenderelationen som voksne, hvilket kunne være en vigtig støtte for den enkelte, da søskende ofte er de eneste, der ved, hvordan det var at vokse op i den givne familie, og derfor har mulighed for at hjælpe og støtte hinanden med en indsigt, de fleste andre mangler. Mille udtrykker det sådan: "Min halvbror har jeg ingen kontakt med lige p.t. Han vil ikke tale med mig eller se mig. Han mener, at jeg gør andre folk ondt ved konstant at åbne op for emnet barndom, når vi er sammen. Jeg har en masse ting, som jeg gerne vil tale om, og det kommer vi som regel også til, men nogle bliver sure, og andre bliver kede af det."

Drømmen om et normalt liv

Forældrene i denne undersøgelse taler om en kærlighed til deres børn, der også er begrundelsen for, at de som udgangspunkt ikke vil give børnene fra sig, selvom det i nogle tilfælde måske ville have været det bedste for børnene. Flere oplever sig selv som gode forældre upåagtet, at familien har levet et liv i socialt udsathed, og upåagtet, at de er bevidste om, at børnene ikke har fået dækket deres basale behov. Sonja, mor i en nomadefamilie med anbragte børn, siger det sådan: "Jeg elsker alle mine børn og ville gerne give dem en god opvækst - det vil jeg stadigvæk gerne. Men jeg kunne altså bare ikke, der var ikke penge nok, der var ikke tid nok."

Sidse, også mor i en nomadefamilie med anbragte børn, svarer sådan, når hun bliver spurgt til sine børn: "Jeg har drømt om så meget i tidens løb, men det, jeg drømmer allermest om, er, at få mine børn hjem igen, og at vi har de penge, der er nødvendige for, at vi kan skabe os en helt almindelig tilværelse."

Det er et gennemgående tema blandt forældrene, at deres ønsker eller drømme i vidt omfang handler om at komme til at leve et almindeligt, gennemsnitligt middelklasseliv med økonomisk tryghed og personlig frihed. En drøm, som også børnene har.

Karen, opvokset i en nomadefamilie, og som kæmper med senfølger af incest og har flere selvmordsforsøg bag sig, siger: "Det er ikke guld og grønne skove, jeg drømmer om. Det er ikke meningen, at man skal have en masse penge. Bare så man kan klare sig. Det er ikke meningen, at man skal have to Ferrarier til at stå i garagen og en villa på 400 kvadratmeter. Nej. Lige, så det passer til os, og så vi kan passe det og have en bil, så vi kan komme lidt rundt, det er det, vi drømmer om."

⁹ "Bevægelige søskendeskaber - forskningsoversigt," can.pæd ant. Julie Laursen

¹⁰ "Sibling Relationship Contributions to Individual and Family Well-being," Bank, L., & Kramer, L., Journal of Family Psychology, Special Issue, 2005

Mette, som er opvokset i en nomadefamilie og stadig er umyndig, anbragt, og har en fængslet forælder, siger: "Jeg er tit misundelig på dem fra min klasse, altså på dem, der bor derhjemme sammen med sin mor og far. Altså, som har det godt, og som er lykkelige sammen. At de kan holde jul sammen, eller nytår sammen."

Melanie, ung kvinde, der voksede op i en flugtnomadefamilie med vold, alkohol og seksuelt misbrug: "Jeg kan huske, at mine søskende og jeg kiggede ind ad folks vinduer ved spisetid – så dem sidde og spise sammen, og ønskede, at det var os, der sad der."

Britta, der voksede op som barn i en nomadefamilie, og levede som en lille voksen, der måtte tage meget ansvar, siger: "Den vigtigste drøm, jeg havde som barn, var, at jeg var sikker på, at der en dag ville komme en god mor og redde mig. Derudover drømte jeg om, at min mor bare en gang ville vække mig og lave morgenmad til mig, og at hun en dag ville finde det rigtige hus, så vi kunne blive der."

Det er også et gennemgående tema, at det sjældent lykkes at realisere drømmen. Deltagerne finder det meget vanskeligt at blive en del af det samfund, der omgiver dem. De ser ind i en normalitet, de ikke formår at blive en del af, fordi de ikke ved hvordan. De er ikke blot alvorligt udfordrede på deres økonomi og sundhed, men også på deres evne til at løse problemer. Dette kan være knyttet til afvigende normer og værdier, eller en kultur, der adskiller dem fra omverdenen, og som kan føre til andre og mindre konstruktive løsninger, end normalfamilien ville søge. Der synes at være god grund til at gennemføre en kulturanalyse af de socialt udsatte lukkede nomadefamilier for at opnå en dybere forståelse af de normer, der styrer beslutninger og handlinger i familierne.

Selv om – eller måske snarere netop på grund af – at flere af familierne har en normafvigende familiestruktur og familiekultur, udtrykker de både en ængstelse for og modstand mod, at familien bliver underkendt som familie i forhold til gængse normer eller søgt tilpasset af udefrakommende autoriteter. De føler sig netop "udenfor" eller "forkerte", og i den tilstand er familien, uanset form og sammensætning, ofte det eneste faste holdepunkt i et problemfyldt og omskifteligt liv.

3 DEN LUKKEDE FAMILIE

”

Jeg er inde i en boble, og ser ikke verden ude omkring. Fordi hvis man ser verden ude omkring, så har jeg en mand, der bliver tosset. Og slår mig.

Sonja, mor i en lukket nomadefamilie

Der er ingen entydig definition på, hvad en lukket familie er. Selve begrebet "lukket familie" er formuleret af myndigheder, som oplever bekymring for et barn, hvor familien afviser henvendelser fra myndighederne, dvs. ikke besvarer henvendelser, ikke møder op til aftaler, ikke åbner døren ved besøg eller på andre måder ikke er samarbejdsvillige. Hvor mange afvisninger, af hvilken type og hvori uviljen til samarbejde består, kan variere og bero på et skøn i det enkelte tilfælde.

Familierne i denne undersøgelse vedkender sig lukkethed, præsenteret for begrebet som formuleret ovenfor, uanset om de har eller har haft hyppige flytninger eller ej. Det er dog ikke en karakteristisk eller handlestrategi, som familierne eller familie-medlemmerne nødvendigvis er eller har været sig bevidst om.

Når familierne bliver spurgt om, hvad der har ført til lukketheden, dækker svarene over en bred vifte af årsager.

Lukketheden kan handle om et erkendt behov for at skjule vold, seksuelle overgreb eller anden kriminalitet. Britta, der voksede op i en nomadefamilie med alkoholiseret mor og blev misbrugt seksuelt: "Grunden til, at vi var lukkede, var 'hemmeligheden' om, at far også var min morfar, og havde misbrugt min mor og misbrugte mig."

Lukketheden kan handle om et uerkendt behov for hjælp i forbindelse med f.eks. misbrug, fattigdom og vold, hvor lukketheden er udtryk for resignation eller fornægtelse. Sonja, mor i en nomadefamilie med vold og misbrug: "Man er inde i en boble. Jeg er inde i en boble, og ser ikke verden ude omkring. Fordi hvis man ser verden ude omkring, så har jeg en mand, der bliver tosset. Og slår mig... eller... jeg har været på skadestuen nogle gange, hvor jeg er faldet ned ad trapperne eller gået ind i en dør, ikke."

Lukketheden kan handle om et bevidst valg af alternativ livsstil, hvor de voksne af ideologiske eller religiøse årsager afviser indblanding udefra. Tina, der er vokset op i en meget religiøs familie, svarer på spørgsmålet om, hvorfra lukketheden kom: "Troen. Den fanatiske tro, som afstedkommer lukkethed, fordi der er tugt og disciplin, der bryder den danske lov."

Lukketheden kan også handle om et erkendt behov for hjælp, men frygt for konsekvensen af hjælpen – adskillige nævner frygten for tvangsfjernelse af børnene – eller en følelse af skam, som fører til et bevidst valg om at camouflere problemerne. Lissi, mor i en lukket familie: "Jeg flygtede med børnene, fordi kommunen truede med at tvangsfjerne min datter (...) Jeg skinsamarbejdede med dem."

Men for mange er lukketheden snarere det akkumulerede resultat af isolerede reaktioner på hændelser, snarere end et bevidst valg. Erik og Bente er forældre i en lukket familie med to hjemmeboende barn i skolealderen. De flyttede for nogle år siden til et nedslidt hus i et udkantsområde. Begge er på overførselsindkomst og bærer udseendemæssigt præg af et hårdt liv, langvarig sygdom, og at indkomsten længe har været lav. Da de flyttede ind i huset, oplevede de, at deres nye naboer, deres udlejer og lokalsamfundet tog afstand fra dem, og at de blev mødt med fordomme. Det samme gjorde sig gældende i kontakten med myndighederne. Familien følte sig "stempleet", mistænkeliggjort og udstødt. Den tidligere åbne familie begyndte at lukke sig i takt med de dårlige erfaringer med menneskerne omkring dem. De oplever, at ingen er interesserede i at finde ud af, hvem de er, og at lokalsamfundet har truffet sin beslutning om, hvad det er for en familie, der er flyttet til egnen. I dag har familien lukket sig hermetisk om sig selv og er meget mistroisk i forhold til de offentlige myndigheder, og samarbejder kun, når der ikke er anden udvej. Når familien ikke er flyttet, angiver de dårlig økonomi som hovedårsag – de har hverken til indskud eller højere husleje.

Lukkede familier har ikke nødvendigvis en forståelse af myndighedernes syn på familien som lukket. Peter, som er far i en familie, kommunen anser som lukket, siger det sådan: "Man bliver opfattet som lukket, hvis man ikke vil samarbejde eller er uenig med forvaltningen i de forslag, de kommer med, uanset, om de kommer med noget, der ikke hjælper. Så det er sådan set myndighederne, der lukker døren." Peter fortæller om forløbet, der førte til, at familien i dag kategoriseres som en lukket nomadefamilie: "Situationen startede, da vi mistede huset i forbindelse med at Nina blev sendt på opholdssted med børnene, fordi vi havde en krise. Der var ingen lukkethed, men nogle flytninger, indtil vi fik styr på det. Kommunen besluttede at anbringe børnene. De fejltolkede situationen. Siden har de set os som lukkede. Vi har sagt 'kom bare ind', vi medvirker til undersøgelser, men nu har vi en situation, hvor de ser os som usamarbejdsvillige. Vores rettigheder overholdes ikke. Vi har mistet tilliden til systemet."

Fælles for de lukkede familier i undersøgelsen er, at de har komplekse sociale udfordringer, som kan handle om arbejdsløshed, dårlig økonomi, dårligt helbred, men også rusmiddelmisbrug, vold, seksuelle overgreb, psykiske lidelser, m.m., i forskellige konstellationer. De stærkeste gennemgående træk er alkoholisme, fattigdom og sygdom, som ofte synes at være gensidigt forstærkende, men sjældent står alene – de bliver ledsaget af eller fører andre problemer med sig. Mille, opvokset i en lukket nomadefamilie med en mor med et alkoholmisbrug, siger: "Misbrugsproblemer påvirker hele familien på alle livets områder."

I mange af de lukkede familier er de voksne selv vokset op i en socialt belastet familie med samme type problemer, som de selv kæmper med. Elisabeth, der voksede op i et voldeligt og alkoholiseret hjem, og blev udsat for seksuelle overgreb af sin stedfar, siger: "Min mor blev udsat for seksuelle overgreb af en skolelærer. Det gjorde så, at hun blev fjernet fra hjemmet og sendt på børnehjem. Min farfar var alkoholiker." Elisabeth udviklede selv et alkoholmisbrug, men er nu ædru.

Den svære dialog med myndighederne

Alle familierne i undersøgelsen har på et tidspunkt haft en dialog med myndighederne. Flere af dem har haft en dialog med myndighederne i flere omgange. Lukketheden er derfor hverken en absolut eller permanent tilstand. Når familierne bliver spurgt om, hvorfor dialogen bliver afbrudt eller familien afviser at samarbejde med myndighederne, deler svaret sig i to:

Dialogbrud 1

Familien har ønsket at skjule kritisable og/eller kriminelle forhold, som myndighederne har fået fært af. I de tilfælde er familien typisk også flyttet, men ikke i alle tilfælde. Nogle bruger camouflage som handlemulighed, dvs. forsøger at signalere normalitet og undgå opmærksomhed.

Sonja, mor i en nomadefamilie, hvor faderen misbrugte børnene seksuelt, forklarer: "Når vi fik besøg, så var der selvfølgelig pænt og rent. Børnenes far havde den der med, 'nu skal vi gøre hovedrent'. Ja, OK – og så skulle skuffer og skabe alt sammen tømmes, så skulle alt ned i en sæk, og så blev der vasket af, og så kunne de sække stå der i en uge eller fem."

Dialogbrud 2

Familien har mistet tilliden til myndighederne og opfatter ikke, at de kan få den for familien egnede hjælp. I de tilfælde er der indtrådt en skuffelse og/eller vrede, som har ført til afvisning eller resignation, og i nogle tilfælde forsøg på afskærmning eller bagatellisering af problemerne.

Peter, far i en familie, som af myndighederne er karakteriseret som lukket, udtrykker det sådan: "De fortæller, hvad de vil gøre og hvordan, ligegyldigt hvad man selv siger og føler. Hvis man stritter imod, er man usamarbejdsvillig og straffes. Det er en ond spiral, fordi man selv bliver mere firkantet i processen."

Ditte, mor i en nomadefamilie, siger: "Jeg søgte hjælp, men fik den ikke, vi var en voldsramt familie, som havde brug for adfærdscændring, men de forstod os ikke. Mine forslag til, hvordan vi kunne hjælpes, blev mødt med et nej."

Det er ikke kun de voksne, der oplever afvisning og resignation i kontakten med myndighederne. Mette, et umyndigt barn i en nomadefamilie, som blev seksuelt misbrugt af sin far gennem mange år, siger om sin dialog med myndighederne: "Jeg synes ikke, at de lytter til mig. Jeg føler, at de tager en beslutning ud fra, hvad de synes er bedst, og ikke stiller spørgsmålet: 'Hvad kunne du egentlig tænke dig?' Så altså de tager – træffer beslutningerne for mig. Det er træls. Altså, hvis jeg kom med en ide, så siger de for eksempel: 'Det synes vi ikke, fordi det er ikke godt for dig.' Der var en gang, hvor jeg spurgte, hvorfor de ikke mente det. "Så sagde de: 'Jamen, det er det bare ikke. Det er bare ikke godt for dig.' Hvor man så bare sidder som sådan et spørgsmålstegn. Man tænker bare: 'Ok, tæl til ti'."

Selve karakteren af myndighedernes dialog med familierne kan altså i sig selv føre til øget lukkethed, Uanset årsagen til, at familien eller de enkelte familiemedlemmer undgår eller trækker sig fra samarbejdet med myndighederne, eller resignerer og forholder sig passivt, og fremstår usamarbejdsvillige, er der i alle tilfælde alvorlige, uløste problemer, som indebærer en vedvarende og i visse tilfælde tiltagende mistro og usædighed, som især har konsekvenser for børnene.

4 DE MANGE FLYTNINGER

”

De værste flytninger for mig var, når jeg blev flyttet om natten, mens jeg sov (...) De mange flytninger gjorde desuden, at jeg meget hurtigt lærte eller besluttede, at det ikke kunne betale sig at blive glad for et sted eller knytte mig til nogen mennesker, for jeg vidste godt, at jeg ville blive revet væk igen.

Britta, opvokset som barn i en nomadefamilie

Der findes ikke en entydig definition af nomadefamilier, men myndighedernes gængse anvendelse af begrebet dækker over familier med sociale udfordringer, der flytter hyppigt – typisk på tværs af kommunegrænser – hvor antagelsen er, at de er på flugt fra myndighederne. Hvor mange gange en familie skal flytte for at kategoriseres som nomadefamilie, kan variere fra kommune til kommune og myndighed til myndighed.

Familierne i denne undersøgelse giver et mere nuanceret billede af begrebet nomadefamilie.

Nogle af familierne har – i overensstemmelse med myndighedernes opfattelse af nomadebegrebet – valgt at flytte for at undgå indblanding fra myndighederne. Det er dem, vi kalder for *flugtnomader*. Vi ser nærmere på flugtnomaderne i det næste kapitel.

Andre er derimod flyttet i en søgen efter nye muligheder eller i et håb om at løse akutte problemer; en bedre eller billigere bolig, et nyt job, en ny kæreste, m.m. Mange af disse flytninger er ofte i udgangspunktet tænkt som et permanent ophold på det nye sted, men ender ofte med at blive en midlertidig løsning, fordi mere grundlæggende problemer i familien ikke er løst. Resultatet bliver hyppige, men i udgangspunktet utilsigtede flytninger. Vi kalder dem *nomader*.

Som Søren, der var barn i en nomadefamilie, siger det: "Jeg har ikke tænkt så meget over, at vi er flyttet en del. Vi flyttede bare, når vi fandt noget, der var bedre at bo i end det, vi kom fra."

Tina, en nuværende voksen nomade, der havde to psykisk syge forældre, og som i en del af barndommen var anbragt i en lukket og meget religiøs familie under sin opvækst og derudover var anbragt en række andre steder: "Jeg lever ufrivilligt en nomadetilværelse – jeg vil gerne bo fast et sted, jeg har brug for stabilitet, men jeg har endnu ikke fundet det." Hun har foreløbig flyttet over 40 gange, i snit godt én gang hvert år af sit liv.

Visse nomader følger en ekstrem "ny start-strategi", hvor de hyppigt flytter for at starte forfra, og i visse tilfælde vælger at kappe alle forbindelser til den tidligere partner, børn, venner, bolig, job, m.m. i processen, for at begynde på ny med en ny partner og måske nye børn. De forklarer hverken adfærden med en søgen efter nye muligheder eller flugt, men en iboende rastløshed og manglende evne til at løse problemerne på andre måder. Flere giver udtryk for at være i opposition mod et samfund, de ser som uretfærdigt og uværdigt, fordi det stiller krav om en tilpasning, de opfatter som integritetskrænkende. De har oplevet socialiseringen i skolen, på institutioner og i relationer med partnere som et indgreb eller overgreb, som de kan undslippe ved hjælp af rusmidler eller ved at flytte eller bevæge sig væk.

Praktikerne af den ekstreme ny start-strategi er tættest på det egentlige nomade-begreb, hvor livet er en lang fysisk vandring fra sted til sted. De er typisk selv vokset op i en familie, hvor strukturen har været præget af en løs og foranderlig tilknytning, og hvor der har været et udpræget rusmiddelmisbrug. Anton, der voksede op i en nomadefamilie, og som selv har videreført nomadetilværelsen, siger: "Det, jeg har kæmpet allermest med i hele mit liv, er ikke at lade mennesker lave mig om. Og en af de ting, min familie, min kædelige familie, har prøvet allermest, er at lave mig om, og derfor har jeg taget mere og mere afstand. Når jeg hele mit liv har flyttet rundt, så er det, fordi jeg kan ikke gøre andet. Jeg ved ikke, hvad jeg skal gøre. Når jeg har været et sted i en måned eller to, så er jeg ved at være rastløs." Anton har ifølge eget udsagn flyttet langt over 100 gange på godt 40 år og lever en tilværelse i dag, som kan kategoriseres som "hjemløs".

Flytninger kan også være en ufrivillig nødvendighed for familien. Flere nomadefamilier angiver dårlig økonomi som årsag til flytninger – de er ganske enkelt blevet sat ud af boligen, fordi de ikke kunne betale huslejen. Som Søren siger: "Vi er blevet sat ud et par gange, og så har man jo ikke rigtig noget valg."

En udsætning udløser i mange tilfælde en kædereaktion af nye flytninger fra en nødbolig til en anden, hvor familien undervejs kan blive delt op mellem forskellige boliger, f.eks. familiemedlemmer, venner og bekendte. I de tilfælde bliver nomadetilværelsen ufrivillig, da familierne ikke ønsker at flytte, og ikke flytter for at flygte eller skjule sig. Vi kalder dem **tvangsnomader**.

Flere lukkede familier uden flytninger angiver imidlertid også økonomien som årsag til, at de *ikke* flytter. De har ikke råd til at prøve nye muligheder af, men kan akkurat betale huslejen, hvor de er – typisk i nedslidte boliger i udkantsområder. Flytning som handlemulighed bliver altså fravalgt af økonomiske årsager, selv om familien deler de selvsamme sociale udfordringer, som de familier, der flytter. Adspurgt til nomadebegrebet genkender de mindre mobile familier sig ikke desto mindre i nomade-begrebet – flere føler sig med egne ord som "mentale nomader", forstået som en tilstand, hvor man søger væk fra noget mod noget bedre, selv om de ikke kan flytte geografisk. Vi kalder dem **de facto nomader**.

Et udvidet nomade-begreb

Nomade-begrebet er med andre ord langt fra éntydigt. Mens myndighedernes fokus på nomaditet i hovedsag handler om et antal flytninger begrundet i flugt, har deltagerne i denne undersøgelse selv en bredere eller mere rummelig opfattelse af begrebet, hvilket blandt andet kommer til udtryk i følgende:

- 1.** Flere af deltagerne har ikke i livsforløbet reflekteret over de hyppige geografiske flytninger – det er først set i bakspejlet, de konstaterer, at de var nomader. Få ser altså flytningerne som en egentlig livsstrategi, sådan som traditionelle nomadestammer gør det. Flytningerne er snarere et resultat af en mulighed eller nødvendighed i en given situation, hvilket kan blive en del af et mønster, fordi flytningen ikke løser de underliggende sociale udfordringer, som er de egentlige årsager til flytningerne.
- 2.** Flere af nomaderne hæfter sig mere ved den mentale dimension af nomaditet. Karen, der var barn i en nomadefamilie, siger: "Det er en mental tilstand. Du er konstant i bevægelse mod noget andet. Når man er i bevægelse, kan man ikke nås." Flytningerne er for flere udtryk for et ønske om at forlade en livssituation til fordel for en anden, hvor den fysiske bevægelse blot er et af flere redskaber, mens målet er et bedre liv – eller som adskillige udtrykker det: "Et helt almindeligt liv".
- 3.** Også familien – eller det netværk, der udgør familien – er ofte præget af en vandring til og fra, ind og ud, hvor forskellige mennesker kommer og går. Dette følger typisk af de voksnes bevægelse fra en partner til en ny partner, hvilket igen er en handlemulighed i bestræbelsen på at forlade eksisterende problemer i håb om noget bedre. Det gælder også venner og det øvrige netværk omkring familierne, som ofte beskrives stærkt udskifteligt.

Ifølge deltagernes egen selvforståelse er definitionen af en nomadefamilie med andre ord for snæver, når den alene defineres ud fra en geografisk dimension og et flugtmotiv. En flytning er snarere et af flere symptomer på familiens ofte komplekse sociale udfordringer.

Flere af deltagerne i undersøgelsen advarer ligefrem mod et ensidigt fokus på geografisk nomaditet – og begrebet nomadefamilie generelt. Nomaditeten er måske nok målelig i forhold til antallet af flytninger, men det kan også forhindre myndighederne i at opdage og afhjælpe en socialt udfordret families problemer, før flytningerne begynder, hvor hjælpen ville være forebyggende mod flytninger. Som Peter, der er voksen i en lukket familie, siger det: "Det vigtige er jo at undgå, at vi lander i nomade-feltet."

Flere peger på, at nomadebegrebet kan være stigmatiserende og få myndighederne til at fejldiagnotisere familien. Nina, mor i en nomadefamilie, siger: "Det kan være stigmatiserende at blive stemplet som nomadefamilie i stedet for socialt sårbar familie. 'Nomade' har en negativ klang i folkemunde. Og myndighederne kan misforstå og misfortolke situationen. Bliver karrieremennesker stemplet som nomader, fordi de flytter ofte?"

Andre finder derimod betegnelsen befriende, som en "diagnose" på en tilstand, de ikke har haft ord for før. Især tidligere børn i nomadefamilier vedkender sig gerne begrebet, da de ikke selv har initieret flytningerne, men er blevet ufrivilligt påført flytningerne af deres forældre, hvilket alle nomadebørn i undersøgelsen ser som noget negativt, der medfører mistrivsel.

Uanset årsagen, er hyppige flytninger ifølge alle deltagerne i undersøgelsen stressfyldte og vanskeliggør en indsats for at løse de egentlige, bagvedliggende udfordringer. Som Ditte, mor i en nomadefamilie, udtrykker det: "Det giver rodløshed, som er roden til mange ting. Det er fysisk, praktisk og økonomisk hårdt. Det er ikke børnevenligt med mange skift, man starter forfra.

Rodløshed er en grim og grum følelse." De fleste deltagere i undersøgelsen – så godt som alle – giver udtryk for, at de helst ville have undgået flytningerne. Nina, en mor i en nomadefamilie, som har boet det samme sted i et stykke tid nu, siger: "Boligen er din trygge base. Det er vigtigt med en god bolig, som du ved, at du ikke skal flytte fra i morgen på grund af tidsbegrænsning på lejekontrakt."

Ufrivillige flytninger - som typisk handler om tvangsudsættelse fra boligen – synes ikke overraskende at være endnu mere stressfyldte, end frivillige flytninger. Sidse, der var mor i en flugtnomadefamilie, og som levede med en meget ældre og dominerende kriminel mand, der isolerede hende og børnene, beskriver en af flytningerne sådan her: "Så tænkte jeg, nå, hvorfor kan han ikke åbne døren? Så var nøglerne skiftet ud. Han kom med de største løgnehistorier om det ene og det andet og det tredje. Så gik den første boligjagt i gang."

Hyppige flytninger belaster børn

Hyppige flytninger - uanset årsagen - belaster børnene i denne undersøgelse alvorligt. De fleste nuværende og tidligere nomadebørn i undersøgelsen melder konsistent om negative følger i form af mistrivsel og utryghed på grund af hyppige skoleskift, hyppige udskiftninger af venner, afbrudte fritidsaktiviteter, tab af hjem og ofte også af ejendele/legetøj, m.m. Mette, der er flyttet mellem 12 og 16 gange før hun blev 16 år, siger: "Jeg turde næsten ikke knytte bånd til nogen, fordi jeg vidste jo bare, at vi jo skulle flytte igen." Nogle nomadebørn holder ganske enkelt op med at pakke poserne ud, men lægger blot tingene tilbage i den pose, de kom fra, når de har brugt noget.

Flere af børnene melder om en svindende motivation til at skabe sociale relationer, ligesom skolegangen i mange tilfælde er problemfyldt.

Britta, der voksede op i en nomadefamilie, hvor moderen lod gæster misbruge hende seksuelt, siger: "De værste flytninger for mig var, når jeg blev flyttet om natten, mens jeg sov. Det at falde i søvn et sted og vågne op et andet, husker jeg som traumatisk. De mange flytninger gjorde desuden, at jeg meget hurtigt lærte eller besluttede, at det ikke kunne betale sig at blive glad for et sted eller knytte mig til nogen mennesker, for jeg vidste godt, at jeg ville blive revet væk igen. Så for at beskytte mig selv besluttede jeg, at jeg ikke måtte blive glad for nogen. Når jeg blev præsenteret i en ny skole og der blev sagt, 'at nu skulle jeg gå i deres klasse', så tænkte jeg inden i mig selv: 'Nej, jeg er bare på besøg'. Jeg skulle bare gå der til mor fandt det helt rigtige hus til os."

Søren, der ligeledes voksede op i en nomadefamilie med en mor med et alkoholmisbrug, beskriver de hyppige flytninger sådan: "Mit forhold til de steder, jeg har boet, er mudret og uden nogen følelse af hjem. Det var midlertidige kasser, der indeholdte vores ting. Det lærte mig konstant parathed og omstillingsklarhed, samt en evig følelse af ikke at høre til nogen steder."

Ikke alle tidligere børn i nomadefamilier udlægger de mange flytninger og miljøskift udelukkende negativt. Nogle siger, at erfaringerne har hjulpet dem til hurtigt at kunne tilpasse sig nye steder og nye situationer i deres voksne liv, hvilket de ser som en styrke. Mille, der voksede op som barn i en nomadefamilie, siger det sådan: "Flytningerne har gjort, at jeg som person i dag er enormt hurtig til at omstille mig til det miljø, jeg nu engang ender i."

De fleste tidligere deltagere i undersøgelser, der voksede op i nomadefamilier ser, som tidligere nævnt, hyppige flytninger som en kilde til mistrivsel, men også som et mønster, som kan gøre flytning – både relationsmæssigt, mentalt og geografisk – til en foretrukket handlemulighed også i deres eget voksenliv. Flere af de nu voksne børn i nomadefamilier har i deres voksenliv selv hyppige flytninger og vanskeligheder ved at fastholde relationer.

Anton, der har levet en nomadetilværelse både som barn og voksen, og som stadig ser sig som aktiv nomade, udtrykker det sådan: "Jeg tror, det er derfor, jeg er så rodløs. Du ved... hvis jeg kan se, der ikke rigtig sker noget, du ved, specielt fordi jeg har gang i så mange ting, hvis der ikke sker noget her... hvis folk ikke kan se det, men siger: 'Det er da en skide god ide, men prøv at gå et andet sted hen med den', så går jeg et andet sted hen. Og så har jeg flyttet mine egne børn hist og pist..."

Deltagernes oplevelser med en opvækst præget af hyppige flytninger flugter med resultaterne fra en undersøgelse fra SFI om "Når børnefamilier sættes ud af deres egen bolig" fra 2013. Ifølge undersøgelsen, som dækker estimeret 5.503 familier og 11.555 børn, klarer børn og unge i familier, der har været udsat fra egen bolig eller haft en fogedsag, sig på længere sigt dårligere, end andre børn, i følgende henseender:

- Flere får forebyggende foranstaltninger
- Flere bliver anbragt uden for hjemmet
- Flere får lavere karakterer til folkeskoleeksamen
- Færre starter på en ungdomsuddannelse

SFI's undersøgelse peger på, at det har negative konsekvenser for børn og unges sociale udvikling og for deres deltagelse i skolelivet at leve med usikre boligforhold.

SFI konkluderer, at der er behov for større socialfagligt fokus på udsættelse, risiko for udsættelse og usikre boligforhold som aspekt af et problemkompleks blandt fattige og udsatte familier og især for børn i disse familier. Dette gælder også de lukkede familier og nomadefamilierne i denne undersøgelse.

Hvad udsættelse fra bolig betyder

SFI har undersøgt, hvad udsættelse fra egen bolig betyder for børnefamilier. Resultaterne fremgår af rapporten "Når børnefamilier sættes ud af deres egen bolig" fra 2013.

Ifølge undersøgelsen er udsættelse fra egen bolig en voldsom social begivenhed og et væsentligt problem. Omkring 0,4 pct. af alle børnefamilier sættes ud hvert år. Tallet har været voksende siden 2002. Skønsmæssigt er 5.503 familier og herunder 11.555 børn blev sat ud eller fraflyttede adressen i forbindelse med en fogedsag i perioden 2002-2009.

Ifølge undersøgelsen er der en forhøjet risiko for at blive sat ud eller for at få en fogedsag blandt:

- Enlige forsørgere
- Yngre familier
- Familier med tre eller flere børn
- Familier på dagpenge, orlov eller kontanthjælp
- Familier med lavt uddannelsesniveau
- Familier med dansk baggrund
- Familier med flere flytninger året før.

Der er et stort overlap mellem disse kategorier og profilerne på de lukkede familier og nomadefamilierne i denne undersøgelse.

SFI's undersøgelse peger på, at børn efter udsættelse typisk flytter langt mere end børn, der ikke har været gennem denne proces. Ligeledes oplever denne gruppe af børn flere familiebrud end andre børn. Boligudsatte børn er altså kendetegnet ved, at mange har langstrakte usikre boligforhold samt skiftende familieforhold.

Undersøgelsen viser, at udsættelse og midlertidige boligforhold er et voldsomt brud i familiens hverdag, som har umiddelbar negativ betydning for både forældres og børns trivsel og for de sociale relationer. Børnenes sociale relationer er kendetegnede ved bl.a. at være flygtige, brudte, præget af tavshed og stigmatisering.

Undersøgelsen peger desuden på, at børn og unge i familier, der har været udsat eller haft en fogedsag, på længere sigt klarer sig dårligere end andre børn i følgende henseender:

- Flere får forebyggende foranstaltninger
- Flere bliver anbragt uden for hjemmet
- Flere får lavere karakterer til folkeskoleeksamen
- Færre starter på en ungdomsuddannelse.

Undersøgelsen peger endvidere på, at det har konsekvenser for børn og unges sociale udvikling og for deres deltagelse i skolelivet at leve med usikre boligforhold.

5 FLUGTEN

”

Han tror, at når han flytter, altså nærmest flygter fra et sted, så tager han hele hemmeligheden med sig.

Mette, seksuelt misbrugt barn i en nomadefamilie, om sin far

I visse nomadefamilier er hovedmotivet for flytninger flugt. Vi kalder dem *flugtnomader*. Som hovedregel er flugten begrundet i et ønske om at undgå myndighederne – men det er ikke den eneste grund. Blandt familierne i denne undersøgelse er flugten motiveret af følgende årsager: For at skjule – overvejende økonomisk – kriminalitet, for at skjule vold og seksuelle krænkelser af børn, for at undgå en tvangsfjernelse af børnene, uden at der er tale om vold eller seksuelle krænkelser, for at slippe af med skiftende mænd og seksuelt misbrug fra mændenes side.

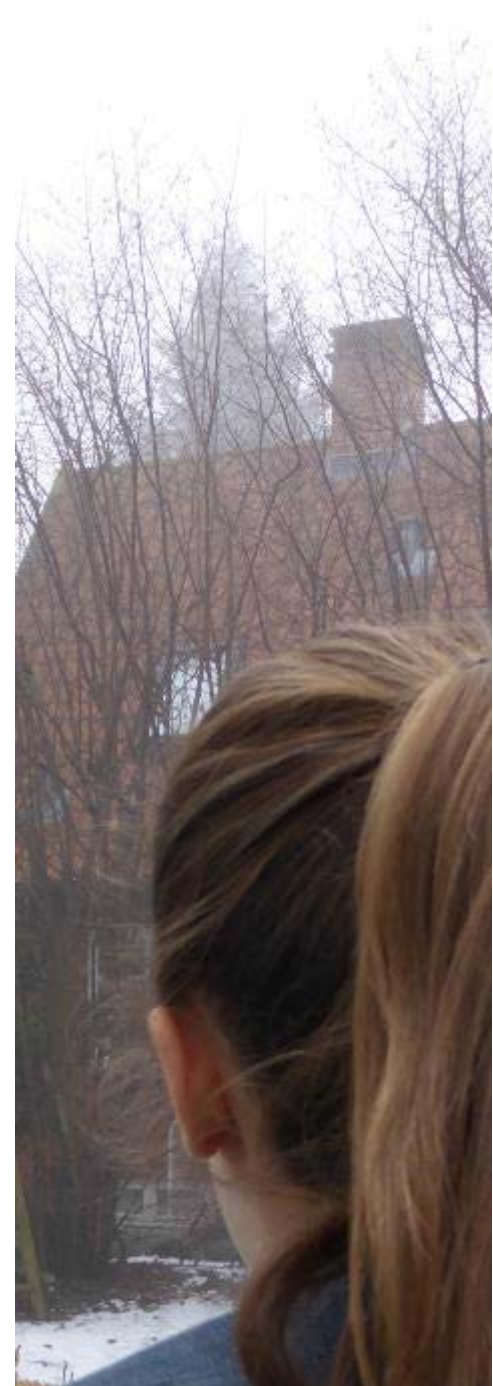
Flugtnomaderne i denne undersøgelse er flyttet mellem 10 og 40 gange under børnenes opvækst. I de fleste af familierne har der været alkoholmisbrug, vold og fattigdom, i flere seksuelle overgreb på børn - men ikke i alle. Vi må - igen - understrege, at andre nomadefamilier med høj flyttehyppighed ikke har flugt som motiv, og at familier med kriminalitet og/eller seksuelle overgreb ikke nødvendigvis flytter.

Flugtnomaderne i denne undersøgelse deler sig i to hovedtyper – den mandsdominerede flugtnomadefamilie og den kvindedominerede

1. Den mandsdominerede flugtnomadefamilie

Den ene type flugtnomader er karakteriseret ved, at manden er initiativtager til flytningerne. Årsagen spænder fra et ønske om at skjule kriminalitet og/eller seksuelle overgreb, i de fleste tilfælde foretaget af manden, som også er den, der insisterer på en lukkethed og afskærer familien over for omverden. Flytningerne er oftest initieret i forbindelse med interesse fra myndighedernes side for familien, for eksempel et besøg af en sundhedsplejerske eller socialrådgiver, eller mistanker og spørgsmål fra naboer og andre i lokalsamfundet. De mandlige flugtnomader er karakteriserede ved at indtage en dominerende position i familien med kontrol over både økonomi - i flere tilfælde helt uden om kvinden – og familiens adfærd, typisk med trusler om og anvendelse af vold, og i visse tilfælde en isolation, som omfatter tildækkede vinduer. I flere af familierne er manden en del ældre end kvinden, som i de fleste tilfælde har været meget ung, da hun mødte ham.

Sidse, en mor i en tidligere nomadefamilie med i dag anbragte børn, fortæller om mandens beslutninger: "Vi (børnene og Sidse, red.) var altid de sidste, der fik noget at vide omkring en flytning. For eksempel fik vi en onsdag at vide, at vi skulle flytte til xxx (stednavn fjernet, red.) om fredagen – vi kørte med en trailer med det vigtigste, vi ejede. I den sidste tid blev børnene og jeg placeret i feriehus, mens han bestemte, hvilke af vores ejendele skulle med."

Sonja, mor i en anden flugtnomadefamilie, hvor børnene også i dag er anbragt, siger: "Hver gang han fik lidt modstand, så flyttede vi. Hvis han ikke lige fik sin vilje oppe ved kommunen. Jeg havde det sådan, at jeg turde ikke slå rod og finde veninder, fordi jeg vidste, at vi ville flytte igen. Vi boede nærmest i en flyttekasse. Og hver gang troede jeg jo, at nu ville han holde det, som han lovede. Jeg ved ikke, men jeg troede virkelig på ham, det gjorde jeg. Han var sådan meget overbevisende."

Karen, opvokset som barn i en flugtnomadefamilie og seksuelt misbrugt af sin far, fortæller: "Vi var så underernærede og sultne hele tiden. Når jeg har snakket med mor om det, så siger hun: 'Jamen, det var ham, der bestemte, hvornår vi måtte få noget at spise.' Og vi var med alle steder. Min mor trak på gaden. Det var i xxxx (bynavn fjernet, red.). Så lå vi på bagsædet."

Melanie, ung voksen, opvokset som barn i en flugtnomadefamilie, også seksuelt misbrugt: "Hver gang kommunen eller andre kom lidt for tæt på, eller interesserede sig lidt for meget for vores familie, så flyttede vi. xxxx (navn på mor fjernet, red.) og xxxx (navn på far fjernet, red.) vidste jo godt, at vi ikke levede som vi burde, og at vi børn nok ville blive fjernet. Vi var usøignede, fik ikke mad nok, lugtede, gik i genbrugstøj og så videre – og så var der alkoholisbruget, overgrebene og..."

Flere af kvinderne/mødrene i familierne forklarer magtforholdet med, at det er den i familien, der skaffer pengene, der bestemmer, og at de har været bange for manden. I flere tilfælde har kvinderne forsøgt at forlade manden, men ikke vidst hvordan, da de ikke har haft penge selv, eller frygtet for repressalier, enten i form af vold eller at manden ville tage børnene fra hende. Kvinderne har typisk heller ikke taget kontakt til myndighederne af frygt for hvilke konsekvenser, det ville føre med sig, såvel fra mandens side som myndighedernes, hvor tvangsfjernelse af børn bliver nævnt som en forklaring.

Sonja, der var voksen i en nomadefamilie med mange børn, forklarer frygten og dilemmaet på denne måde: "... og så sagde jeg til mig selv. 'Sonja, du flytter ikke sammen med ham mere, du siger nej, Sonja, det er slut'. Og det sagde jeg hele vejen derud. 'Du gør det ikke, Sonja, du gør det ikke.' Og det var sådan set det eneste, der kørte oppe i mit hoved. Så kommer jeg derud og børnene er sendt hjem til mig. Så der var ingen børn. xxxx (navnet er fjernet, en kammerat til manden, red.) var der også, men han gik så udenfor. Så siger han: 'Sonja, vi er nødt til at finde ud af det', og så siger jeg 'ja'... og mit hjerte det... Jeg kan godt love dig for, jeg var bange. Jeg har aldrig været så bange hele mit liv. Han har smidt mig af, mens bilen har kørt og alt muligt, men jeg har aldrig været så bange... jeg har aldrig været så bange."

2. Den kvindedominerede flugtnomadefamilie

Den anden type flugtnomader er karakteriserede ved, at kvinden initierer flytninger som en flugt sammen med børnene. Blandt de medvirkende familier synes der at være to hovedårsager til flugten. Den ene handler om en frygt for, at myndighederne vil tvangsfjerne børnene. Den anden handler om, at overgreb fra manden/mænd er blevet for voldsomme.

Når flugten er begrundet i en frygt for myndighederne, kan årsagen være uenighed mellem familien og myndighederne om børnenes trivsel, f.eks. en uenighed om, hvorvidt børnene er udsat for omsorgssvigt med krav fra myndighederne om anbringelse uden for hjemmet, eller om børnene har psykiske lidelser med et behov for behandling, mens de bor hjemme.

Når flugten er begrundet i en frygt for overgreb fra mænd, er der typisk tale om, at kvinden har et stort forbrug af både alkohol og mænd, ligesom der forekommer vold og seksuelle overgreb, også på børn – i en familie blev datteren solgt som ydelse til skiftende mænd.

Moderen med et alkoholmisbrug formulerer typisk ved hver flytning en intention om en ny start, men gentager mønstret, typisk på grund af et vedvarende alkoholmisbrug. Mødrene med et alkoholmisbrug har ofte været i kontakt med myndighederne, både politiet og socialmyndighederne, og i visse tilfælde har de fået hjælp, men oftest en utilstrækkelig hjælp i forhold til kompleksiteten af problemerne – alkoholmisbrug, fattigdom, misrøgt, vold, psykiske lidelser, m.m.

Såvel de mandlige som kvindelige flugtnomader har i de fleste tilfælde selv oplevet en socialt belastet opvækst med overgreb og svigt, og en tidlig kontakt med myndighederne, der ikke altid har været tillidsskabende for en fremtidig dialog om løsning af sociale udfordringer. I mændenes tilfælde har barndommen involveret forældre med alkoholmisbrug og vold, i kvindernes tilfælde forældre med alkoholmisbrug, vold og seksuelt misbrug. De voksne flugtnomader er præget af lav eller ingen uddannelse, hyppigt rusmiddelmisbrug, vanskeligheder ved at finde og fastholde beskæftigelse og dårlig økonomi. I flere af familierne forekommer der over årene parkeringsbøder, fartbøder, spirituskørsel, værtshusslagsmål, husspektakler, tyveri, vold, narkohandel og lignende.

Børnene i undersøgelsens flugtnomadefamilier er præget af stærk mistrivsel, i flere tilfælde har de oplevet alvorlige omsorgssvigt og/eller seksuelle overgreb, begået dels af familiemedlemmer – for døtrenes vedkommende ofte af den voksne mand i familien, som kan være far eller stedfar, og/eller brødre/stedbrødre – dels af fremmede mænd. Drengene ser ikke ud til ikke i samme grad at være udsat for seksuelle overgreb, selv om det også sker, men derimod hyppigt udsat for vold. Dette er dog kun en fornemmelse på grund af de få deltagende drenge/mænd, men det bør undersøges nærmere.

Børnene synes sundhedsmæssigt at være karakteriserede ved en høj forekomst af lidelser, såvel fysiske som psykiske, med et stort antal påbegyndte udredninger, men få endelige diagnoser. Det synes dels at hænge sammen med de hyppige flytninger, dels en afstandstagen i familien over for myndigheder.

Der er gennemgående ingen større refleksioner blandt de voksne over, hvad de mange flytninger betyder for børnene, selv om enkelte kvinder har overvejet hvad skoleskift og tab af venner betyder for børnene. Ditte, mor i en nomadefamilie, siger det sådan: "Jeg var bekymret og tænkte på børnene, men min mand sagde, at vi jo flyttede til noget større, bedre. Siden fulgte jeg bare med uden at tænke over det."

Flugtnomaderne i denne undersøgelse er typisk påbegyndt flytningerne tidligt – i flere tilfælde er hyppige flytninger en del af et handlemønster allerede før familien bliver stiftet. De tidlige flytninger er oftest i udgangspunktet ikke begrundet i et flugtmotiv, men i en mangfoldighed af årsager, fra en mulighed for bedre bolig eller beskæftigelse til en nødvendighed i form af dårlig økonomi og/eller udsætning fra bolig. Hvor manden forud for etableringen af familien har haft kriminelle aktiviteter, har flugt været et tidligt motiv. Men i de fleste tilfælde er flugtmotivet gradvist vokset frem i takt med at familiens problemer er taget til over tid.

Flere børn over årene har belastet økonomien, skabt et voksende behov for større bolig, krævet betydelige ressourcer af de voksne, hvilket med et øget rusmiddelbrug ser ud til at have øget risikoen for såvel omsorgssvigt som seksuelle overgreb, som igen ser ud til at nære et flugtmotiv. Fælles for flere af flugtnomaderne er, at familiens problemer over tid er forblevet uløste og oftest vokset, hvorfor flytningerne over tid i stigende grad bliver præget af flugt - og desperation.

Flugten er typisk ophørt, efter at manden eller kvinden er blevet pågrebet af myndighederne og fængslet, hvilket i de fleste tilfælde også har ført til en anbringelse af børnene. Ingen af de voksne flugtnomader er blevet terapeutisk behandlet ud af flugtnomade-tilværelsen. Myndighederne har i ingen af familierne været i stand til at opnå en dialog om effektiv hjælp og behandling, mens flugten stod på. Den endeligt indgribende myndighed har i alle tilfælde været politiet.

I myndighedernes søgelys

Alle de i undersøgelsen medvirkende flugtnomadefamilier har været kendt af myndighederne i længere tid, før flugten blev standset. Der har været gentagne besøg hos familierne af politiet og gentagne henvendelser og besøg fra de sociale myndigheder. Kvinderne i de mandsdominerede flugtnomade-familier siger, at de havde ønsket et tidligere myndighedsindgreb, og kritiserer de sociale myndigheder for at have ladet stå til, selv om myndighederne ifølge kvinderne vidste, at familien havde problemer.

Grethe, mor i en nomadefamilie, siger: "Kommunen skulle have grebet ind. De vidste, at min mand flyttede meget."

Sonja, også mor i en nomadefamilie, siger: "Kommunerne har gennem årene fået så mange indberetninger, både fra skoler og lærere, pædagoger og privatpersoner. Der er mange, mange, mange indberetninger. Det kan godt være, at jeg havde mistet mine børn noget før, men kommunen skulle have lyttet, og ikke bare smidt det i en skuffe."

Børnene er tilsvarende kritiske.

Karen, der blev udsat for incest gennem flere år, siger om myndighederne: "De vidste godt, at der var noget galt, de kunne have grebet ind meget før – men ingen gjorde noget, før jeg som myndig selv gik til kommunen og fortalte om overgrebene."

Mette, der også i årevis blev udsat for seksuelle overgreb af sin far, siger: "Hvis politiet og kommunen havde lyttet til det, som min mor og mine søskende sagde. Næsten hele byen begyndte at sige til politiet: 'Der er noget galt'. Hvis de kom hen på besøg, eller hvis de... eller måske mens vi børn var i skole, så lige hive os til side, og så stille nemme spørgsmål, som vi ville svare på. Sådan: 'Hvordan har du det? Hvordan har du det derhjemme?' Men altså – min mor blev jo tit slået, og havde blå mærker og, ja, et blå øje. Der må man jo kunne se, at der er et eller andet galt. Det har hun prøvet at melde ham for, men det blev der heller ikke gjort noget ved."

Flere af kvinderne i familierne siger – ganske vist set i bakspejlet – at en støttekontaktperson i hjemmet undervejs ville have været en stor hjælp, og at børnene skulle have været fjernet midlertidigt, mens familien som helhed fik hjælp til at komme på ret kurs. Dette står umiddelbart i modsætning til, at kvinderne samtidig har frygtet, at myndighederne netop ville fjerne børnene, og derfor har undladt at fortælle om de reelle problemer i familien. Forklaringen skal ifølge kvinderne selv findes i, at de ikke har haft tillid til, at myndighederne har ønsket at hjælpe, men frygtet, at motivet var straf.

Både de nuværende og nu voksne børn i flugtnomadefamilier efterlyser tilsvarende tidligere og mere op-søgende indsats fra myndighedernes side.

Blandt ønskerne er uanmeldte besøg, tvungne behandlingstilbud for rusmiddelmisbrug, psykiatriske indlæggelser, hvor relevant, og tvangsfjernelse af børnene, mens forælder eller forældrene blev hjulpet. Irene, der voksede op med en mor, der havde et alkoholmisbrug, siger: "De skulle have tvunget mor til at blive en bedre mor, givet hende hjælp til alkoholafvænning." Britta, der også voksede op med en alkoholiseret mor, siger det samme: "Mor skulle have været indlagt og haft psykiatrisk behandling og psykologiske samtaler, og jeg skulle have været fjernet."

Nogle af børnene siger, at de fortalte udenforstående om forholdene i hjemmet, men at intet skete. Andre børn har sagt mindre, og forklarer tavsheden med, at båndene til forældrene er stærke - men efterlyser samtidig en stærkere indsats især i skolen, som kan hjælpe børn til at tale om problemer i hjemmet. Mille, der voksede op med en alkoholiseret mor, siger: "Der skulle have været talt mere om problemer i hjemmet i skolen, så det havde været nemmere at sige: 'Jeg har det dårligt.'" Eller som Mette, der er blevet seksuelt misbrugt, siger: "De kunne have ladet mig forstå, at min familie havde brug for og ville få hjælp, og at der ikke ville ske mig noget og dem noget". Og Karen, også seksuelt misbrugt, siger: "Måske havde vi sagt noget, hvis nogen havde fortalt os, at det, der foregik, var forkert, og lovet at hjælpe os."

Flere børn i flugtnomadefamilier har oplevet en lettelse ved at blive fjernet fra hjemmet og blive anbragt i en plejefamilie eller på en institution. Flere har fået psykologhjælp og anden støtte, de har sat pris på. Men børnene retter samtidig en kritik af, at søskende typisk er blevet anbragt på forskellige institutioner, hvilket af flere - uanset, at også søskenderelationen kan være problematisk, ikke mindst, hvor der forekommer seksuelt misbrug søskende imellem - bliver oplevet som en ekstra straf i en situation, hvor de mister en eller begge forældre. Irene, opvokset i en nomadefamilie med søskende, og anbragt i både plejefamilie og på institutioner, siger: "De skulle have anbragt os børn sammen og gjort mere for at støtte op omkring søskendebånd."¹¹ Mette siger: "Det, jeg har allermost lyst til, det er at kunne se min familie noget mere. Det ville også hjælpe mig med at komme fremad, i stedet for, at de holder mig adskilt fra min familie. Det kunne være en god hjælp for mig."

Selv i flugtnomadefamilierne – som må betegnes at have de mest ekstreme sociale udfordringer af alle nomadefamilier – er familiefølelserne stærke, og et gennemgående ønske er at få en mere indgribende, insisterende og skræddersyet hjælp til hele familien på et tidligere tidspunkt, hvor problemerne var synlige, men før den sociale katastrofe indfandt sig med fængsling, anbringelser og opløsning af familien. Det er ikke lykkedes for myndighederne i nogen af familierne.

De mandlige flugtnomader indgår ikke i denne undersøgelse. Beretningerne om mændenes rolle og funktion i familierne peger på, at der kan være behov for at undersøge denne gruppe nærmere på anden vis med henblik på at formulere en særlig indsats over for dem.

¹¹ "Med Barnets Reform i 2011 blev retten til at søskende bliver anbragt sammen styrket.

Mor og jeg boede mange forskellige steder i min barndom. Jeg har boet i faldefærdige huse, hvor der var fugt, koldt og lugtede fælt. Jeg har også boet i lejlighedskomplekser, hvor standarden egentlig var i orden, og jeg har boet i helt almindelige parcelhuse i villakvarterer. Men det var mest dårlige huse, vi boede i."

Britta, opvokset i nomadefamilie med en mor med alkoholmisbrug

Boligforholdene for familierne i denne undersøgelse varierer stærkt – ikke mindst over tid. Fra en lille bylejlighed eller værelser hos private, et nedslidt hus i et udkantsområde eller et beskedent parcelhus i en provinsby, et klubværelse, et herberg eller en institution.

Elisabeth, der voksede op i en nomadefamilie, formulerer det således: "På et tidspunkt var min mor gået fra vores alkoholiserede stedfar, og der var et tidspunkt på flere uger, hvor vi i hvert fald ikke vidste, hvor hun var. Jeg sov på en madras på gulvet i tre måneder hos min mormor. (...) Vi boede der uanmeldt, fordi min mormor havde hjemmehjælp og myndighederne måtte ikke vide, at hun havde os boende, for så kunne hun få frataget sin hjemmehjælp."

I de mere fastboende perioder har boligen typisk været lejet af en privat udlejer, hvor det er muligt at indgå et lejemål hurtigt, hvor det er muligt at forhandle prisen frit og hvor boligens tilstand ikke er underlagt kontrollerede standarder. Offentlig udlejning involverer som regel ventelister og faste, typisk højere niveauer for lejemål og indskud, samt en vis form for opsyn og forventninger til adfærd, herunder udseende og opførsel. Til sammen barrierer, der gør offentlige boliger vanskeligt tilgængelige for familierne.

Karen, der er vokset op i en flugtnomadefamilie og som voksen døjer med dårlig økonomi og senfølger af incest, beskriver sin nuværende bolig på denne måde: "Huset, vi bor i, er til leje. Det ligner lidt... jeg ved ikke hvad. Stuen kan vi ikke bruge. Det har så lidt været vores eget valg, da vi isolerede. Men den kan ikke bruges. Der er ingen tapet. Der er ikke noget loft. Så vi lever kun i køkkenet, i badeværelset og i soveværelset.... Udlejeren vil ikke gøre noget. Det var flyttet ind som beset".

Flere af deltagerne i undersøgelsen forholder sig kritisk til mulighederne på boligmarkedet for socialt udsatte familier. Anette, der voksede op i en nomadefamilie, siger henvendt til myndighederne: "Sørg for at få styr på udlejningsboligerne her i landet, for der er simpelthen for meget lort, man kan flytte ind i." Kritikken bundet blandt andet i, at deltagerne anser dårlige boligforhold for underminerende i forbindelse med familiens forsøg på at løse de øvrige problemer, da et fast, trygt og velfungerende hjem for mange er en forudsætning for overskud til at løse andre problemer.

Ditte, der var voksen i en nomadefamilie fortæller, at hun har fået mere ro i sit liv, efter hun i tre år har haft samme bolig: "Mit boligforhold de sidste tre år har været velfungerende og stabilt. Med det som kontrast til de forgangne mange år og de 10-12 flytninger i bagagen, er det massivt vigtigt med et boligfundament der virker. Godt med en base og ikke være på vej konstant fysisk. Giver mere ro i familielivet."

Det gælder for de fleste familier i undersøgelsen, at hjemmet er eller har været fattigt, og at måden, man har indrettet sig på, har båret præg af det. Sidse, mor i en nomadefamilie: "Vi boede ret spartansk. Havde ikke ret mange møbler, og dem vi havde, var købt i Røde Kors, eller vi havde fået dem foræret. Pengene blev vel brugt på så meget andet, jeg kan ikke rigtig huske det."

I de hjem, der er længst væk fra de gængse normer, er der tale om slidte møbler, mangelfuld indretning, ofte ingen vaskemaskine eller køleskab, ingen værdigenstande af nogen art. Hjemmene beskrives som usle, beskidte og rodede, ofte med sanitære problemer, såsom stoppede kloaker, frosne vandrør, manglende varme, osv. Karen, tidligere nomadebarn, siger: "Der var meget rodet, breve og lignede lå i store stakke, der var beskidt, og tøj og kasser overalt, kun lige akkurat plads til at gå på."

Men ikke alle hjem er præget af kaos, selv om de økonomiske kår er små. Mille, der voksede op i en nomadefamilie, siger: "Vores boligforhold var egentlig sådan okay, vi fik mad og havde tøj på kroppen. Vi var fattige, men jeg husker det ikke som et stort problem. Det var specielt tøjet, der var et problem for mig. Min mor købte mit tøj i genbrug og det var bare så grimt. Da jeg som 14-årig begyndte at tjene mine egne penge, begyndte jeg også at købe mit eget tøj."

Det er gennemgående for stort set alle tidligere nomadebørn, at forholdene i deres barndomshjem har haft indvirkning på, hvordan de har valgt at bo og leve som voksne. Nogle køber af princip aldrig genbrugstøj og andre er nærmest hysterisk prope med at holde deres hjem. Men der er også dem, der - mod deres ønske - er havnet i boliger, som minder meget om dem, de selv er vokset op i. Ofte er det de deltagerne, der selv nævner deres opvækst som skadelige på en måde, man ikke kan vriste sig fri af som voksen.

Karen, der voksede op i en flugtnomadefamilie med vold, fattigdom, alkoholmisbrug og seksuelle overgreb, udtrykker det på denne måde: "Det irriterer mig i dag. Det var mig, der gjorde rent, når jeg kom hjem. Det var mig, der sørgede for at lave mad. Altså holde hjemmet. Og det har jeg så svært ved i dag hos mig selv. Det hober sig op. Nogle gange får jeg taget mig sammen, men så går der ikke ret lang tid. Lige nu er det så svært, for jeg har ikke noget sted at gøre af tingene (.....) Det påvirker mig, for det var jo ligesom hjemme. Og det var jo det, jeg helst gerne ville væk fra. Jeg havde det jo ligesom i barndommen. Fordi så påvirker det mig jo hele tiden, fordi jeg bliver jo stadig hængt i barndommen. Traume."

Variationen i boligtyper og boligstandard blandt de medvirkende familier er forventeligt størst hos nomaderne med de hyppigste flytninger, men det er muligt at spore visse overordnede mønstre – begrebet "mønstre" skal tages med et forbehold med denne undersøgelses deltagerantal:

- Flugtnomaderne – bosætter sig typisk i udkantsområder med billige boliger og afstand til naboer.
- Tvangsnomaderne – bosætter sig typisk efter udsættelse hos familie, venner, lejede værelser, nødboliger, nedslidte ejendomme i udkantsområder med lav boligstandard.
- De facto nomaderne – bosætter sig typisk i billige områder i mindre huse eller lejligheder, hvor de basale forhold fungerer.

Spørger man til motiver for valg af bolig, er svaret ofte, at familierne flytter efter noget billigt, genkendeligt - og rummeligt, når de har mange børn. Med andre ord, hvis familien har været bosat i et hus i et udkantsområde, søger familien typisk et andet hus i et udkantsområde. Hvis familien er blevet bosat i et boligområde med lejeboliger, søger familien typisk efter en lejlighed. Motivet er derfor ikke nødvendigvis flugt eller et ønske om at skjule sig, men også et spørgsmål om genkendelighed og økonomi.

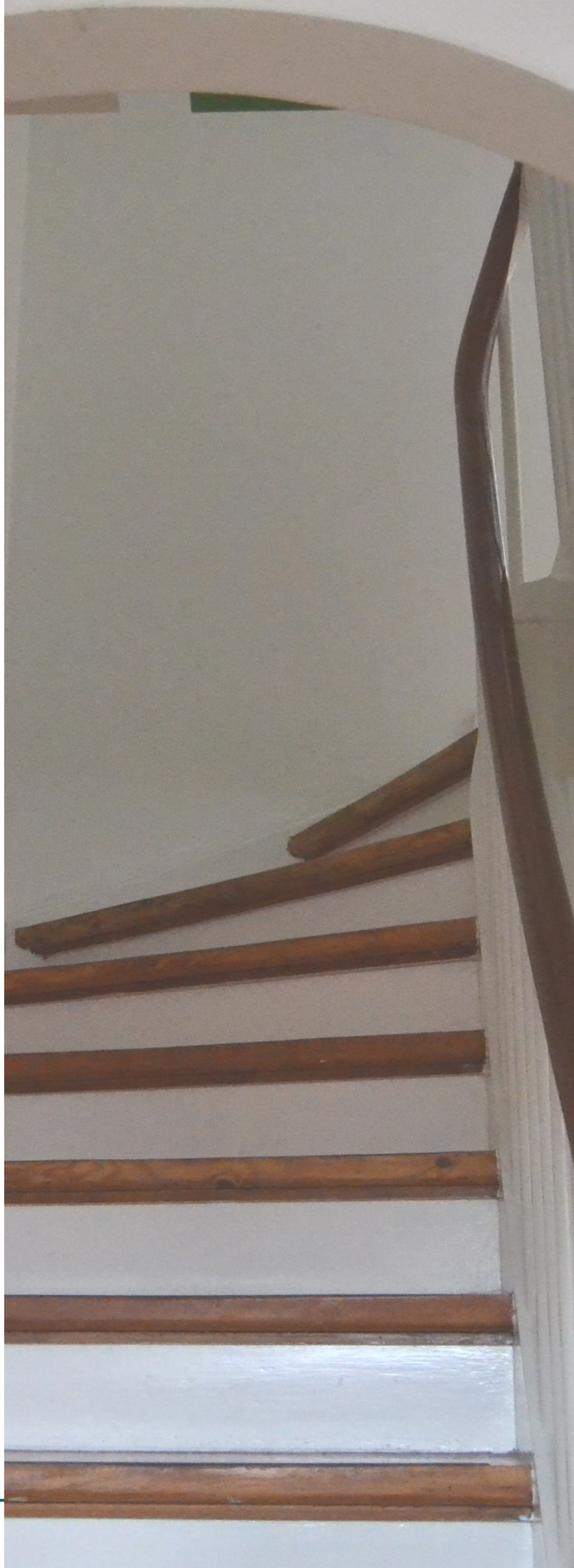
Genkendelighedsaspektet beskrives på følgende måde i SFIs rapport "Udsatte børnefamilier i Danmark": "Forskningsundersøgelser peger på, at genkendelighed er vigtig, når man træffer beslutning om at flytte. Genkendeligheden kan være i forhold til der, hvor man er vokset op, en lignende bolig som den, man fraflytter, eller at beboerne i området ligner én selv."

Men genkendelighed eller ej, så er familiernes bolig mønstre langt fra uproblematisk. Kommunerne er da også bevidste om, at billige boliger kan være med til at tiltrække socialt udfordrede familier, både lukkede familier og nomadefamilier, hvilket bliver anset som en belastning for den pågældende kommune, da resourcesvage, socialt udfordrede familier typisk vægter mere i form af offentlige udgifter, end i offentlige indtægter.

Langeland Kommune skrev følgende i en ansøgning til Økonomi- og Indenrigsministeriets pulje om "Afvikling og forebyggelse af 'landghettoer'":

"Kombinationen af lave indkomster og dårlige udlejningsboliger med ret lav husleje medfører, at resourcesvage husstande fastholdes i denne boligform, hvilket giver store problemer for både beboerne selv og lokalsamfundene. Familierne flytter meget ofte rundt mellem forskellige ringe udlejningsboliger, hvilket i høj grad kan sammenlignes med de sociale ghettoer, der findes i større byer. Det er også et faktum, at børn fra resourcesvage familier i langt højere grad end andre børn risikerer ikke at få en egentlig uddannelse ud over folkeskolen. Fraflytningen og den meget skæve alderssammensætning betyder også, at der inden for de kommende år vil blive mange overflødige boliger. Det øger igen risikoen for at problemerne med spekulationsudlejning og tilflytning af resourcesvage beboere må forventes at accelerere, med mindre der gribes ind."

En kommune med mange og lettilgængelige udlejningsejendomme, som socialt udsatte familier kan bo i eller flytte rundt mellem, betyder, at kommunen på længere sigt risikerer at stå med flere tunge sociale problemer end mere velstillede kommuner. Af samme grund har Dansk Byplanslaboratorium fremsat et forslag om radikal reovering af landdistrikter, herunder nedrivning af øde landsbyer med faldefærdige bygninger. Det lægger forøget pres på almennyttige boligløsninger for socialt udfordrede familier.

Den gode bolig

Carina Seifert, chef for Boligsocialnet i BL – Danmarks almene Boliger – taler varmt for at skabe rammer i de almene boliger, der gør, at der er plads og rum både økonomisk, praktisk og mentalt til de mest socialt udfordrede familier, fordi der i de almennyttige boligselskaber er mulighed for at støtte både de voksne og børnene på hverdagsniveau. Dette vil formodentlig ikke være relevant for flugtnomaderne, men for de familier, der "blot" flytter, fordi de sættes ud eller søger billige boliger. I det almennyttige regi er der mulighed for at skabe nogle bedre livsvilkår for familierne, som kan bidrage til at skabe netværk omkring dem. Hun siger i et interview:

"Den danske almene sektor er kendetegnet ved en blandet beboersammensætning, hvor udfordrede og ganske almindelige familier bor dør om dør. Der er tradition for fælleskab og omsorg for hinanden i de almene boliger, og det er et vigtigt værktøj i inklusionen af familier med forskellige udfordringer i deres hverdag. Og så har sektoren et velfunderet samarbejde med kommunen.

Flere steder er der allerede udviklet samarbejdsmuligheder mellem boligorganisationen og kommunen i boligområderne ved at etablere et netværk som kan afhjælpe problemerne. For eksempel har man etableret netværk mellem ejendomsfunktionærerne og kommunerne omkring hjælp til psykisk syge. Hvis ejendomsfunktionæren f.eks. er opmærksom på, at gardinerne ikke bliver rullet op i flere dage, kan han ringe til en kontaktperson i kommunen og sige: 'Jeg er altså bange for, at der er noget galt her, har I mulighed for at lægge vejen forbi og ringe på for at høre, om alt er i orden hos hr. Jensen.

Ejendomsfunktionærerne ser jo mange ting. De går rundt i området hver dag, og lægger mærke til, hvis gardinerne ikke har været rullet op rigtig længe. Sådanne netværk kunne man også have for sårbare familier. Man skal selvfølgelig passe på, at ejendomsfunktionærerne ikke bliver politi, men de kan have den menneskelige tilgang til, om alt nu er helt, som det skal være.

Da jeg i mit tidligere job i DAB var ansvarlig for Hillerød Almennyttige Boligselskab fik vi et sådant netværk på skinner blandt andet for psykisk syge. Der blev udleveret nogle få telefonnumre til de ansvarlige folk i kommunen, som kunne tage initiativ, hvis ejendomsfunktionærerne vurderede, at en beboer havde brug for hjælp. Det gav ejendomsfunktionærerne en tryghed og kommunen mulighed for at hjælpe borgeren.

Der er også de boligsociale projekter og helhedsplaner. Der er ca. 160 helhedsplaner i gang lige nu med boligsociale projekter. Aktiviteterne er i høj grad rettet mod børn og unge, og mod tryghedsskabende og beskæftigelsesfremmende tiltag, for eksempel lektiecafeer og fodboldklubber. Når de boligsociale medarbejdere har mistanke om at en familie har nogle svære udfordringer, har de jo også mulighed for at indberette det til kommunen.

I forhold til familiens økonomi, f.eks. hvad angår indskud, er der mulighed for at låne penge af kommunen, og så få en afdragsordning med dem. Så hvis familierne ønsker denne løsning, er der en mulighed der. I forhold til udsættelse, så er det ret vigtigt at skelne imellem dem, der bliver udsat, fordi de ikke får betalt deres husleje, og dem der bliver udsat, fordi der er for meget larm og ballade. I sidstnævnte tilfælde kan der være, hvor det netop er muligt med en forebyggende indsats, men det kan kræve et netværk og samarbejde med kommunen."

7 MØDET MED MYNDIGHEDERNE

”

Der kom engang en sagsbehandler på besøg hjemme hos os, men min far ville ikke lukke hende ind. Hun sagde, at hun ville komme tilbage, men det gjorde hun aldrig.

Elisabeth, udsat for vold og seksuelt misbrugt af skiftende stedfædre som barn i en nomadefamilie

Forholdet til myndighederne er et meget stærkt tema hos de interviewede, hvor myndighederne som hovedregel bliver defineret som en sagsbehandler i den kommunale forvaltning - og meget ofte opfattet som modstander, hvad enten det handler om flugtnomader eller lukkede familier.

De familiemedlemmer, der har haft kontakt med myndighederne om hjælp, føler ofte ikke, at de er blevet hjulpet, eller at hjælpen har været forkert. Flere af forældrene peger på manglende forståelse hos myndighederne for de sociale udfordringer – især kompleksiteten af dem - i den pågældende familie. Det er et gennemgående ønske, at myndighederne sætter sig ind i familiernes udfordringer og inddrager familierne i udformningen af løsningerne, hvilket de færreste i denne undersøgelse oplever, at er sket.

Ditte, mor i en voldsramt nomadefamilie, fortæller om manglende forståelse for familiens problemer:

"En voldsramt familie er ikke som et brækket ben, man kan ikke se den klump i maven. Jeg havde jo børn, der mødte velklædt op og havde været i bad og havde fine madpakker med, så ud ad til så det happy-happy ud, selv om jeg sagde noget andet. xxxx (manden, navn fjernet, red.) har løbet efter mig på gaden, mens han har truet mig med at slå mig ihjel, mens børnene har været vidne til det. Han kørte mig ind i en hæk bagfra med sin bil, mens jeg cyklede. Opsøgt mig, fulgt efter mig. Banket mig i gulvet, taget kværlertag, truet med en køkkenkniv (...) Jeg kan slet ikke styre børnene. Der er konflikter konstant. Og det er ikke bare almindelige konflikter, det er med blå mærker, det er med kasten med ting. Vores hjem var en krigszone til sidst. xxxx (sønnen, navn fjernet, red.) smadrer tallerkener, kaster med stole, kaster med knive."

Ditte anmeldte sin mand til politiet flere gange for vold, uden at det hjalp: "Alle episoder er meldt, men det er jo en gråzone, for jeg var ikke død endnu. Man skal være død. Ikke engang en overfaldsalarm kunne jeg få. Der kom det ud af det, at han blev indkaldt til en adfærdsregulerende snak."

Ditte forsøgte også at få hjælp hos kommunen: "Det er ikke for at dunke nogen, men der er nogle, der ikke er klædt på eller er uvidende om, hvad det vil sige, at have med den type mænd at gøre. Det er meget unge piger, som sidder med tunge, tunge sager. De bliver helt røde på halsen. Jeg har prøvet at have venter med, som har prøvet at være min stemme: 'Hør her, det går ikke det her, hun skal have hjælp, hun skal have aflastning.' Der sker ikke noget."

Som løsninger på familiens voldsproblemer tilbød kommunen Ditte ophold på krisecenter, en udslynings-socialrådgiver, psykolog, psykiater, terapeut, udredte hende for forældreevne, anbragte børnene i aflastningsfamilier. Men først efter flere års forløb fik Ditte den hjælp, hun hele tiden havde bedt om – en familiebehandler, der kommer i hjemmet og hjælper med at få familien til at fungere. Børnene er nu i en hjemgivelsesproces.

Manglende forståelse af familien

Flere af de voksne deltagere siger, at de føler sig sat i bås, nedgjort eller misforstået i dialogen med myndighederne, eller føler, at myndighederne er ude af stand til at rumme familien med de særpræg, den har, og at der bliver talt hen over hovedet på dem, at der bliver udarbejdet planer, som de ikke bliver inddraget i, og at der bliver udarbejdet referater fra møder, som familierne har svært ved at genkende.

Ifølge deltagerne i undersøgelsen handler udfordringen for myndighederne i høj grad om, at hver familie er forskellig, med deres egne særpræg, problemer og mønstre, som er nødvendige at afkode og forstå for at kunne bistå med den relevante hjælp. Som Elisabeth, der blev seksuelt misbrugt som barn, siger det: "Man skal se på den enkelte familie. Du er nødt til at gå ind og se på, hvad er problematikkerne i denne familie."

Lissi flygtede med sine børn til et udkantsområde af frygt for tvangsfjernelse: "Min datter, som er født med infantil autisme, blev fejldiagnosticeret. Kommunen ville anbringe hende i en døgninstitution med intensiv psykoterapeutisk behandling, og hvis vi ikke gik med til en frivillig anbringelse, ville hun blive fjernet med tvang, og vi ville miste retten til hjemgivelse. Truslerne gjorde mig fysisk og psykisk syg. Jeg pakkede taskerne og vi flyttede. Nu går min datter i gymnasiet og klarer sig fint. Det er skræmmende. Alle kan blive et socialt tilfælde på et splitsekund."

Oplevelsen af, at myndighederne møder familierne med forkerte analyser af problemerne og/eller med løsninger, der ikke matcher familiens problemer, kan altså bidrage til både den lukkethed og de flytninger, som myndighederne opfatter bekymrende. Andre tilegner sig undvigemanøvrer.

Ditte beskriver hendes evne til at snyde myndighederne i forbindelse med sine egne børn sådan: "Jeg er en snyder. Fuldstændig en snyder. Men det er jeg jo. I bund og grund passede jeg ikke ind i kassen, og det har været frustrationen fra punkt a til pt. Der var jo de her to familiebehandlere, som også kom hjem. Når de var hjemme, hold kæft, jeg kan stadig grine af det. Nej, det var så pinligt altså. Nå, men de satte sig så for bordenden, så fortalte de mine børn, at 'nu har jeg lavet sådan et tegn med lynlåsen, og så smider vi nøglen væk, mens vi bare sidder og observerer lidt og skriver lidt' (det betyder, at sagsbehandleren visuelt viser, at de "lader som om", at de ikke er tilstede, at de lukker deres mund – de observerer blot, red.). Der har jo aldrig været så stille omkring det spisebord, som når de var der. Så jeg blev jo set som en velfungerende mor. Tænk, jeg havde en søn, der kunne spille Kalaha i femogtyve minutter. Altså, de var kun lige kørt rundt om hjørnet, så var der rabalder igen."

Familiernes dialog med myndighederne kan blive yderligere vanskeliggjort af, at flere af forældrene selv som børn og unge har haft en kontakt med myndighederne, de ikke har oplevet som hensigtsmæssig. For eksempel voksede Lissi, der flygtede for at undgå tvangsfjernelse af sit fejldiagnosticerede barn, op med en psykisk syg mor, der selv som barn havde været anbragt. Lissi oplevede under opvæksten at se sin mindre bror blive anbragt, da moderen ikke fik den rigtige hjælp fra myndighederne. Lissi taler om en "systemskræk", der i sig selv kan repræsentere en barriere for tillidsfuld dialog.

Lige så slemt som den forkerte hjælp er ingen hjælp. Børnene i denne undersøgelse – både nuværende og nu voksne – retter en skarp kritik mod myndighederne for ikke at gribe ind tidligere og mere insisterende, for netop at hjælpe børnene.

Elisabeth, som blev udsat for vold og seksuelt misbrugt af skiftende stedfædre, siger: "Der kom engang en sagsbehandler på besøg hjemme hos os, men min far ville ikke lukke hende ind. Hun sagde, at hun ville komme tilbage, men det gjorde hun aldrig."

Melanie, en ung voksen fra en nomadefamilie, der blev misbrugt af forældrene og solgt til sex til fremmede, siger: "Der kom ingen hjælp fra kommunen – ikke før ungdomsskolepædagogen meldte det til politiet, og vi så blev fjernet. Jeg kan se i mine papirer, at man har tænkt over, at vi så skulle ud, og at der sikkert var noget galt. En skolelærer har fortalt mig, at man ikke ville gøre noget, før man var helt sikker."

Selv når myndighederne kommer ind i hjemmet, oplever de tidligere børn svigt. Irene, et nu ungt menneske, der er blevet seksuelt misbrugt, siger det sådan: "Jeg husker tydeligt, at det altid kun var mine forældre og plejeforældre, der blev spurgt. Der var ingen, der spurgte mig om, hvordan jeg synes det gik."¹²

Oplevelsen af myndighedernes svigt bliver yderligere skærpet, når det går op for de misbrugte børn, at myndighederne vidste, hvad der foregik. Karen, der var barn i en nomadefamilie og blev seksuelt misbrugt af sin far, siger: "Jeg vælger så, dagen efter jeg havde fortalt min kæreste det, at gå op på kommunen. Jeg sidder inden for døren til venstre, og så siger jeg til hende: 'Jeg bliver seksuelt misbrugt af min far.' 'Lige et øjeblik', siger hun så. Så går hun. Så kommer hun tilbage med ham børnerådgiveren, som vi har haft. En høj herre. Han kigger ned på mig, og så siger han: 'Endelig siger du noget.' Og jeg vil sige, at også i dag sidder den i mig. De har jo vidst det. De har vidst det hele tiden, men de har ikke gjort noget." Karens far blev dømt for overgrebene og kom i fængsel. Efter afsoningen misbrugte han Karens lillesøster, som stadig boede hjemme. Karen var 19 år, da hun anmeldte overgrebene.

Både nuværende og tidligere børn i nomadefamilier efterlyser en tidligere og mere insisterende indsats over for forældrene. Britta, der havde en mor med et alkoholmisbrug, siger det sådan: "Hvis mor skulle have ønsket at gå i dialog, skulle man nok have 'truet' med at fjerne mig." Når truet står i citationstegn skyldes det, at det, at Britta gerne havde set, at "mor skulle have haft hjælp, og jeg skulle have været fjernet" – hvilket er et gennemgående ønske blandt de deltagere, der voksede op med forældre med et alkoholmisbrug.

Børnene er generelt mindre skeptiske over for anbringelser uden for hjemmet som et myndighedsindgreb, end forældrene. Karen, der var anbragt på institution i mange år, siger: "Børnehjemmet var et rart sted, og det har givet grundstenene til den, jeg er i dag, og at jeg trods alt kan klare mig. Men selvfølgelig er det ikke det samme som mors og fars kærlighed."

Den svære dialog

Det er ikke en let opgave for myndighederne eller en socialrådgiver at etablere dialog og yde den rigtige hjælp til familierne, hvilket flere af deltagerne selv påpeger. For eksempel efterspørger en deltager meget konkret hjælp, og at sagsbehandlere skal være direkte og kalde ondt ved navn. En anden var efter eget udsagn næsten i chok, da sagsbehandlere begyndte at stille spørgsmål om overgreb i familien. Mens forældrene efterlyser, at myndighederne er mere lyttende og forstående, opfordrer børnene myndighederne til at skride tidligere og mere markant ind over for forældrene. Der er med andre ord væsentlige modsætninger og dilemmaer at navigere i for myndighedsrepræsentanterne.

Men uanset, at det kan være vanskeligt, opfordrer både voksne og børn myndighederne til en mere insisterende og vedvarende indsats, som med fordel kan tage afsæt i samtaler med familiemedlemmerne enkeltvis, fordi det er den bedste måde at få viden og indsigt på.

Sidse, der først for nylig har haft held til at bryde ud af sin tilværelse som ung mor i en nomadefamilie, siger: "Vi havde jo besøg af sundhedsplejersker hver gang, der kom et nyt barn til, men ingen af dem lagde mærke til noget, og jeg kunne ikke komme til at bede om hjælp, fordi han (Sidses mand, red.) altid var der. Så skulle man måske komme med flere ind, så der er nogen, der snakker med ham, og måske en enkelt, der lige kan gå over til mig og børnene og have en sludder."

¹² "Med Overgrebspakken fra 2013 er børnesamtaler ved anbringelser og tilsyn med anbringelser lovkrav.

Mette, seksuelt misbrugt nomadebarn, understreger tilsvarende, hvor vanskeligt det kan være at få de rigtige oplysninger: "Min far ville bare have sagt: 'Ja, kom I bare ind', fordi han er rigtig god til at give andre skylden, og fjerne skylden fra ham selv. Og god til at skifte emne omkring ting, og sige: 'Ja, naboen gør og så det og det, så det skal I nok også lige holde øje med'."

Men selv når dialogen er etableret, kan den blive afsporet. Der er flere eksempler på, at samarbejdet mellem familierne og myndighederne ender skævt, så i stedet for at samarbejde om problemerne, ender parterne i stedet med at bekæmpe hinanden.

Peter, far i en lukket familie med anbragte børn, siger: "Myndighederne mangler kompetencer, indsigt og forståelse. Efter Brønderslev-sagen fjerner de børnene med det samme for at undgå en sag, selv om der ikke er en eneste underretning. Det er i den helt modsatte grøft. Hvis man stritter imod er man usamarbejdsvillig og straffes."

Ditte, mor i en nomadefamilie, siger: "Jeg har været klient i systemet igennem syv år, desværre - og har mødt utallige professionelle personer. Det har været meget dyrkøbte erfaringer. Overordnet har det været en social, økonomisk, identitets- og fundamental deroute. Blandt andet på baggrund af manglende forståelse og manglende anerkendelse. Jeg er blevet overhørt igen og igen. Der er lavet utallige undersøgelser på mine tre børn, mig selv og vores familieliv. Undersøgelser, som har forhalet processen og som har givet rigtig meget ventetid, hvilket har betydet, at situationen er blevet forværret - det er frygteligt, når børn er involverede. Ting skulle afdækkes, fordi mine ord og udtalelser ikke findes gyldige. Man stopper med at berette om sin sag, for man tror, det er løgn, sådan som der bliver skulet til en, selv i ens egne rækker, så de nære relationer trækker sig også til sidst. Jeg har været i flere systemer. Hvert og et er et lukket system. Der arbejdes ikke sammen på tværs, så den ene hånd ved ikke altid, hvad den anden laver. Det gør, at man skal fortælle sin historie en million gange. Man har følelsen af overgreb, da man som person kommer under lup, der bliver kigget på en, man bliver undersøgt også i sit eget hjem, det kan virke krænkende. Man bliver til en historie, bliver formet, klientgjort. Der mangler respekt for den enkelte klient. Aftaler bliver ikke overholdt, man bliver ikke informeret, der ringes ikke tilbage som lovet. Mit gode råd er derfor: Oplys om klientens rettigheder, dvælg lidt mere ved ord som forståelse, empati, kriseramte klienter, anerkendelse, fagligt løft, en tovholder på familien, som er veluddannet."

Flere deltagere siger, at de negative oplevelser underminerer tilliden til myndighederne og skaber frustrationer, der vanskeliggør samarbejdet. Grethe, mor i en nomadefamilie, siger: "Mange bliver aggressive. De har jo ondt i maven, inden de skal på kommunen, socialkontoret, og de får jo hovedpine og er jo oppe og køre, inden de kommer derop, ikke."

Bente, der er mor i en lukket familie, siger: "Jeg synes, det er ydmygende at skulle sidde på et åbent kontor nede på kommunen og fortælle en nyuddannet socialrådgiver - så ung, at det kunne have været ens datter, at man har brug for hjælp. Men det er endnu mere ydmygende, når den samme socialrådgiver så taler til en, som om man var et lille barn."

Anette, som var barn i en nomadefamilie med hippielivsstil, siger det sådan: "Jeg vil gerne give det gode råd, at de (socialrådgiverne, red.) skal tænke over, hvordan de selv ville have det, hvis de var nødt til at bede kommunen om hjælp. Så tror jeg faktisk, at de ville kunne forstå, hvor ydmygende det kan føles, mange af de ting, som de går og gør."

Flere siger, at de ofte ikke forstår det sprog, som repræsentanterne for myndighederne taler, og ikke oplever, at myndighederne forstår, hvad familierne siger til dem. En deltager efterlyser en "tolk", der kan oversætte mellem parterne.

Mødet med familien

Rikke Ludvigsen er selvstændig socialrådgiver og konsulent i virksomheden Safe Children. Rikke Ludvigsen har mange års erfaring med de særligt udsatte familier, hvor hun primært har arbejdet med alternativer til anbringelser af børn.

"Skræddersyede løsninger til familien alt efter deres problemer giver rigtig god mening. Hvis vi skal hjælpe folk, så bliver vi nødt til at hjælpe dem derfra, hvor de er. Det er også, hvad jeg har set virke. Det handler ganske enkelt om at få familierne til at tænke sig igennem problemet og mobilisere de ressourcer og styrker, de har, og så bygge videre på det derfra. Hvis de selv kan være med til at definere problemerne og aktivt får arbejdet på, hvad det så er for nogle løsninger, der kan være, så kan vi hjælpe dem meget bedre, end når vi forsøger at placere dem i færdige løsninger – det er der, jeg ser begrænsningerne i dag.

Når vi taler skræddersyede løsninger, så kan man som rådgiver blive nødt til at tænke kreativt. Det er der mange, der ikke tør. Men jeg ser faktisk, at når vi gør det, så bliver det en langt billigere løsning, og ofte langt mindre indgribende for familien, fordi det virker. Og så tænker jeg: hvordan kan vi have råd til at lade være med at gøre det i fremtiden?

Problemet, som jeg ser det, er, at jo mere kommunerne bliver presset på deres økonomi, jo større krav der stilles til administration, jo mindre overskud er der til at være ude i familierne og finde de kreative løsninger og inddrage familierne i dem. Hvis man skal være specialiseret og kunne forme de skræddersyede løsninger for familier med alvorlige sociale problemer, så kræver det samtidig meget kompetenceudvikling af rådgiveren. Desværre sparer kommunerne netop på kompetenceudviklingen, når de kommer under pres.

Man skal samtidig være sig bevidst, at hjælpen typisk vil være "de små skridts vej". Der er også en risiko hele tiden for at blive snydt, så det er et stressfuldt miljø at arbejde i. Samtidig ved vi ikke altid, hvad vi har med at gøre. Så det handler om at give det tid, at tage faglige refleksioner med kollegaer: Er der noget, jeg overser? Selv om jeg er ude i familierne, og ser alt og lytter til alt, så kan jeg stadig overse noget, og jeg kan tolke, hvad jeg ser på en anden måde, end andre ville have fortolket det på. Det kræver et tillidsfuldt kollegialt samarbejde at kunne stille sit arbejde til rådighed."

Grethe, mor i en nomadefamilie, siger: "Kommunen mangler tolke. Man må ansætte mennesker, der kan tale det samme sprog som klientellet. Det kan ikke nytte noget at høje samfundslag, der taler kancelligsprog, kommer ned og taler sådan med en. Så forstår man ikke hinanden. Man kunne lige så godt få en tysker og en japaner til at tale sammen. Det ville give det samme resultat, ikke. Det er ligesom om, de ikke har menneskekendskab. Det er ikke nok med viden fra en bog."

Sidse, en yngre mor i en nomadefamilie, hvis mand var involveret i økonomisk kriminalitet – hvilket hun på det tidspunkt ikke vidste – fortæller om et besøg af en socialrådgiver, der en dag bankede på døren sammen med en sundhedsplejerske: "Hun kom forbi med en sundhedsplejerske, og de kom med bare med sådan rigtigt store tandpastasmil, og de ville bare lige sige velkommen til byen, og det gør de altid med tilflyttere, og så kiggede de lidt rundt i huset, og de kiggede på børnene, og man kunne bare mærke, at der var et eller andet galt. Og jeg tænker ligesom: 'Hvad stikker der under her?' Og jeg kunne mærke på min mand, at han blev helt vild og prøvede at gemme sig på den øverste etage og lod som om, han ikke var hjemme. (...) Jeg synes bare, det var sådan en rigtig underlig måde (...) For det eneste, hun skulle have gjort for mig, det var at komme hen til mig og sagt: 'I har fået det for meget, vi er bekymrede for jeres børn, hvad er der galt?' Fordi jeg vidste jo ikke en skid."

Sidse efterlyser mere ærlighed, åbenhed og klar tale om, hvad myndighederne egentlig bekymrer sig om, så dialogen ikke bliver til skyggeboksning.

Den vanskelige dialog skaber utryghed hos familierne og bidrager i sig selv til en afstandstagen til myndighederne. Flere fagfolk, der arbejder med lukkede familier og nomadefamilier, betoner tilsvarende selve mødet mellem parterne og formen på dialogen som altafgørende for, om myndighederne er i stand til at oprette en relation, der gør hjælp mulig (se tekstboks "Det svære møde").

DEN GODE SOCIALRÅDGIVER

Ifølge familierne i denne undersøgelse er den gode socialrådgiver fagligt kompetent, udviser stort engagement og har en god indlevelsesevne. Den gode socialrådgiver er både lyttende og anerkendende i sin tilgang og glemmer aldrig, at han/hendes opgave er at hjælpe mennesket og dets familie. Han/hun er oprigtig interesseret i at samarbejde med familien om at finde de bedst mulige løsninger og sørger derfor altid for, at mennesket/familien føler sig inddraget i overvejelser og beslutninger.

Den gode socialrådgiver er erfaren og evner at kommunikere tydeligt og respektfuldt. Han/hun udviser forståelse og gør sig umage med at finde de rigtige løsninger, også når dette kræver noget ekstraordinært. Den gode socialrådgiver evner at få et menneske og dets familie til at føle sig set, hørt og forstået, og derfor spørger den gode socialrådgiver altid ind til, hvad, familien selv mener, der er behov for støtte til.

Den gode socialrådgiver ser ind bag det umiddelbare og tør at tage ansvar.

Moderen som indgang

Ifølge deltagerne selv er det som hovedregel moderen, der er den bedste indgang for myndighederne til en dialog. For eksempel siger Anette, der voksede op i en nomadefamilie: "Det er den, der er skaberen af hjemmet i en hvilken som helst familie, som du vil have nemmest ved at tale med om, hvad sker der i hjemmet. Fordi det er dem, der er i det hele. Det der med at gå ind på alle mulige andre kreative måder, tror jeg ikke så meget på. Man skal være meget ærlig og ikke være konfliktsky. Så gå til den person, som er villig til at tale om, at der er et problem."

Ifølge Anette ville det have været egnet tidspunkt for myndighederne at etablere en dialog med hendes mor, da moderen var i revalidering: "Jamen, jeg tænker eksempel, da nu min mor var i revalidering, det havde jo været et super godt tidspunkt, hvor de havde masser af kontakt til min mor, og de vidste, hun havde en familie, som hun skulle håndtere, samtidig med at hun prøvede den her revalidering. Det havde jo været et godt tidspunkt at gå ind og snakke med hende om: 'Er der andre ting i din situation, vi eventuelt kunne hjælpe dig med'? Der mangler det, man kalder en holistisk tilgang med at kigge hele vejen rundt, og når der kommer en person ind, som af en eller anden årsag ryger i et klientforhold til kommunen, at de så kigger lidt ud over det der afdelingsskilt, der står hen over deres dør."

Et andet oplagt tidspunkt for myndighederne at etablere dialog med moderen, er ifølge flere af deltagerne i forbindelse med børnenes fødsel. Sonja, mor i en nomadefamilie, hvor faderen begik seksuelle overgreb på børnene og hende, siger: "Der skulle være sådan, at når man som mor og far får et barn, så skulle der være sådan en lov, at kommunen skulle komme uanmeldt på besøg to-tre gange om året. Og de skal så følge børnene, uanset, om de flytter kommune, og mor og far flytter fra hinanden. Selv om børnene bor ved far, jamen så kommer de også ved mor. Eller omvendt. Så skal de komme til uanmeldte besøg både ved mor og far. Og det skal ikke være det der la-la, som de kører i dag: 'Jamen vi kommer også på besøg'. Gu' gør de ej. Følg familierne fra familierne får børn. Fra dag et."

Ifølge May Olofsson, som er overlæge og leder af Familieambulatoriet i Region Hovedstaden på Hvidovre Hospital og leder af et Videnscenter for forebyggelse af rusmiddelskader hos børn, er en fødsel et af de øjeblikke, hvor muligheden for at opnå en frivillig og tillidsbaseret dialog med moderen er bedst, da graviditet typisk udløser en væsentlig motivation til forandring i den vordende mor. Når først fødslen er overstået, barnet er kommet hjem, og hverdagen vender tilbage, kan dialogen være langt vanskeligere at etablere (se tekstboks "Det svære møde").

Behov for helhedsorienteret indsats

Et fælles ønske fra mange af deltagerne er en mere helhedsorienteret, koordineret og vedholdende indsats fra myndighedernes side, hvor indsatsen tager afsæt i den individuelle families situation og tilpasses netop den pågældende families konkrete problemstillinger.

Søren, der voksede op i en nomadefamilie, udtrykker det sådan: "Grib ind helhedsorienteret, omkring skole, børn, hjem, tøj, støtte, fritid og arbejde - lad være med at lade stå til. Italesæt tabuer – gerne i skolen, så de brændte børn høres og håndteres – hjælpes."

Nina, der er mor i en lukket familie med anbragte børn: "Styrk den helhedsorienterede indsats, så borgerne ikke skal forholde sig til tyve forskellige inkompetente sagsbehandlere, men i stedet til nogle få, men kompetente, mennesker."

Karen, der blev seksuelt misbrugt som barn, siger det sådan: "Som regel har en sagsbehandler jo mange sager, ud over bare lige vores. Det skal være specialteams, som virkelig kan bearbejde det her. Og som har nogle supervisorer. Så skal du kun snakke med en person. Så er det ikke flere forskellige, du skal fortælle din historie for. Det har været irriterende for mig. Jeg har været ked af det."

Ingen af de medvirkende familier har oplevet en sådan helhedsorienteret tilgang. Heller ikke de, der for nylig var nomader, eller er det i dag.

De socialt udfordrede familiers anbefalinger

Deltagerne i undersøgelsen er blevet bedt om at give deres egne anbefalinger til myndighederne om, hvordan man bedre kan hjælpe familier som deres. Her er deres bud i sammenfattet form.

- Kom på besøg i hjemmet, hvis der er mistanke om mistrivsel i familien, også selv om familien i udgangspunktet ikke ønsker det.
- Lav en lov om, at kommunen skal komme på uanmeldt besøg to-tre gange om året, når en familie får et barn.
- Grib ind meget før, når mistanken er der – tag ansvar og vent ikke på, at andre gør det.
- Lyt til børnene uden at far og mor er der.
- Italesæt tabuer, også gerne i skolen, så brændte børn høres, håndteres og hjælpes.
- Tag børn og forældre seriøst og anerkend dem, så de kan opnå respekt og selvrespekt.
- Se på børnene, lyt til børnene og se det, der ikke er så åbenlyst.
- Accepter, at en familie er en familie, uanset om den fungerer godt eller ikke.
- Se efter årsagerne til alle flytninger, og hjælp med det, der er problemet, uanset om det er økonomi, angst, job eller noget helt andet.
- Sørg for at plejefamilierne er ordentligt rustede til at klare den opgave, de står overfor, når de får børn i pleje.
- Lad ikke forældrene bestemme, hvornår børn skal hjem igen, hvis de er blevet anbragt og trives godt.
- Lyt til hvilke problemer familien selv mener, de har, og sørg for, at de føler sig oprigtigt inddraget i mulige løsningsmodeller.
- Lav en individuel og helhedsorienteret indsats, hvor der fokuseres på hele familien.
- Giv familien én koordinerende sagsbehandler, hvis vigtigste opgave er at afdække familiens behov, koordinere alle indsatser og sikre en positiv udvikling.
- Giv familierne hjælp til bolig, arbejde og økonomi, så de kan få et godt fundament at komme videre fra.
- Hold møder andre steder end på kommunen.
- Vær mere opsøgende og positivt insisterende, så hjælpen kan gives i tide.
- Vær respektfuld i kommunikationen over for de mennesker, som har brug for hjælp, og vær ærlig over for dem.
- Sørg for, at socialrådgiverne er ordentligt uddannede, så de er rustet til deres opgave.
- Sørg for udlejningsboliger med en rimelig standard, som mennesker med økonomiske vanskeligheder har råd til.
- Lad læger og sundhedsplejersker komme på hjemmebesøg, hvis ikke forældrene kommer til børneundersøgelser med deres børn – og gør det obligatorisk at børnene skal tilses af sundhedsmyndighederne jævnlige.
- Sørg for, at fængslede forældre kan afsone tæt på hjemmet, så de kan bibeholde en kontakt til børnene.

8 SKOLE, UDDANNELSE OG FRITID

Tit, dengang jeg var lille, så ville jeg ønske, at jeg kunne bo på skolen, fordi jeg følte mig altid så glad der. Jeg var sammen med nogle mennesker, der ikke gjorde mig fortræd.

Mette, barn i en nomadefamilie, udsat for seksuelle overgreb hjemme

Nomadefamiliernes vandringer bliver af myndighederne anset som velfærdstruende for børnene. Bekymringen er, at børnene ved gentagne flytninger vil have vanskeligt ved at gennemføre en kontinuer skolegang og have svært ved at deltage i fritidsaktiviteter og sport, og derigennem opbygge sociale og faglige relationer til andre jævnaldrende.

Den bekymring bekræfter nuværende og tidligere børn i de lukkede familier og nomadefamilierne, som medvirker i denne undersøgelse. De taler om stor mistrivsel, hvor mistrivslen synes størst hos de børn, der flytter hyppigst. Alene det forhold underbygger det formålstjenlige i en mere effektiv forebyggende indsats over for socialt udsatte familier, før de lukker sig, og før de eventuelt antager nomadefærd, men også en indsats, der hurtigere kan afslutte lukketheden og nomadetilværelsen. Nogle af børnene har haft vanskeligt ved at gennemføre skolegangen og er endt uden en ungdomsuddannelse. De peger på mistrivsel, mobning, manglende netværk og struktur som årsager – men også forældre, der ikke har støttet op om skolegang og lektier, men tværtimod udøvet omsorgssvigt og i flere tilfælde udsat børnene for overgreb af voldelig og seksuel karakter.

Mette, som er vokset op i en familie, hvor overgreb og seksuelt misbrug var en fast del af hverdagen, siger: "Jeg gik ikke så meget i skole, da jeg boede hos far, jeg pjækkede for det meste. Jeg orkede ikke at gå i skole om dagen, da jeg skulle være vågen om natten."

Mille, hvis mor var stærkt alkoholiseret, siger: "Skolen er et stort sort hul for mig. Min mor stoppede med at drikke, da jeg blev 12 år gammel, og jeg har sindssygt mange blokeringer og fortrængninger inde i mit hoved, så jeg kan ikke huske meget fra folkeskolen - af det faglige."

Karen, der voksede op i en flugtnomadefamilie, oplevede skolen som endnu et sted, hvor hun ikke rigtig blev inviteret med ind i fællesskabet: "Det var svært at være børnehjemsbarn, en som ingen ville være venner med, både i skolen, når jeg var hjemme på besøg, og da jeg endelig kom hjem at bo. Jeg har stadig svært ved at knytte venskaber."

Melanie, der blev seksuelt misbrugt og solgt til fremmede: "Jeg har færdiggjort niende klasse og taget HF frem til, jeg blev syg og indlagt på psykiatrisk afdeling, som var lige før eksamen. Det er xxx år siden nu (...) Jeg hadede skolen. Vi blev mobbet alle xxx (antal søskende fjernet, red.), og så havde jeg svært ved det. I ottende klasse blev der lavet en test, og jeg var på tredje classes niveau." Melanie er fortsat i psykiatrisk behandling for alvorlige psykiske mén af opvæksten.

For andre er det - trods de sociale betingelser – lykkedes at få en uddannelse, i nogle tilfælde endda en videregående uddannelse. Seks ud af de tolv deltagere i undersøgelsen, der voksede op som børn i en lukket familie eller nomadefamilie, har fået en ungdomsuddannelse. De taler om skolen som et sted, hvor de er blevet bekræftet, har fundet struktur og selvværd.

Britta fortæller om sin skoletid: "Jeg gik i mange skoler, men lavede mine ting, var forberedt, fulgte godt med og sørgede for, at alt virkede normalt. Jeg vænnede mig til at skifte skole, lærere og klassekammerater – det hjalp mig nok, at jeg havde taget en beslutning om ikke at knytte mig til nogen."

Det svære møde

May Olofsson er overlæge og leder af Familieambulatoriet i Region Hovedstaden på Hvidovre Hospital og leder af et videnscenter for forebyggelse af rusmiddelskader hos børn. Hun er i kontakt med gravide kvinder, der ofte indgår i lukkede familier og ingen kontakt har med myndighederne. Hun betoner dialogen med de udsatte mødre som altafgørende for at skabe en tillidsfuld relation, der gør det muligt at hjælpe kvinderne og deres børn, som på grund af rusmiddelmisbrug kan blive født med skader, der skal behandles eller forebygges fra fødslen, for at barnet kan have en sund opvækst. I et interview siger hun:

"Jeg tror, at meget handler om, hvordan kommunikerer vi med den borger, som har det rigtig svært. Jeg siger altid til mine medarbejdere: Den patient, som træder ind ad døren, skal føle sig 100% respekteret, føle sig velkommen, altid blive lukket ind i varmen, uanset, at det måske er vildt ubekvem, at hun står der lige netop på det tidspunkt. Det kan ikke være meningen, at det skal være den borger, som har det rigtig rigtig svært, som skal tilpasse sig systemets rammer og behov. Det må vel være sådan, at det er systemet, der tilpasser sig den udsatte borgers behov.

Jeg har ikke mødt mødre, som bevidst skadede deres børn eller hadede deres børn. Jeg er ikke i tvivl om, at de lukkede nomadefamilier har de samme ønsker for deres børn, som alle andre. Men de har det så dårligt selv, som konsekvens af, hvad de selv har med sig i bagagen, at de ikke magter at leve op til det, de gerne vil. Så bliver det vores andres opgave at sikre, at de får den hjælp, som gør, at de kan indfri de forventninger, og de krav de har til sig selv i rollen som forældre.

De skal have en mulighed for at være anonyme, fordi mange af disse familier er rigtig bange for systemerne. Flere af dem har oplevet, at socialforvaltningen kom og hentede dem selv som små, og placerede dem i børnehjem og lignende. Man kan ikke bare møde dem og sige: Nu skal du se, du skal bare gøre sådan og sådan og sådan. Og så gør de det. Det handler om en proces, om at møde dem med en forståelse af, at de vil rigtig gerne. I forløbet oplever de så, at det er sværere, end de havde forestillet sig, og så går de ud og gør noget skidt, som de ikke ville, men som de kommer til, fordi de selv har det dårligt. Bagefter er de frygtelig flove og er fyldt op af skyldfølelse. De forventer, at man er skuffet eller vred. I den situation siger jeg altid: Jeg synes, det er rigtigt, rigtigt godt, at du kommer. Jeg bliver hverken vred eller sur, fordi jeg gerne vil dig det godt. Jeg bliver ked af det på dine vegne, og nu er det rigtig fint, at du er tilbage, for så kan vi se, hvordan vi kan få støttet dig, så du gør flest mulige rigtige ting for dit barn og færrest mulige dårlige ting.

Det nytter ikke at møde dem med en løftet pegefinger. Du skal møde dem med: Jeg ved, du gør dig umage, jeg ved, at du ikke gjorde det med vilje, din seng står her stadig – jeg er her stadig, nu tager vi den herfra. Præcis den tilgang har jeg brugt meget tid på at få sundhedspersonalet på hospitalet til at efterleve og forstå. Det koster jo ikke noget at have en positiv, ligeværdig og respekterende tilgang til de patienter, der har det svært.

Jeg vil påstå, at vi kan være fagligt nok så dygtige som læger og psykologer og have nok så gode og dyre systemer for alt muligt, men hvis det helt basale menneskelige møde ikke fungerer, så kan vi ikke bruge dygtigheden til ret meget, du kommer aldrig igennem med noget som helst."

Søren, som ikke fik meget omsorg hjemmefra, siger: "Skolen var for mig et godt holdepunkt, hvor rutiner, vaner, gentagelser kunne opbygges, og jeg som lille dreng kunne opnå bekræftelse og anerkendelse. Netop derfor var det rigtig hårdt de gange, jeg har skullet skifte skole."

Irene siger: "Jeg var dygtig i skolen, gjorde mig altid meget umage med mine lektier og sørgede for, at der ikke var noget at kritisere. Jeg havde ingen venner, men jeg tror godt, mine lærere kunne lide mig."

Flere peger på en omsorgsfuld lærer som afgørende for deres positive forhold til skolen. Andre mødte ikke en betydningsfuld voksen i skolen. Ifølge forskning foretaget blandt børn af professor i socialvidenskab, Hanne Warming, Institut for samfund og globalisering, RUC, oplever socialt udsatte børn sjældnere end andre børn at have en positiv relation til deres lærere og at blive mødt med omsorg, forståelse og anerkendelse.¹³

Fritid

For mange børn i lukkede familier eller nomadefamilier er virkeligheden, at de aldrig har prøvet at gå til noget eller at være en del af fællesskabet i en klub eller forening. Af de i alt tolv deltagere i undersøgelsen, der er vokset op som børn i lukkede familier eller nomadefamilier, har ni ingen fritidsaktiviteter haft. Både økonomi, flytninger og familieforhold er blandt årsagerne. Olivia, teenager i en lukket familie, siger: "Jeg ville gerne prøve at gå til svømning, men min mor og far siger, at det har vi ikke råd til. Det gør heller ikke noget, jeg finder bare selv på noget at lave herhjemme."

Nogle af de børn, som rent faktisk er gået til noget og har oplevet at få venskaber og at være virkelig gode til deres idræt – og derigennem fået personlige sejre – taler om, at anerkendelsen har været vigtig for deres selvtillid og trivsel. Mille, der voksede op i en nomadefamilie, blev konkurrenceroer og høstede mange personlige sejre i sine ungdomsår. "Jeg fik lov til at prøve forskellige typer sport af, da vi endelig slog os ned. Det var roning, der fangede mig, og jeg brugte årene, fra jeg var xxx (tal fjernet, red.) med at ro konkurrence. Det var jeg rigtig glad for, og jeg var ikke meget hjemme."

For de fleste børn betød flytningerne imidlertid en brat afslutning på både skole- og fritidslivet, hvilket de fleste finder svært at håndtere. Nye lærere, nye kammerater, nye trænere, nye kammerater samt nye spilleregler og et nyt hierarki, som man skal finde sin plads i.

Søren, der voksede op i en nomadefamilie fortæller: "Det var hårdt at skulle finde nye venner, starte til fodbold nye steder, tilpasse sig nye miljøer og meget andet. Hårdt, at skulle se min mor trække nye mænd med hjem, også de nye steder vi kom hen, og se, at det hele ikke blev bedre."

Ud over økonomi og flytninger spiller familieforholdene også ind på børnenes muligheder for fritidsaktiviteter. Britta havde slet ikke tanke for at gå til noget i sin fritid. Hun forklarer: "Når jeg havde været i skole, løb jeg hjem til mor, så sørgede jeg for at rydde op efter min mor, vaskede tøj, tog mig af mor, lavede lektier, tegnede lidt derhjemme og legede lidt alene med mine dukker. Jeg legede ikke med andre børn, kunne jo ikke tage dem med ind og kunne ikke gå fra mor."

Karen har prøvet at gå til fritidsaktiviteter, men det har været betinget af, om hun boede på institution eller hjemme hos forældrene: "På børnehjemmet gik jeg til forskellige ting. Derhjemme gik jeg ikke til noget. Når jeg kom hjem, skulle jeg passe hjemmet, og mine yngre søskende skulle bringes og hentes fra daginstitutioner hver dag."

¹³ <http://tillid.ruc.dk>

DEN GODE SKOLELÆRER

Når man spørger de nuværende og tidligere børn i undersøgelsen om, hvad en rigtig god lærer er, så er svaret ganske enkelt og ligetil: Den gode lærer er en omsorgsfuld person, som udviser interesse og giver anerkendelse til barnet, både til det stille barn, og til det barn, der har en lidt uheldig og måske anstrengende adfærd.

Den gode lærer interesserer sig for barnet bag facaden og gør sig umage med at lære barnet rigtigt at kende, ligesom han/hun vil søge at skabe tryghed og struktur i perioder, hvor det ikke fungerer så godt derhjemme. Den gode lærer er engageret, tager ansvar og ser først og fremmest potentialerne i barnet.

DEN GODE PÆDAGOG

Den gode pædagog giver ifølge deltagerne barnet opmærksomhed og omsorg, er rummelig, når der er behov for det, og understøtter barnet og dets familie.

Den gode pædagog har en høj faglighed og ser det som sin vigtigste opgave at støtte barnet i dets udvikling – på barnets præmisser. Han/hun er god til at skabe en tillidsfuld relation til barnet og dets forældre og er aldrig fordømmende.

Den gode pædagog har et åbent sind og ser, hører og forstår barnets signaler.

Skolens rolle

Skolen – og lærerne – ser ud til at spille en central rolle i børnenes livsforløb, hvilket flere af deltagerne siger. Ud af de tolv deltagere i undersøgelsen, der er vokset op i en lukket familie eller nomadefamilie, siger ni, at har holdt af at gå i skole. Der er dog stor forskel på, hvordan børnene ser på skolens aktive rolle i deres liv. Flere af de nuværende og tidligere børn i nomadefamilier kritiserer skolen og lærerne for ikke at have set og reageret på deres mistrivsel, og hjulpet dem mere.

Irene mener selv, at hendes adfærd i skolen med rigtig meget fravær burde have været let at spotte som bekymrende: "Jeg har ingenting med mig fra skolen. I de 10 år jeg har gået der, har jeg kun været fysisk tilstede i halvdelen af tiden."

Mette, som blev seksuelt misbrugt af sin far, fortæller om skolen: "Jeg var den meget stille type i timerne. Der gemte jeg mig meget under min jakke. Jeg turde ikke snakke med nogen. Jeg havde godt nok en bedste veninde, men hun blev så også indblandet i alt det her. Han begyndte også at overgribe sig på hende... Jeg var også rigtigt træt, fordi at – jeg kunne jo vågne om natten, hvor det skete. Og jeg kan tydeligt huske, at der var en dag... jeg var lige startet på en ny skole. I tredje klasse. Pludselig var jeg faldet i søvn i matematiktimen. Min lærer lod mig bare sove."

Samtidig fortæller Mette om, hvor meget skolen betød for hende: "Tit, dengang jeg var lille, så ville jeg ønske, at jeg kunne bo på skolen, fordi jeg følte mig altid så glad der. Jeg var sammen med nogle mennesker, der ikke gjorde mig fortræd."

Mødet med børnene

Rikke Ludvigsen er selvstændig socialrådgiver og konsulent i virksomheden Safe Children. Hun arbejder med socialt udsatte familier, der typisk står til at få fjernet børnene, hvor opgaven er at skabe sikkerhed for børnene i hjemmet på grund af en mistanke om vold eller seksuelle overgreb, men hvor det ikke er dokumenteret, og hvor myndighederne vurderer, at det er muligt at skabe sikkerhed for, at det ikke sker i fremtiden. Samtaler med børnene et vigtigt element i den samlede indsats. Rikke Ludvigsen siger i et interview:

"Hvis vi skal nå de her familier, så må det være en forudsætning, at vi får talt med børnene, uden at forældrene er til stede - med et tilbud om, at der er en anden person til stede, som de føler sig trygge ved. De fleste børnesamtaler, jeg har med børn, sker hjemme hos dem, hvor de får mulighed for at se mig an, inden jeg taler med dem alene. Det kan godt være, at mor er ude i køkkenet, og det kan godt være, at jeg er inde på værelset med børnene og ser på alle mulige ting, men de skal have mulighed for at stille spørgsmål til mig om de bekymringer, de har, uden at der er nogen, der sidder og overvåger og påvirker. Det er min erfaring, at det virker rigtig godt på børnene. De vil som regel rigtig gerne tale.

Hvis der er rigtigt alvorlige bekymringer, som i forhold til disse familier, så tager vi ud på skolen og taler med børnene der, uden forældrene. Samtidig tager andre ud til forældrene og siger: Lige nu har vi kollegaer på skolen, som taler med børnene, fordi vi har de her alvorlige bekymringer. Der er mange måder at gribe det an på. Det undrer mig, at det ikke er sket i nogle af de sager, der er kommet frem.

Det kræver noget at kunne tale med børn, så de åbner sig og fortæller. Det er jo ikke måske første gang, de tænker: 'Nu kan jeg åbne op'. Der er også nogle udfordringer i forhold til, hvad man kan med lovgivningen i ryggen. Hvis børnene ikke siger noget til at starte med, hvor lang tid kan man så holde en sag åben? Så må man håbe på, at der er andre informationer andre steder fra.

Det giver god mening at komme på besøg i hjemmet, hvis der er mistanke om mistrivsel. Hjemmebesøg er et rigtig godt redskab til at få en føling med, hvad sker der her i hjemmet. Men det kræver også, at man kan dumpe forbi uanmeldt. Det har jeg annonceret for forældrene, at jeg kan gøre. Det virker at lave aftaler. Det hænger sammen med respekt. At kunne sige: OK, vi har forældre, der rigtig gerne vil beholde deres børn hjemme, og som gerne vil arbejde med det, og som gerne vil arbejde med kommunen, med mig, og som gerne vil involvere deres netværk, men ord er ikke nok. Jeg skal kunne se handlinger og vide, at der er sikkerhed for børnene.

Hvis jeg har mistanke om seksuelle overgreb, så siger jeg det højt og tydeligt. Og bruger tid på at tegne og fortælle, hvis det er det, der er brug for. Er det her OK adfærd eller ikke OK adfærd? Så børnene kan se, at nej, det er ikke OK adfærd. Det er ikke okay, at mor eller far rører ved mig på de steder og den måde. Det er forbudt. Men det her er OK adfærd. Og det er sammen med familien, det bliver italesat. Det er særlig vigtig i de familier, hvor det ikke kan dokumenteres og hvor man måske ikke kan gribe ind på anden måde, men hvor man nu kan bruge sikkerhedsplansarbejdet til at arbejde med at beskytte barnet.

Det kan godt være, at forældrene synes, at de ikke har gjort noget, men der er en bekymring på grund af meldinger fra skole, børnehave, læger, myndigheder, naboer eller andet, og den bekymring skal ikke være der i fremtiden. Jeg siger, at det er ikke mit ansvar at sikre, det er deres. Jeg kan hjælpe dem, jeg kan understøtte dem, jeg kan sørge for, at vi kan samarbejde om, at kommunen er tilfreds, men det er deres ansvar, at bekymringerne ikke kommer i fremtiden, fordi ellers bliver børnene anbragt."

Nogle børn sender mere skjulte signaler. Sonja, mor i en nomadefamilie med alkoholmisbrug, vold og incest, blev kontaktet af en lærer, som klagede over, at sønnen ikke havde madpakke med i skole. Det benægtede moren. Der var hver dag en madpakke i tasken. Det kunne læreren ikke efterprøve, fordi de ikke måtte gå i børnenes tasker. Kort efter dukkede en sundhedsplejerske op i hjemmet. Moren gav hende samme besked. Sønnen havde faktisk hver dag en madpakke med i skole og var selv med til at smøre den. Men det viste sig, at han aldrig havde spist sin madpakke i skolen, trods lærernes gentagne opfordringer, der over tid blev til en bekymring for drengens trivsel.

I flere af deltagernes optik har skolen mulighed for at gøre en større forskel med en mere målrettet indsats, der begynder med at identificere børn med problemer og gøre dem trygge ved at fortælle om, hvordan de har det.

Sonja, mor i en flugtnomadefamilie med seksuelt misbrugte børn, siger: "Det skal simpelthen på skoleskemaet, det der med misbrug og overgreb. Jeg ved godt, det er en stor mundfuld, men jeg tror, at vi kan redde mange, mange flere børn."

Mette, umyndigt barn i en nomadefamilie, som oplevede seksuelle overgreb, siger det sådan: "Man kunne havde fortalt i børnesprog, at hvis nogen gør dit eller dat ved dig, så har de brug for hjælp, og der kommer ikke til at ske dig eller din familie noget."

Både forældre og børn kan også berette om gode oplevelser med skolen og daginstitutionerne. Således fortæller Sonja, mor i en nomadefamilie, om en bestemt skole, som hun kalder den bedste, hun nogensinde har haft sine børn på: "Jeg tror også, det var, fordi at det var i en længere periode, at de var der. Jeg havde det sådan, at jeg gik over med f.eks. xxxx (barns navn fjernet, red.) i børnehave og fik en kop kaffe, gik over i skolen, fik en kop kaffe... altså, jeg var en del af fællesskabet. Men det har jeg aldrig nogensinde været nogen af de andre steder".

Mille, der er vokset op som barn i en nomadefamilie med en mor, der havde et alkoholmisbrug, som blev udsat for seksuelle overgreb og også lider af dysleksi, fortæller: "Jeg gik ude på noget, der hedder xxxx (stednavn fjernet, red.) skole. Den er lukket i dag, men det var sådan en gammel landsbyskole. Det var en god skole. Jeg havde en god dansklærer og en god matematiklærer. De kendte ikke historien, men var gode tilknytningspersoner for mig. De gav plads til, at man var hos dem, når man var der. Altså, det er egentlig først i ottende-niende klasse, hvor jeg selv søger til... fordi jeg skifter skole igen i udskolingen. Og der har jeg en dansklærer, der er god." Mille har i dag et godt liv med små børn og en mand, og er i gang med en læreruddannelse.

Adspurgt, om moderens alkoholmisbrug blev opdaget i forbindelse med moderens kontakt med skolen, som f.eks. til skolehjem samtaler, svarer Mille: "Det tror jeg ikke. Jeg tror ikke, der har været nogen underretninger overhovedet. Men det er jo også sådan med misbrugsbørnene, at man er god til at tage en facade på. Og det tror jeg faktisk, jeg har gjort. Jeg var altid den store Mille udadtil, og så den lille Mille indeni".

Mille siger, at oplevelserne med gode lærere i skolerne gav hende en modstandskraft og styrke til at gennemføre skolegangen på trods af dysleksi, en mor med alkoholmisbrug, seksuelle overgreb seks-otte skole-skift og endnu flere flytninger. Milles oplevelser underbygger et mønster, der går igen i flere af deltagernes fortællinger, nemlig at det ikke nødvendigvis handler om at være den dygtige i skolen for at fungere godt, men mere evnen til at skabe gode relationer med den omsorgsfulde lærer og pædagog, der ser barnet og giver det en følelse af at høre til.

Desværre evner ikke alle børn at skabe relationer til lærerne, som Mille, eller er heldige i at løbe ind i en særligt omsorgsfuld lærer.

Anette, der vokset op i en hashmisbrugende nomadefamilie med en alternativ "hippie-livsstil", signalerede sin mistrivsel på en måde, som fik både lærerne til at tage afstand og eleverne til at mobbe hende: "Jeg fik lov at gøre nøjagtig, som jeg ville, og jeg tror også, en del af lærerne var en lille smule bange for mig på det tidspunkt. Fordi, jeg var en af dem her, som måske ikke siger så meget, men hvor folk var bange for, at jeg ville reagere fysisk, hvis de sagde noget til mig, selvom jeg ikke nødvendigvis er typen, som vil gå i slagsmål. Men man kan få en meget intens udstråling, der kan skræmme folk væk. Når man lige pludselig bare føler, at hele verden er imod en, så føler man ikke nogen kærlighed for verden." Resultatet var, at hun fik lov til at være i fred, og ingen hjælp fik. "Hvis de ville have hjulpet mig, så skulle de være kommet tidligere. Og det gjorde de ikke. Så jeg følte mig ekstremt svigtet af alle voksne, alle lærere, alle forældre til alle, jeg gik i klasse med. For nogen skulle have gjort noget. Nogen skulle have taget deres, undskyld mig, forpulede møgunger og opdraget dem til ikke at mobbe folk, fordi de kommer fra en social anden baggrund."

Anette har i dag taget ikke mindre end tre mellemlange uddannelser, men er ikke lykket med at komme i job, blandt andet på grund af en tilstand som kronisk smertepatient. Hun betegner sig selv som værende "på vej mod afslutningen af min nomade-tilstand".

Efter skolen

Nogle af de børn, der har fået en uddannelse, har imidlertid som voksne haft svært ved at omsætte uddannelsen til et selvforsørgende arbejdsliv - typisk fordi de ifølge dem selv bærer på en række andre følger-virkninger fra opvæksten, som for eksempel rusmiddelmisbrug og psykiske mén eller lidelser. En af undersøgelsens deltagere, der har fået en uddannelse, gik som voksen til psykolog med bistand fra kommunen, hvilket hjalp, men bevillingen bortfaldt, hvorefter deltageren faldt tilbage i en passiv tilværelse, trods uddannelse.

Samtidig har flere af dem, der har fået en uddannelse, stoppet undervejs, for at genoptage uddannelsen senere, igen typisk på grund af skader fra opvæksten: Irene, en ung kvinde, der voksede op i en nomadefamilie og har mange anbringelser bag sig, siger: "Det er, som om jeg ikke 'tør' blive færdig med noget, fordi jeg så skal kunne det hundrede procent, når jeg er uddannet - det er skræmmende, mega-skræmmende."

Der er med andre ord en skrøbelighed i de tidligere nomade-børns og lukkede familiers børns fundament, som gør, at livssituationen kan være ustabil og ændre sig hurtigt. Det lægger op til mere vedvarende og fleksible støttemuligheder fra myndighedernes side over for de børn, der er vokset op i lukkede familier og nomadefamilier, også når de er blevet myndige, men fortsat kæmper med følger-virkningerne, hvilket deltagerne selv efterlyser i forskellige varianter.

Britta, der voksede op med en mor med et alkoholmisbrug og blev udsat for seksuelle overgreb af fremde mænd, siger: "Jeg ville gerne have haft hjælp, en omsorgsperson, som jeg kunne ringe til, som kunne give et knus."

Hvad skolen kan gøre

Inge Bryderup er professor i socialt arbejde på Aalborg Universitet. Hendes forskning om tidligere anbragte unge og uddannelse stemmer overens med Milles oplevelse med gode lærere og Anettes med lærere, der forekom ligeglade med hende.¹⁴ Bryderup og Trentel har interviewet 35 tidligere anbragte unge med både lovende og problemfyldte uddannelsesforløb:

"Unge med uddannelsesforløb, som er kategoriserede som "yoyo"-forløb, unge med "forsinkede" forløb i uddannelse, og unge med helbredsproblemer, der dominerer deres uddannelsesforløb, er de grupper af unge, som har udtrykt størst utilfredshed med skolen. (...) Fællesnævneren for disse unge er, at de har haft en ustabil skolegang med skoleskift og mobning. De unge, som har været meget fraværende i skolen, oplever, at de har haft svært ved at blive integreret i det faglige såvel som det sociale miljø i skolen. På den ene side er det karakteristisk for mange af de interviewede unge, at de ikke har haft noget særligt godt forhold til lærerne i folkeskolen. På den anden side er der også mange interviewede unge, der skelner mellem gode og dårlige lærere. Gode lærere er ifølge de interviewede unge dem, som "får en til at indse, at man faktisk godt kan det, man laver, og som behandler eleverne som individer." (...) De såkaldte dårlige lærere betegnes af de interviewede som dem, der synliggør forskellen mellem de såkaldt gode og dårlige elever, ikke stiller forventninger til eleverne, ikke behandler eleverne som individer og ikke bekymrer sig om den enkelte. Analyserne viser, at de interviewede unge, som indgår i nære sociale relationer, klarer sig bedre i skole og uddannelse, end andre unge. Dette hænger sammen med, at de påvirkes af de personer, som omgiver dem, herunder lærere og særligt støttende voksne".

Selv om Bryderups forskning omhandler tidligere anbragte unge, er der et stort sammenfald af karakteristika og livsvilkår mellem disse unge, og de nomadebørn, såvel umyndige som nu voksne, der indgår i denne undersøgelse.

På spørgsmålet om, hvad konklusionen og anbefalingerne må være vedrørende folkeskolens vigtige rolle for børn i lukkede nomadefamilier, hvis man bruger Bryderups forskning som udgangspunkt, siger hun i et interview:

"Både min egen og andres forskning viser, at trivsel og faglig udvikling i folkeskolen er livsvigtig for socialt udsatte børn og unge. Trivsel i skolen udvikler nødvendige sociale kompetencer, og den faglige udvikling er væsentlig for mulighederne for senere uddannelse og selvforsørgelse. Dertil kommer, at folkeskolen også udvikler kompetencer til 'at lære at lære' og socialiserer børnene og de unge til at blive kommende voksne samfundsborgere. Forskning viser, at de unge er motiverede, og at de er bevidste om, at vejen til selvforsørgelse går gennem uddannelse. Men skal det lykkes at få flere børn og unges udvikling vendt, kræver det, at både kommuner, lærere og andre omsorgspersoner lytter til de unges signaler om dårlig trivsel og gør meget mere for at sikre en positiv udvikling. Børnene og de unge er normalt begavede og kan meget mere, end man tror, hvis de får en hjælpende hånd i de første år af skoletiden. Forskningen viser også, at en enkelt lærer eller pædagog med særlig bevågenhed og vedvarende støtte i skoletiden kan have vital betydning for et socialt udsat barns liv – også som voksen."

¹⁴ "Tidligere Anbragte Unge Og Uddannelse", af Inge M. Bryderup og Marlene Q. Trentel, 2012

Jeg har tit tænkt på, at jeg ikke bliver til noget.

Irene, barn i en flugtnomadefamilie med alkoholmisbrug og vold

Ingen af de medvirkende børn i de lukkede nomadefamilier, nuværende eller tidligere, er gået umærkede ind i voksenlivet. Tværtimod trækker oplevelserne i opvæksten lange spor ind i voksenlivet og påvirker livsmulighederne især negativt.

Det er ikke overraskende. Det er allerede undersøgt, at alene forældres alkohol- og rusmiddelmisbrug påvirker børns tilværelse og opvækst. Således er der påvist en overdødelighed, overhyppighed af selvdestruktive adfærdsformer som selvmordsforsøg og stofmisbrug, samt indlæggelse som følge af psykiske lidelser blandt børn af forældre med et alkohol- eller rusmiddelmisbrug, hvilket er udbredt i familierne i denne undersøgelse.¹⁶ Flere af børnene har dertil oplevet vold, seksuelle overgreb, omsorgssvigt og hyppige flytninger med de negative følger, hvert enkelt forhold medfører.

Flere af deltagerne viser da også tegn på post traumatisk stress syndrom som angst, depressioner, traumer, selvskadende adfærd og andre former for senfølger af barndommen. De stærkeste mén ser ud til at knytte sig til børn, der over en årrække er blevet udsat for fysisk og psykisk vold og seksuelle overgreb i alkoholiserede hjem.

Melanie, en ung kvinde, der blev seksuelt misbrugt af både forældrene og solgt til fremmede til sex, har i flere år været under psykiatrisk behandling med fastspændelse, elektrochok og tvangsmedicinering for blandt andet svær selvskadende adfærd, og er diagnostiseret borderline. Svær selvskadende adfærd betyder her, at hun blandt andet har skåret sener og ledbånd over, og derfor har problemer med at stå, gå og holde fast på ting.

Karen, der gennem sin opvækst blev seksuelt misbrugt af sin far, har flere gange forsøgt selvmord, og fortæller: "Det var planlagte overgreb. Man vidste, hvornår det skulle foregå. Jeg skal bare lægge krop til. Nogle gange lægger han en pude under, fordi han ikke syntes, at det passer – at jeg ligger rigtigt nok. Derfor har jeg det også sådan lidt, at det helst ikke skal være en sofa med for mange puder i, som jeg skal have, eller hynder i. Jeg kan også huske, at han prøvede at stikke et lys op i mig. Det har jeg lidt problemer med til jul... Jeg har spiseforstyrrelser. Jeg er overvægtig. Der er for meget mylder i hovedet. Når jeg skal sove, kan jeg have hylen for ørerne."

Karen fortæller også om vanskeligheder ved at håndtere hverdagssituationer, som for eksempel at købe ind i supermarkeder, hvor mange mennesker står relativt tæt: "I lange perioder har jeg haft det så svært med at være sammen med andre mennesker, at jeg ikke har kunnet handle ind i dagligvarebutikker eller deltage i sociale arrangementer på børnenes skole."

Elisabeth blev som barn i en nomadefamilie udsat for incest og udviklede senere selv et alkoholmisbrug, og får i dag får antidepressiv og antipsykotisk medicin. Hun har passeret de 40 år, bor alene i en etværelseslejlighed, er single og har ikke børn – dem valgte hun fra af frygt for at give arven videre: "Børnene, dem har jeg valgt fra... netop, fordi jeg kommer fra det, jeg kommer fra. Og så, fordi jeg selv har været aktiv alkoholiker i mange år. Da jeg opdagede, at jeg havde et usundt forhold til alkohol, så besluttede jeg mig for... måske ikke at afskrive børn permanent, men i hvert fald så længe, som jeg ikke havde styr på det der. Det ville jeg ikke udsætte mine egen børn for, hvis jeg kunne slippe for det".

¹⁶ "Risikofaktorer_i_barndommen", SFI, 1999

Et fælles tema for mange børn i nomadefamilierne er et lavt selvværd og en følelse af utilstrækkelighed, som ofte forplanter sig i en manglende tro på fremtiden.

Irene, en ung kvinde, der voksede op i en nomadefamilie, siger: "Jeg har tit tænkt på, at jeg ikke bliver til noget. Jeg vil have en uddannelse og skabe mig et godt fundament, men jeg ved simpelthen ikke hvad jeg kan du' til. Jeg har altid følt mig unormal og anderledes. Det er først her i løbet af starten på mit voksne liv, jeg er begyndt at se mig selv som et unikt menneske i stedet for tabuet, og hvordan jeg forestillede, andre så mig."

Mette, barn i en flugtnomadefamilie, siger: "Jeg vil altid have et hul i mit hjerte. Det er hårdt socialt, da jeg føler mig udenfor."

Søren, opvokset som barn i en nomadefamilie med en mor, der havde et alkohol- og pillemisbrug, siger: "Indtil nu har jeg aldrig haft drømme om noget i mit liv. Jeg har aldrig set mere end en dag frem, eller måske en uge frem."

Det skrøbelige og skadede menneskelige fundament, som børnene fortæller om, kan give problemer i alle domæner af et voksenliv, ikke mindst på arbejdsmarkedet. Søren har fortsat en nomadetilværelse som voksen med et utal af ansættelser, de fleste meget kortvarige. Søren har ifølge ham selv ikke haft problemer med at sælge sig selv under ansættelsessamtalerne, og derfor har han haft nemt ved at få job. Han har tilegnet sig en stor tilpasningsevne, så han hurtigt er faldet til blandt kollegerne, men efter kort tid er han begyndt at have fravær, for så til sidst at blive fyret eller selv sige op.

Søren forklarer det sådan: "Min opvækst, flytningerne og livsstilen grundlagde en adfærd, der gjorde, at jeg gjorde mig selv til stofmisbruger, og at jeg selv flyttede meget. Jeg lavede meget kriminalitet. Jeg har såret en masse mennesker. Jeg har set mennesker dø. Generelt har hele mit liv været kraftigt påvirket af min opvækst. Både positivt og negativt. De positive konsekvenser er, at jeg er et omstillingsparat menneske, der har udviklet en super kreativ problemløsende natur."

Andre fortæller om vanskeligheder ved at håndtere den "normale" hverdag i voksenlivet, som de drømte om som børn. Karen fortæller: "Jeg røg i Ribers. Jeg røg en del i. Der er mange kuverter, der ikke blev lukket op, for jeg ved, hvad der står i dem. Men jeg er blevet sådan, at jeg har gæld i banken, og den betaler jeg. Jeg kan heller ikke gøre andet, for mine konti er lukkede, så de bliver overført, og det kan jeg ikke sige, at jeg ikke vil. Det med økonomien irriterer mig lidt, også fordi det også var sådan i mine forældres tid."

I nogle tilfælde kan barndommens barske oplevelser blive til særlige kompetencer, der kan bruges i voksenlivet. Mille forklarer det i forhold til sit nuværende job som lærer: "Min barndom har gjort det ved mig, at når jeg arbejder med udsatte børn, eller børn i vanskeligheder, i mit arbejde som lærer, så kan jeg bedre forstå, hvordan de rent faktisk har det, eller hvordan de måske tænker. Jeg kan nærmest se det for mig. Det er jeg faktisk glad for, det er for mig en gave, selv om det har givet mig ar på min sjæl."

Det er ikke kun de børn, der vokser op eller voksende op i en lukket nomadefamilie, der tænker over den arv, en opvækst i en svært socialt udfordret familie kan føre med sig. Også nogle af de voksne reflekterer over, hvad de har givet videre. Det illustreres her, hvor Sonja, der var mor i en nomadefamilie, fortæller: "På et tidspunkt, så er jeg her ikke mere. Så vil jeg bare være sikker på, at mine børn har det godt. Nu så jeg en udsendelse i går... nu hørte jeg ikke det hele, men det jeg hørte i min øresnegl... de fleste, der er blevet misbrugt, jamen de bliver alkoholikere og narkomaner. Altså, der må jeg jo også ærligt indrømme, at der tog jeg da også en tudetur i går, fordi... det er jo ikke noget, jeg ønsker for mine børn, vel? (...)Jeg kan være med til at gøre en forskel ved at fortælle om mit liv, og lad os håbe, de (myndighederne, red.) åbner øjnene ved at høre på det, men jeg kan ikke lave en forskel med det liv, jeg har levet, det kan jeg ikke. Men mine børn kan være med til at gøre en forskel, så de absolut ikke skal leve sådan et liv, som de har gjort med deres far og mor".

Flere af de børn, der nu er myndige, og som kæmper med den negative sociale arv og senfølger af deres opvækst, nævner økonomien som et problem. De har ofte ikke råd til at betale for det behandlingsbehov, de har på grund af deres mén. De offentlige ydelser dækker ofte ikke deres behandlingsbehov. Eller også er det ikke lykket dem at finde frem til gratis muligheder for hjælp.

”

Jeg har da fået behandling igennem årene, men de siger, at der ikke er mere at gøre. Men jeg har heller ikke penge til at få bedre behandling.

Karen, opvokset i en nomadefamilie og seksuelt misbrugt

Sundhed er et komplekst tema i familierne. I familier med stærkt misbrug af rusmidler, er der typisk ikke meget fokus på sundhed i form af kost eller motion. Der forekommer alkoholmisbrug i 11 ud af de 17 repræsenterede familier i undersøgelsen. I enkelte familier er der eksempler på mødre, der insisterer på, at børnene skal gå til fodbold og får madpakker med grønt i med i skole, men i de fleste familier handler det først og fremmest om at komme igennem hverdagen billigst muligt.

Karen, opvokset i en nomadefamilie, siger det sådan: "Jeg tror ikke, der blev tænkt så meget på sundhed. Vi fik i hvert fald ikke det, vi kunne spise, og vi måtte ikke selv finde mad."

Søren, opvokset i en nomadefamilie, siger: "Min mor var afhængig af alkohol, piller og medicin, som både hun selv, læger og kommunen var med til at fastholde hende i. Hun døde af 'livsstils-sygdomme'. Jeg mindes, at personlig hygiejne var vigtigt, men jeg udviklede selv et stofmisbrug, hvor jeg var aktiv, fra jeg var 18 år, til jeg var 33 år - jeg har nu været ude af mit misbrug i fire år. Der er ingen tvivl om, at den livsstil, jeg er vokset op under, har påvirket både min og min mors sundhed, dengang og nu."

Melanie, en ung kvinde opvokset i en flugtnomadefamilie med alkoholmisbrug, vold og seksuelt misbrugt: "Vi fik ikke mad nok, og det, vi fik, var mest rugbrød med leverpostej og nogle gange røde pølser. Jeg samlede flasker og fik også engang imellem en femmer af de mænd, jeg skulle have sex med, de penge købte jeg brød og leverpostej for."

Selve forståelsen af begrebet sundhed er i flere tilfælde udflydende blandt deltagerne, og kompliceres af de utraditionelle roller, flere af familiemedlemmerne indtager, hvor det nogle gange er børnene, der definerer begrebet. Britta, der voksede op med en alkoholiseret nomademor, har en opfattelse af sundhed, som er lig med personlig hygiejne og kost: "Jeg sørgede for, at både mor og jeg blev vasket og fik børstet tænder. Jeg sørgede også for, at vores tøj var rent. Men min mor købte det samme lager mad hver måned i elleve år, så nogen varieret kost fik jeg ikke, så sundheden har ikke været i top. Og søvn fik jeg absolut heller ikke nok af. Min mor drak hele tiden, så hendes sundhed har været lig nul."

Nogle deltagere betragter sundhed på linje med renlighed, mens andre oplever sundhed som fysisk betinget – altså, om man er i god form, er sygdomsfri og uden fysiske begrænsninger. Mille, som var barn i en nomadefamilie, siger kort og godt om sundhed: "Jeg holdt mig i god form grundet roningen, jeg fejlede aldrig noget." Stort set ingen nævner uhjulpent mental sundhed som et element.

Uklare sygdomsbilleder

Familiernes isolation fra myndighederne betyder også, at lægebesøg i de fleste tilfælde er reduceret til et minimum. For eksempel siger Sidse, som var mor i en flugtnomadefamilie, at hun er ked af, at børnene ikke har fået alle de vaccinationer og sundhedstjek, de skulle have haft: "Børnene fik kun vaccinationer i begyndelsen af vores samliv, så begyndte møderne med sundhedspersonalet at bekymre ham - min mand - og siden det er frivilligt, så måtte jeg ikke tage dem af sted dertil mere."

De manglende lægebesøg gør det også uklart, hvilke sygdomme - fysiske som psykiske – der karakteriserer familierne. Ofte ved de det ikke selv. Men der er indikationer af, at psykiske lidelser er et gennemgående stærkt tema i mange af familierne. Ifølge deltagerne selv optræder der psykiske lidelser i ni ud af de 17 repræsenterede familier i undersøgelsen.

Irene, opvokset i en lukket nomadefamilie med vold og alkohol, siger: "Vil tro, at min mor var manio-depressiv, selv om hun ikke havde fået nogen diagnose. Hun må have været traumatiseret. Jeg har selv let til depressioner."

Tina, opvokset i en nomadefamilie og i dag hjemløs, fortæller, at begge hendes forældre har diagnosen skizofreni. Et andet tidligere nomadebarn fortæller om en moster, der blev diagnosticeret med skizofreni og begik selvmord, hvor der var stærke fællestræk til moderen, der imidlertid nægtede at besøge en læge, men hvis aparte adfærd og voldsomme frygt for læger påvirkede børnene stærkt negativt.

I en familie fortæller Sonja, mor i en nomadefamilie, om en række diagnoser hos børnene. To børn lider af en kombination af fysiske og psykiske lidelser, et tredje er hjerneskadet, flere andre børn har psykiske problemer. De er påbegyndt udredninger, men har ikke afsluttet dem – at være en nomadefamilie med hyppige flytninger gør hverken diagnosticering, forebyggelse eller behandling lettere. I en anden familie blev et barn diagnosticeret med infantil autisme, i en tredje blev et barn diagnosticeret med dysleksi – ordblindhed, i en fjerde spastisk lammelse, i en femte led et barn af mutisme, som er tab af evne til at tale, hvilket førte til indlæggelse på psykiatrisk afdeling i flere måneder.

DEN GODE LÆGE/SUNDHEDSPLEJERSKE

Den gode læge og/eller sundhedsplejerske har ifølge nomaderne tid til sine patienter og lytter efter, når patienten fortæller om sine udfordringer og bekymringer. Den gode læge/sundhedsplejerske er i stand til at skabe tryghed omkring besøget, således at patienten føler sig imødekommet, forstået og tør fortælle.

Den gode læge/sundhedsplejerske er opmærksom på det hele menneske og på familien omkring patienten. Han/hun kigger bag om de åbenlyse bekymringer og sikrer, at patienten føler sig taget alvorligt omkring de symptomer, der er grunden til besøget.

Den gode læge/sundhedsplejerske har et åbent sind og ser, hører og forstår barnets signaler.

Også blandt de voksne er sygdomsbilledet markant med både fysiske og psykiske lidelser. Bindevævssygdom, epilepsi, multiallergi, hjertefejl, demens, depressioner, angst, post traumatisk stress syndrom, traume, selvskadende adfærd, borderline, tilknytningsforstyrrelser, manio-depressivitet (bipolær affektiv lidelse), skizofreni, autisme, ADHD er blot eksempler på lidelser, sygdomme og forstyrrelser, der bliver nævnt. Dertil kommer en vifte af livsstilssygdomme, typisk forårsaget af alkoholmisbrug og øvrig rusmiddelbrug, som i flere familier ifølge deltagerne har ført til tidlig død. Samt tandproblemer, som følge af mangel på regelmæssig tandpleje.

Flere melder også om problemer omkring graviditeten. Mille, der var barn i en nomadefamilie, fortæller følgende om morens graviditeter og for tidlige fødsler: "Jeg var den sidste. Jeg var efternøleren. Min mor, hun havde svært ved at holde på børnene, og hun aborterede simpelthen konstant. Så jeg kom ti år efter min storebror. Og hun fødte mig ti uger for tidligt". Moren drak igennem hele Milles barndom.

Ifølge Sundhedsstyrelsen er der tæt sammenhæng mellem alkoholmisbrug under graviditet og risiko for tidlig fødsel, og forskellige lidelser gennem barndom og voksenliv. Hjernen og nervesystemet er specielt følsomme over for alkohols påvirkninger. Hvilke skader og hvor alvorlige skader barnet kan få, afhænger af, hvornår og hvor meget moderen drikker under graviditeten. Medfødt alkoholskade strækker sig over et bredt spektrum fra små skader til svære multihandicaps og død. Nogle skader er synlige ved fødslen, andre viser sig først under barnets udvikling og opvækst.¹⁷

Sygdomme bidrager til udsathed

Sygdom underminerer ifølge flere af deltagerne deres bestræbelser på at opnå det almindelige liv, som de fleste ønsker sig. Et er den daglige kamp med en lidelse eller sygdom, andet er kroniske, medicinkrævende lidelser, når økonomien ikke er til det. Nina, som lider af multiallergi og er på førtidspension, siger: "Det er svært at være kroniker i Danmark. Tit er du ifølge systemet for rask til at modtage pension, men ifølge dine læger for syg til at arbejde, og så står man ligesom lidt i ingenmandsland, hvor der ingen hjælp er at hente."

Sygdommene sætter også andre spor i hverdagen. Frygt for læger, angst for arvelige lidelser, maniske leveregler og selvmedicinering med hash og alkohol går igen som en fortælling i mange af familierne. I flere tilfælde har især de voksnes forsøg på – eller manglen på forsøg – at forholde sig til lidelser eller sygdomme i sig selv bidraget til, hvad deltagerne selv – voksne som børn – beskriver som et psykisk usundt miljø. Irene, der voksede op med en maniodepressiv mor med et alkoholmisbrug, fortæller om utilregnelighed, pludselig aggression og voldelig adfærd, og pludselig forsvinden fra hjemmet, uden at Irene og hendes søskende vidste, hvor moderen var – eller hvornår og om hun kom tilbage. I nogle tilfælde har sygdommene haft direkte betydning for det fysiske miljø i hjemmet i form af manglende rengøring, hygiejne og dårlig kost, fordi den voksne ikke har magtet opgaverne.

Det er vanskeligt at uddrage klare konklusioner eller mønstre om den fysiske eller psykiske sundhedstilstand i familierne på grund af uklare eller manglende diagnoser og en usystematisk kontakt med sundhedsmyndighederne. Der er for eksempel tegn på børn, der er født med føtal alkohol syndrom, hvilket i sig selv kan reducere livsmulighederne, uanset miljøet, men det er ikke efterprøvet eller dokumenteret. Indikationerne tyder dog på, at der er meget væsentlige uløste og ubehandlede sundhedsproblemer, som bidrager til de komplekse sociale udfordringer, familierne oplever, og at sygdomme fungerer som barrierer for udveje.

---

¹⁷ www.sundhedsstyrelsen.dk og Ugeskrift for Læger. 1999;16

Behov for indsats

Hos de deltagere i undersøgelsen, der er vokset op som børn i nomadefamilier, er mentale lidelser et tema, som fylder meget. Flertallet fortæller om et liv med tilknytningsforstyrrelser, post traumatisk stress symptomer, angst, depressioner, selvskadende adfærd, ADHD og senfølger af seksuelt misbrug.

Hvordan børnene i nomadefamilier som voksne håndterer de psykiske følger af en barndom med svigt, vold og overgreb, er meget forskelligt. Nogle "lever med det" uden at søge hjælp, andre har søgt hjælp og fået den, nogle har fået en "utilstrækkelig" hjælp, andre igen selvmedicinerer sig med alkohol og andre rusmidler. Flere siger dog, at det har været svært at mobilisere forståelse hos myndighederne og få den rette hjælp – dette gælder især de tidligere børn, der ikke blev opdaget af myndighederne mens de var børn, og derfor ikke har sagsakter til at bevise, hvad de har været igennem.

Anton, tidligere barn i en nomadefamilie med meget hyppige flytninger og med alkohol og vold i hverdagen, i dag hjemløs og aktiv misbruger, siger det sådan: "Det har været meget svært for mig at få en diagnose, der er jo ikke skrevet noget ned om min opvækst, så de tror jo ikke på mig, og så er det bare min egen skyld."

Andre klager over utilstrækkelig hjælp. Karen, som er vokset op i et nomadehjem med alkohol, fattigdom, vold og seksuelle overgreb, siger: "Jeg synes, det er svært, for man skal tænke hele tiden: 'Hvad byder dagen i dag?' Jeg har da fået behandling igennem årene, men de siger, at der ikke er mere at gøre. Men jeg har heller ikke penge til at få bedre behandling. Det er altid stoppet, hvor de siger, at nu skal jeg selv betale. Jeg plejer at sige det sådan, at det er lidt ligesom at gå på sygehuset, hvis du skal have fjernet din blindtarm, og de så lukker op, tager blindtarmen ud, og siger: 'Om et par år så lukker vi såret igen'."

Der synes at være et stort behov for at kortlægge og adressere de helbredsmæssige udfordringer i de socialt udsatte familier som led i en samlet indsats for at løse familiernes problemer og gøre det muligt for dem at etablere en tilværelse i trivsel. Dette flugter med resultaterne af en nylig undersøgelse foretaget af sundhedsmyndighederne, der fastlægger, at borgere uden en kompetencegivende uddannelse – hvilket i udbredt grad gælder for de medvirkende familier i denne undersøgelse - i højere grad end dem med en lang uddannelse rammes af kroniske eller langvarige sygdomme, og at ufaglærte har sværere ved at fastholde deres job eller vende tilbage på arbejdsmarkedet efter et sygdomsforløb.¹⁸

Forekomsten af et forstærket sygdomsbillede i socialt udfordrede familier kombineret med større sandsynlighed for arbejdsløshed virker klart negativt på mulighederne for at forbedre livssituationen for den enkelte og familien som helhed. Det kan endvidere forstærke udfordringerne, når familierne samtidig har et i forvejen anstrengt forhold til myndighederne, og finder dialogen vanskelig.

Ifølge deltagerne i denne undersøgelse vil et besøg hos lægen eller et besøg af en sundhedsplejerske i hjemmet være en af de muligheder, myndighederne har for at etablere en dialog med familierne. I de situationer har sundhedspersonalet en mulighed for at etablere en relation og påvirke de voksne, typisk moderen – men flere af deltagerne understreger samtidig, at bliver forsøget på at påvirke opfattet som en ufrivillig indgriben, fører det ikke til en konstruktiv dialog, men i værste fald til mere lukkethed eller flytning.

---

¹⁸ "Ulighed i sundhed – kroniske og langvarige sygdomme", Ministeriet for Forebyggelse og Sundhed, Statens Serum Institut og Sundhedsstyrelsen, 2014

At skulle opsøge tomme flasker hos venner og familie er meget ydmygende. At ind imellem skulle bede om lidt penge for at få råd til mad er meget ydmygende.

Ditte, mor i en voldsramt lukket familie

Dårlig økonomi er et stort gennemgående problem for de deltagende familier. Deltagerne er ikke blevet bedt om at fremlægge tal for deres privatøkonomi, men er blevet spurgt til deres oplevelse af den økonomiske situation. Langt de fleste – 17 ud af de 22 deltagere i undersøgelsen – giver en beskrivelse af fattigdom. Det vil sige en hverdag med en lang række basale mangler. Den dårlige økonomi handler i de fleste tilfælde om en lav indkomst på grund af arbejdsløshed og offentlige overførselsindkomster, ofte kombineret med en uhensigtsmæssig disposition af indkomsten.

Søren, opvokset i en nomadefamilie, fortæller: "Vi havde meget få penge og er tit flyttet, fordi min mor drak huslejen op. Så flyttede vi hjem til xxxx (familiemedlem fjernet, red.), og min mor kom til afgiftning på hospitalet. Så boede vi der, indtil mor var kommet 'på benene igen'. Så var det ud at finde et nyt sted at bo og så forfra med det hele igen, det at ingen penge have, og så videre. Jeg har samlet mange flasker og stjålet meget for at få mad, da jeg var barn."

Olivia, teenager i en lukket familie, siger: "Jeg ville ønske, at vi kunne tage nogle steder hen sammen i ferien, hele familien. Jeg ville også ønske, at jeg kunne få en mobiltelefon og nogle flere lange bukser, og nogle af de samme ting, som mine veninder har – make-up, parfume, øreringe og sådan."

Karen, opvokset som barn i en flugtnomadefamilie, fortæller også om mangel på penge, men alligevel skulle familien til Tyskland flere gange om måneden: "Det var nok et spørgsmål om at få mest muligt alkohol for pengene, men det ville have været rart med lidt nyt tøj og ordentlig mad."

Mette, et barn, der er vokset op i en flugtnomadefamilie, siger, at nogle ting bare har været vigtigere end andre, også vigtigere end mad til børnene: "Fars smøger og øl kom i første række."

Irene, en ung kvinde, der er opvokset i en nomadefamilie, beskriver sin opvækst sådan: "Jeg har tit tænkt på, hvordan det ville være, hvis jeg var en af de der piger, som altid har smart tøj på, og som har deres egen computer. Da jeg blev konfirmeret, ønskede jeg mig sådan, at vi kunne komme ud og rejse – alle sammen. Jeg sagde det bare ikke højt, for jeg vidste jo godt, at det ikke kunne lade sig gøre."

De nuværende og tidligere børn i de lukkede familier og nomadefamilierne fortæller om ensformig, ikke-nærende kost, og nogle gange – for en del af dem ofte – at gå sulten i seng. De fortæller om genbrugstøj, fravalg af pengekrævende fritidsinteresser, manglende skoletasker, ingen mobiler og computere, ingen cykler, ingen make-up, få og gamle møbler, ingen ferier. Nogle af børnene beretter om en enkelt udflugt til København og Tivoli som den eneste rejse, de har været på i barndommen, eller en campingferie. Rusmidler i form af øl, spiritus, cigaretter, hash og euforiserende stoffer, taletidskort til telefonen, hundemad og brændstof til familiens gamle bil, er derimod typisk prioriterede udgifter i familierne.

Sonja, mor i en flugtnomadefamilie, siger: "Jeg var altid heldig. Jeg fik altid en sæk tøj her og en sæk tøj der. Folk kom og satte foran min dør – jeg anede ikke, hvem det var fra. Så tøj på kroppen havde børnene altid, men børnenes far var sådan... jamen, når han fik penge, så var han er stor mand. 22.000 kr. i børnepenge, og så gik der to dage, og så var de væk. Hvad de blev brugt til, det aner jeg ikke."

Erik, far i en lukket familie, siger det sådan: "Penge er altid problemet – når krybben er tom, så bides hestene. Det er meget svært at klare sig på overførselsindkomster og den evigt dårlige samvittighed over, at man ikke kan købe det til børnene, som de har brug for."

Ditte siger, at økonomien er en voldsom stressfaktor: "Når man når dertil, hvor man er på overlevelsesbudget, så er økonomien en stressfaktor uden lige. Det er rædselsfuldt at være der, hvor ikke engang ens egne basale standarder kan imødekommes. Tøj til børn, udstyr, som for eksempel bare en cykel. Man kan søge via mange hjælpeforanstaltninger, men langt fra alle sagsbehandlere kender til dette. Det burde være et 'must'. Det er en identitets-deroute. At skulle opsøge tomme flasker hos venner og familie er meget ydmygende. At indimellem skulle bede om lidt penge for at få råd til mad er meget ydmygende."

Sidse, der var voksen mor i en nomadefamilie oplevede uvisheden som det værste, fordi hendes mand håndterede økonomien, uden at hun kunne vide, hvor langt maden og pengene skulle strække: "Jeg ved ikke, hvordan vores økonomi så ud. Jeg fik lommepenge af ham til at købe mad, tøj og bleer for – altså, når han havde penge. Ellers lærte jeg mig at lave mange gryderetter og tilberede kartofler på tusinde måder."

Nina, mor til anbragte børn i en lukkede familie, siger om sin egen og familiens økonomi: "Økonomi er alt. Man er nødt til at have styr på sin økonomi for at have styr på sig selv."

Flere af familierne har spekuleret i socialt bedrageri for at få pengene til at række, hvor det især har handlet om at flytte hver for sig til forskellige adresser for at få flere børnepenge.

Karen, opvokset i en nomadefamilie, fortæller: "De flytter meget fra hinanden. Eller det vil sige, han flytter, når der mangler penge. Så flytter han, fordi så får hun jo ekstra børnepenge. Og sådan er det *on and off* mange gange. Ellers så kører han hende til xxxx (bynavn fjernet, red.), så hun kan trække nogle penge."

Sonja, mor i en flugtnomadefamilie, fortæller om det sociale bedrageri på denne måde: "Jamen, vi var gået fra hinanden mange gange. Og mange gange var det jo simpelthen for at få flere penge mellem fingrene."

Ifølge deltagerne underminerer fattigdom både familielivet, omsorgsevnen og stabiliteten. Både børn og voksne i undersøgelsen peger på fattigdom som en væsentlig forhindring for at danne venskaber, fællesskaber og en følelse af, at være noget værd. For de voksne er fattigdom en væsentlig begrænsning for deres handlemuligheder og muligheder for at forbedre livssituationen. I nogle tilfælde forstærker fattigdom også sygdomme, og omvendt. Bente, en mor i lukket familie, siger: "Jeg ville ønske at jeg havde råd til at tale med en psykolog, om alle de ting, jeg har været igennem. Det er hårdt at være syg, når man ikke har råd til sin medicin, og det er svært altid at skulle sige nej til børnene, når de ønsker sig noget."

Flere af de voksne deltagere har desuden betydelig gæld, selv efter de er udtrådt af lukketheden eller nomadetilværelsen, hvilket i sig selv begrænser deres muligheder for at forbedre deres livssituation. For eksempel fortæller Grethe, en ung mor i en flugtnomadefamilie uden uddannelse og på kontanthjælp, at hendes mand undervejs stiftede gæld i hendes navn, hvorefter han blev fængslet. Grethe er i dag voldsomt forgældet med ringe udsigt til nogensinde at kunne tilbagebetale gælden.

12 EXIT-STRATEGIER

Jeg kan se på mange af mine børn, at de er ødelagte. Jeg tror aldrig, at det kan rettes op. Og kommunen er skide lige-glade, de holder aldrig, hvad de lover. Det er det, som jeg synes er så hårdt.

Sonja, mor i en flugtnomadefamilie

Da flere af deltagerne i denne undersøgelse betegner sig selv som forhenværende lukkede familier og forhenværende nomadefamilier, har det været muligt at spørge ind til, hvordan livsskiftet er sket - fra lukket-hed til åbenhed, fra hyppige flytninger til få eller ingen. Svarene viser, at det kan være meget vanskeligt at finde udveje, og at vejen ud af lukkethed og nomaditet - hvis man finder den - oftest både er lang og svær. Hvor svært det kan være, kan illustreres ved, at flere af deltagerne i undersøgelsen har forsøgt selvmord som en udvej.

Første gang Karen, der blev seksuelt misbrugt af sin far, forsøgte at tage livet af sig, var hun 15 år. Hun brugte en overdosis af smertestillende piller: "Jeg var meget langt væk. Jeg lå i respirator, og de vidste ikke, om jeg ville tage skade af det. Men jeg kan jo så se, at kommunen prøvede at være der først, når jeg vågner, og holde mine forældre i baggrunden. De var godt klar over, hvorfor jeg havde gjort det. Det har jeg set i papirerne." Det lykkedes ikke Karen at finde en udvej fra hverken livet eller hjemmet med selvmordsforsøget, der senere blev gentaget. Hun blev sendt hjem til sine forældre, hvorefter de seksuelle overgreb fortsatte i fire år, indtil hun som myndig selv meldte sin far, der blev dømt for overgrebene.

For nogle er selvmord en af de mange udveje, som deltagerne i undersøgelsen har forsøgt sig med over en periode på mange år, uden nødvendigvis at lykkes. Nogle er stadig på vej fra en bolig til næste, fra en partner til en anden, fra en indkomstkilde til en anden, fra en behandling til den næste, i en søgen på bedre livsløsninger, hvor især dårlig økonomi, dårlige jobmuligheder og dårligt mentalt helbred er fællesnævnerne som barrierer - og hvor mange dulmer frustrationerne eller smerterne med alkohol, rusmidler og/eller medicin.

Nogle familier i undersøgelsen bliver fortsat opfattet som lukkede, enten fordi de er opposition til myndighedernes verdensbillede og bliver anset for usamarbejdsvillige, eller fordi de har resigneret og affundet sig med den situation, de er i.

Blandt de familier og deltagere i undersøgelsen, der har fundet udveje, hænger det i de fleste tilfælde sammen med en markant ændring af livssituationen - en skilsmisse, en fængsling, en indlæggelse, en anbringelse, et dødsfald, en flytning ud af familien, når barnet er blevet gammelt nok. Kun i få tilfælde er udvejen kommet i stand gennem et samarbejde med myndighederne om en løsning.

Exit hos flugtnomadefamilier

De mest ekstreme udveje finder vi hos flugtnomadefamilierne.

I alle medvirkende mandsdominerede flugtnomadefamilier er manden fængslet og dømt for kriminelle handlinger, i flere tilfælde for vold og seksuelle overgreb på børn. I en enkelt familie er også kvinden blevet fængslet og dømt. I flere tilfælde har den udløsende årsag været, at et eller flere af børnene har valgt at fortælle omverden om overgrebene, hvilket har ført til politimæssig undersøgelse og fængsling. I en enkelt familie var det vold mod kvinden, der aktiverede politiet.

Melanie er en ung kvinde, der voksede op i en flugtnomadefamilie med alkoholmisbrug og vold, og som i årevis blev seksuelt misbrugt af forældrene og solgt til sex med fremmede mænd. Hun er i dag under intens psykiatrisk behandling for sine senfølger. Hun har forsøgt selvmord gentagne gange og er stærkt selvskadende. Ifølge Melanie fremgår det af hendes akter, at skole og myndigheder har været bekymrede for hendes trivsel i længere tid, uden at gribe ind.

"Flugten stoppede først, da de blev anholdt (forældrene, red.). Jeg og et par andre piger i ungdomsklubben talte sammen om voldtægt, og jeg fortalte dem, at jeg havde sex med mænd, som betalte xxx (moderens navn fjernet, red.) og xxx (faderens navn fjernet, red.) for det, og det blev overhørt af en pædagog, som kontaktede politiet."

Melanie ville have ønsket, at myndighederne havde grebet ind før, og tvivler på, at andre metoder – som dialog – havde virket: "Det, tror jeg ikke, kunne have lykket. xxx (moderens navn fjernet, red.) og xxx (faderens navn fjernet, red.) har aldrig lagt skjul på, hvad jeg var født til, når jeg nu ikke var blevet 'en plet på lagenet' – jeg skulle levere seksuelle ydelser."

I flere af flugtnomadefamilierne er forældrene blevet skilt undervejs, uden at det har ændret familiens mønstre afgørende. I tilfælde af seksuelt misbrug af børn, er dette typisk fortsat, når børnene har været på besøg hos faderen. Kvinden har i flere tilfælde brudt mønstret med flytninger efter skilsmissen, men ikke i alle tilfælde.

Ved alle fængslinger er børnene som konsekvens blevet anbragt på forskellig vis – institution eller plejefamilie. Nogle af børnene har formået at gå i gang med en uddannelse efter folkeskolen, men ikke alle, og ikke alle formår at gennemføre påbegyndte uddannelser. Flere nu myndige børn af flugtnomader er på kontanthjælp eller førtidspension.

Der er stor forskel på, hvor meget hjælp, børnene har fået til at bearbejde oplevelserne under opvæksten. Det ser ud til, at pigerne har fået mere hjælp end drengene, men det er ikke muligt at drage klare konklusioner på baggrund af denne undersøgelse.

Sonja, mor i en flugtnomadefamilie, fortæller om sine sønner: "xxx (søns navn fjernet, red.) har hoppet fra mange uddannelser, fordi han ikke magter det. Han kan ikke klare de store rum med mange mennesker. Vi har prøvet at fortælle kommunen, at han skal have hjælp på en eller anden måde, men... de vil ikke lytte. Så han bliver hele tiden tabt.

Så er der xxxx (anden søns navn fjernet, red.). Han blev smidt ud af skolen, fordi han fik en down-periode, hvor han sagde til mig og min kæreste, om vi ikke ville hjælpe ham med at fortælle skolen, hvem han var. Og hvorfor han fik de down-ture. Det gjorde vi så, men det syntes de ikke lige, at de magtede. Så skaffede xxxx (pårørendes navn fjernet, red.) ham så et arbejde. Men så fik han en down-periode igen. Og der er det med, at når du går fra arbejde til bistand og arbejde til bistand, så er ens økonomi meget svær at rette op på. Så han kæmper nu."

På trods af oplevelsen af manglende hjælp, synes nomadebørnene set over tid at få mere hjælp fra myndighederne, jo tættere på nutiden begivenhederne har fundet sted. Med andre ord har myndighederne tilsyneladende i de senere år optrappet indsatsen over for børn, der er opvokset i stærkt socialt udfordrede familier, mens de i dag voksne, midaldrende tidligere nomadebørn ofte ingen hjælp fik og fortsat som voksne ofte står uden mulighed for at få en hjælp, de efterspørger.

I nogle af de kvindedominerede flugtnomadefamilier er kvinden, moderen, enten død, typisk af langvarigt alkoholmisbrug, eller fængslet, hvorefter børnene er blevet anbragt, indtil de er blevet myndige. I andre tilfælde er børnene blevet hjemme, indtil de med tiden er blevet gamle nok til selv at flytte hjemmefra, eller er gået til myndighederne og fortalt om svigt, og blevet fjernet fra hjemmet.

Børnene i de kvindedominerede flugtnomadefamilier synes at få mindre hjælp, end børnene i de manddominerede familier. Flere af de nu myndige børn af nomademødre med alkoholmisbrug kæmper med senfølger af opvæksten, hvor nogle er blevet seksuelt misbrugt. Der er stor forskel på, hvordan børnene har udviklet sig. Nogle er gået i gang med og har fået eller er ved at få en uddannelse, andre har ikke, og lever i dag af kontanthjælp og er misbrugere. Det ser ud til, uden at det er muligt at drage klare konklusioner, at det typisk er piger, der får uddannelser, mens drengene klarer sig dårligere.

I et enkelt tilfælde var udvejen for en flugtnomadefamilie, at en kommune var villig til at se på familiens situation med en åbenhed, der førte til nye diagnoser og behandlingstilbud for et tvangsanbringelsestruet barn, som nu er under uddannelse og i trivsel. Dette er en markant positiv undtagelse i undersøgelsen.

Blandt de øvrige nomadefamilier, hvor flugt ikke har været et motiv, har en skilsmisse i visse tilfælde været en udvej for nogle i familien, uden nødvendigvis at omfatte alle – typisk er en af de voksne efter et brud fortsat med en nomadeadfærd, ofte med en ny partner. I et tilfælde har skolen været i stand til at sikre børnene en trivsel, der fik forældrene til at indstille flytningerne, hvilket har gavnet barnet, mens forældrene stadig kæmper med egne problemer. I et andet tilfælde tildelte kommunen familien en støtte-kontaktperson, som har været i stand til at skabe struktur og dialog omkring familiens situation, og tilført hjælp, så børnene nu er på vej til hjemgivelse.

I flere familier er børnene vokset op og flyttet, hvorefter forældrene har fundet en mindre bolig, som kan betales med førtidspension eller kontanthjælp, hvorpå flytningerne er ophørt. De fraflyttede børn har udviklet sig meget forskelligt, som tidligere beskrevet, efter at være blevet myndige. Nogle har brudt forældrenes mønstre og fået en uddannelse, andre har gentaget forældrenes mønstre.

Lukketheden er typisk mindsket i de tilfælde, hvor der har vist sig løsninger på familiens problemer, hvad enten løsningerne er frembragt i samarbejde med myndighederne eller har materialiseret sig på anden vis.

Anbringelse som udvej

For flere børn er anbringelser under opvæksten blevet brugt som en udvej fra myndighedernes side som følge af en bekymring for deres trivsel eller en konstatering af overgreb. Erfaringerne blandt de anbragte børn er meget forskellige. Nogle har fundet anbringelserne som en lettelse og en vej til mere trivsel og stabilitet. Andre har ikke haft den oplevelse, selv om de i udgangspunktet har været positive over for anbringelsen, fordi det har været et alternativ til livet hjemme.

I et tilfælde blev en anbragt pige i flere år seksuelt misbrugt af en plejebroder i en plejefamilie. Pigen, Tina, valgte i flere år ikke at fortælle om overgrebene af frygt for at blive sendt bort fra familien: "Da jeg fik menstruation stoppede jeg det. Jeg fortalte om overgrebene. Han (plejebroderen, red.) blev dømt og jeg blev sendt væk fra familien." Tina er i dag selv aktiv nomade.

I et andet tilfælde valgte myndighederne at hjemsende en teenagepige efter ti års anbringelse til forældrene, selv om myndighederne var klar over, at der var problemer i hjemmet. Pigen, Karen, som blev seksuelt misbrugt af sin far, og nu voksen nomade, fortæller: "Det ligger i mine papirer, det ligger i udtalelser fra to forskellige pædagoger, hvor man er klar over, hvad der foregik. Altså pædagoger fra børnehjemmet. At de er bange for, at det udvikler sig til noget seksuelt, fordi vi opførte os, min far og jeg, som et kærestepar. Alligevel vælger kommunen at sende os (Karen og hendes lillesøster, red.) hjem... Der står også i rapporten, at min far ikke kan forstå, at han ikke må gå i seng med sine børn. Et år efter vi er kommet hjem, prøver jeg at begå selvmord."

I både Karens og andre børns tilfælde er de seksuelle overgreb fortsat både under og efter en anbringelse, mens anbringelsen i andre tilfælde har været en vej ud af overgrebene.

Mette, som er umyndig og seksuelt misbrugt af faderen i en flugtnomadefamilie, fortæller: "Efter mine forældre blev skilt, har jeg altid boet hos min far. Og der fortsatte overgrebene. Og jeg troede selvfølgelig, at det var normalt. Så jeg tænkte ikke så meget over det. Så kom jeg på et opholdssted, der hedder xxxx (navn fjernet, red.). Der boede jeg næsten to år. Og der fortsatte overgrebene også, når jeg var hjemme på weekend. Det kunne både være om dagen... og ja, min far kunne både gøre det om dagen og om natten. Han var ikke bange for, at der var nogen, der skulle opdage det, tror jeg faktisk (...). Han har en gang fået mig til at skrive et selvmordsbrev, hvor der stod, at hvis jeg ikke kom hjem at bo hos min far, så ville jeg begå selvmord."

Melanie, der også blev seksuelt misbrugt af sine forældre, blev anbragt på institution som teenager, da politiet blev underrettet om, at forældrene solgte hende til sex til fremmede mænd. På opholdsstedet blev hun seksuelt misbrugt af en pædagog, hvilket stod på i flere år, indtil hun blev myndig og udskrevet fra opholdsstedet. Under hele perioden på opholdsstedet blev hun sendt hjem hver anden weekend, hvor de seksuelle overgreb fra forældrenes side fortsatte. Trods en politimæssig undersøgelse var forældrene ikke blevet dømt for rufferi på grund af manglende bevisførelse, mens en af kunderne, der købte Melanies seksuelle ydelser, derimod blev dømt. Eftersom forældrene ikke fik en dom, skulle Melanie ifølge opholdsstedet på samvær hjemme regelmæssigt. Hun forsøgte selvmord første gang som 21-årig. Hun forsøgte flere gange siden. Melanie er i dag under intensiv psykiatrisk behandling.

Hvorvidt anbringelser kan fungere som en udvej beror med andre ord dels på institutionens eller plejefamiliens kompetencer og menneskesyn, dels myndighedernes evne til at aflæse og agere på familiens problemer, mens børnene er anbragt.

Frygt som barriere

Flere af kvinderne især i flugtnomadefamilierne angiver frygt for vold og andre repressalier fra mandens side som en årsag til, at de ikke tidligere i forløbet har brudt med manden som en udvej eller henvendt sig til myndighederne, selv om de selv er blevet udsat for vold og har haft mistanke om seksuelle overgreb på børnene. Sonja, mor i en nomadefamilie, siger: "Jeg var bange for, at han stak af med børnene. Fordi det har han truet med, og han har også gjort det et par gange."

Frygt bidrager også til, at børn vælger ikke at sige noget. Elisabeth, opvokset som nomadebarn, fortæller om en af sine stedfædre, der havde et alkoholmisbrug og var voldelig: "Der var nogle gange, jeg simpelt hen var bange for at gå hjem fra spejder. Han kunne jo stå på hvert gadehjørne med en revolver eller et gevær. Han havde jo sagt, at han ville skyde hende, og hvis vi så er der, så er det jo klart, at så måtte han også skyde os, for at lukke munden på os. Så den strategi havde jeg i tankevirksomheden."

Mette fortæller om sin mor og far: "Hun fik dødstrusler nogle gange af min far, fordi hun ville flytte, hvor han så sagde: 'Du må ikke flytte', for ellers ville han slå hende ihjel eller gøre os fortræd – mere fortræd."

Mette valgte alligevel at fortælle omverden om overgrebene, da hun blev anbragt i en plejefamilie, hun var tryk ved, hvilket blev en udvej for hende. Hun forklarer forløbet sådan:

"Jeg tror, at min mor har været rigtigt bange for, hvad han ville gøre med os. Og hvad han ville gøre med hende. Altså, jeg har selv stået i den situation, dengang, hvor min plejemor stillede mig de første spørgsmål, hvor jeg så tænkte: 'Shit – skal jeg lyve, eller... skal jeg bare sige sandheden? Kan jeg stole på hende?' Hvad ville min far gøre? Ville han gøre mine søskende fortræd? Altså... kan han gøre mere ondt? Kan han gøre min mor noget? Jeg tog chancen. Og så sad vi derude i bilen i mange timer. Så en dag – jeg tror det var en fra kommunen, der kom og sagde, at de skulle have fat i mig og spørge omkring min far. Også omkring overgreb og sådan noget. Så fortalte jeg dem ting... altså, hun stillede spørgsmål, og så enten så nikkede jeg eller rystede på hovedet. Jeg kunne slet ikke åbne min mund, fordi jeg var nærmest i chok over, at hun pludselig stillede mig spørgsmål om ting, der er foregået i xxx (tal fjernet, red.) år."

Resultatet af Mettes oplysninger blev en fængselsstraf til hendes far. Men heller ikke en fængsling er nødvendigvis et endegyldigt punktum for børns oplevelser i en flugtnomadefamilie. Mette fortæller følgende om tiden efter, at hendes far blev dømt for seksuelle overgreb på hende:

"Da min far kom i fængsel, der bliver jeg klippet helt korthåret. Jeg sagde til min plejemor, at jeg ikke ville have, at min far skulle kunne genkende mig, når han kom ud. Det har jeg så fortrudt i dag, fordi jeg savner mit lange hår, og jeg kæmper med at få det langt. Jeg fik det også farvet brunt. Det har jeg også fortrudt."

Mette siger om sit forhold til sin far i dag: "Nogle gange har jeg det største savn til ham, og andre dage ville jeg bare ønske, at han var død... eller sådan noget. På grund af alle ting, han har gjort. Tit er jeg også rigtig bange for, når han kommer ud." Adspurg om, hvordan hun tror, at hendes liv vil se ud om ti år, svarer hun: "Så skulle jeg meget gerne være politibetjent."

Elisabeth valgte en anden vej. Som myndig blev hendes frygt til vrede, så hun opsøgte en af sine stedfædre, der havde misbrugt hende seksuelt, og forsøgte at sætte ild til hans lejlighed med brandvæske for at slå ham ihjel. Forsøget mislykkedes, men politiet fandt frem til hende. Elisabeth fik en behandlingsdom.

Frygt er et meget stærk tema og motiv til passivitet og undladelser i nomadefamilier med vold og seksuelle overgreb, og en meget væsentlig barriere for udveje.

Flere medlemmer af flugtnomadefamilier fortæller om forløb, hvor forskellige medlemmer af familien har forsøgt at gøre myndighederne opmærksomme på alvorlige problemer i familien, uden at myndighederne har grebet ind. Den manglende hjælp har svækket familiemedlemmernes tillid til, at de vil blive beskyttet effektivt mod den overgribende part, typisk manden, hvis de vælger at bryde tavsheden i et forsøg på at bryde ud af den uønskede livssituation.

Behov for exit-programmer

Det er vanskeligt at spore vellykkede exit-strategier i de mandsdominerede flugtnomadefamilierne, som typisk står med meget alvorlige sociale udfordringer. Tendensen synes at være et forløb, hvor et eller flere familiemedlemmer har gennemført en række mislykkede forsøg, før det lykkes at finde en udvej.

I flere flugtnomadefamilier har kvinden efter flere års tilløb taget mod til sig til at blive skilt, uden at det har løst de fundamentale problemer i familien – i særdeleshed ikke for børnene – da en skilsmisse i sig selv oftest ikke ser ud til at løse problemer i form af alkoholmisbrug, vold og seksuelle overgreb.

I nogle af familierne har børnene i flere omgange forsøgt at signalere til omverden, at der er problemer, uden at myndighederne har grebet ind på en måde, der har skabt varige udveje. Flere af flugtnomadefamilierne har haft kontakt med myndighederne undervejs, og i flere familier er manden i forløbet blevet dømt for overgreb, uden at det har standset overgrebene.

En medvirkende årsag til de langstrakte forløb, som fastholder børnene i et belastende miljø, er i visse tilfælde, at kvinden er tilbageholdende med oplysninger til myndighederne, fordi hendes bekymring for børnene blander sig med en frygt for konsekvenserne af en afsløring. Det er oftest børnene selv, der efter et langstrakt forløb er kilden til de afgørende oplysninger, der fører til et myndighedsindgreb, som muliggør en varig livsændring, og ofte først efter at børnene er anbragt trygt eller har bragt sig selv i rammer, hvor de føler tryghed nok til at dele oplysningerne med udenforstående.

Det er tilsvarende vanskeligt at spore vellykkede exit-strategier blandt de kvindelige flugtnomader. Flere kvinder – mødre - er i adskillige omgange blevet tilbudt og har været i behandling for alkoholmisbrug, uden at behandlingen har brudt misbrugsmønstret varigt, og uden at børnene er blevet frigjort for et belastende alkoholiseret hjem og hjulpet til trivsel.

De i dag voksne nomadebørn fra alkoholiserede kvindedominerede nomadefamilier efterlyser langt mere markante indgreb fra myndighedernes side, blandt andet med forslag om tvangsbehandling og tvangs-anbringelser af børn som redskaber.

Erfaringerne fra de medvirkende flugtnomadefamilier peger på et behov for et egentligt exit-program for de mest socialt udfordrede familier, hvor der er misbrug, vold og seksuelle overgreb. Et sådant program bør sikre især mødrene, men også børn og unge i familien, tillid til, at ingen i og omkring familien bliver skadet, at familiemedlemmerne ikke bliver tvunget tilbage i et uønsket miljø og at man ikke bliver straffet for at have været vidende om kriminelle handlinger. Der findes i dag krisecentre, som nogle af kvinderne i undersøgelsen har brugt som tilflugtssted, men krisecentrene ser i de fleste tilfælde ikke ud til at kunne gribe ind i familien og formulere en helhedsløsning. Der er i denne undersøgelse ikke eksempler på mænd, der har brug for denne type exit-programmer, men det er vigtigt ikke at være blind for, at muligheden eksisterer.

Myndighederne anvender allerede exit-strategier i forbindelse med mennesker, der er fanget i et farligt miljø, f.eks. prostitution, rockerbander, m.m. Komplexiteten af de mest socialt udfordrede familiers problemer peger på et behov for et socialt exit-program med "frit lejde", hvor familiemedlemmerne ikke behøver at frygte for konsekvenserne af at fortælle sandheden, og en samlet plan for, i hvilken takt myndighederne bliver inddraget i løsningen af problemerne og på hvilke områder.

Der synes at være et behov for, at myndighederne stiller særlige faciliteter til rådighed for de ekstreme tilfælde. I alle tilfælde har nok så mange isolerede tiltag, som alkoholafvænnning, anbringelse af børn, tidsbegrænset psykologhjælp, m.m. i langt de fleste tilfælde ikke løst familiernes samlede problemer på en hensigtsmæssig måde, hvilket vil sige, at familien eller familiemedlemmerne er bragt i trivsel og positiv udvikling.

13 ANBEFALINGER

De komplekse sociale udfordringer og erfaringer blandt familierne i denne rapport peger på et behov for en helhedsorienteret indsats over for familierne, hvor der bliver sat ind på flere fronter på samme tid, helst så tidligt i familiernes udvikling, som muligt, og gerne på tidspunkter, hvor hjælpen er påkrævet og efterspurgt, da udfordringerne udvikler sig over tid og bliver stadig mere komplekse, hvilket ofte medfører både lukkethed og flytninger.

Følgende anbefalinger kan bidrage til at forebygge og afhjælpe socialt udfordrede familier fra at udvikle sig til lukkede familier eller udvikle nomadetræk. Anbefalingerne bygger dels på erfaringer med eksisterende tiltag, dels på forslag udarbejdet i samråd med en række fagpersoner og flere af deltagerne i denne undersøgelse, som har bidraget til at kvalificere anbefalingerne.

Visse anbefalinger er bredt dækkende i forhold til kompleksiteten af udfordringerne i familien, andre adresserer specifikke delelementer, og skal ses som led i en helhedsorienteret indsats.

Find og hjælp familierne

1. ANBEFALING

Familierne skal hjælpes med deres udfordringer tidligt, ideelt allerede, før familien etableres og det første barn fødes. Der er behov for hurtigere at identificere udsatte familier, når familierne er etableret. Det kan ske ved bedre anvendelse af allerede eksisterende oplysninger på tværs af sundhedsmyndigheder, politi og sociale myndigheder. Der er behov for at sætte ind med en helhedsorienteret indsats, der er tilpasset udfordringerne i de enkelte familie, og som er tilrettelagt i samråd med familierne.

For at sikre socialt udfordrede familier rettidig hjælp, er det først nødvendigt at identificere og lokalisere dem – gerne før de sociale katastrofer udfolder sig. Familierne i denne undersøgelse illustrerer, at de sociale udfordringer ofte udvikler sig over tid, at lukketheden og flytningerne ofte opstår i et negativt udviklingsforløb, som i flere tilfælde har sin oprindelse i forældrenes egen opvækst og oplevelser, allerede før familien bliver etableret, og at familierne ofte først over tid når frem til erkendelser om, hvornår i udviklingsforløbet, de havde haft brug for hjælp.

Derfor er det en **anbefaling**, at myndighederne stiller uddannelse til rådighed for alle førstegangsførelser, hvor forældreevnen og familieskabet trænes allerede under graviditeten.

Visse kommuner er begyndt at tilbyde sådanne kurser, for eksempel Familie med Hjerte eller Familieiværksætterne. I Sverige, hvor forældrekurser er blevet tilbudt længe, viser erfaringerne, at over 90 pct. af forældrene gør brug af tilbuddet, og at der er betydelige gevinster at hente både menneskeligt og økonomisk, fordi sociale problemer i familierne er blevet foregrebet.¹⁹

¹⁹ "Samfundsøkonomisk potentiale ved indførelse af Leksand-modellen i Danmark", Jens Kovsted, Econsider Rasmus Højbjerg Jacobsen, CEBR, 2013

Der er flere fordele ved forældrekurser, da kurserne typisk involverer en række fagpersoner, som får en relation til forældrene og har mulighed for at danne sig et indtryk af deres forældreevne og udfordringer, og dermed kan sætte ind med støtte i de tilfælde, hvor der er tegn på behov for hjælp.

Myndighederne får samtidig oplysninger om, hvilke forældre, der fravælger muligheden, og kan derfor se nærmere på disse forældre for at undersøge, om der er tale om sociale udfordringer, der kræver en særlig forebyggende indsats.

Det er vigtigt, at indsatsen over for familierne har den fornødne faglige kvalitet og ikke antager en problematiserende karakter, der stigmatiserer familierne. Det er afgørende, at indsatsen er understøttende og konstruktiv på familiens egne præmisser, og at myndighederne ikke automatisk forudsætter udsathed, når en familie ikke tager imod tilbuddet, men at det anvendes som en screeningsparameter på linje med andre risikoindikatorer.

Det er også en **anbefaling**, at myndighederne anvender allerede eksisterende informationer fra sundhedsmyndigheder, politi og sociale myndigheder til en screening af eksisterende familier for at identificere familier med handlemønstre, der kan give anledning til bekymring med hensyn til børnenes trivsel og udvikling – en anbefaling, som flere familier i denne undersøgelse støtter, da det kan tilvejebringe et mere objektivt beslutningsgrundlag og styrke deres retssikkerhed, end en subjektiv vurdering af en sagsbehandler, som kan bygge på mangelfulde oplysninger.

Nogle kommuner bruger allerede IT-systemer, som KMD Nomade, der på simpel vis danner en rapport over familier, der er flyttet et vist antal gange. Halsnæs kommune bruger listen som udgangspunkt for en nærmere granskning af familien, hvor man efterfølgende blandt andet undersøger mønstre i børnenes skolegang, osv. SocialSøg er et system, udviklet af Nordjyllands politi, som med udgangspunkt i døgnrapporter over hændelser som husspektakler, værtshusslagsmål, fartbøder og andet identificerer forældre med en adfærd, der kan være bekymrende, når der er børn involveret, og videregiver oplysninger til de sociale myndigheder, så det bliver muligt at undersøge, om en familie har brug for hjælp. Data fra SocialSøg viser, at der ofte – men ikke altid – er en progression i hændelserne, således, at de tager til i intensitet og voldsomhed, hvilket indikerer et negativt udviklingsforløb, som flere af familierne i denne undersøgelse udviser.

Systemerne kan med fordel udbygges til at indeholde flere informationer om familierne, som i forvejen registreres andre steder. SFI har identificeret følgende risikofaktorer, der indikerer mistrivsel i familien:²⁰

- **Vold i familierne (især mod mor)**
- **Forældres misbrug (især mors)**
- **Psykisk sygdom/indlæggelser (især mor)**
- **Kriminalitet der fører til en dom (voksne som børn/unge)**
- **Lavt uddannelsesniveau hos mor/forældre**
- **Langvarig ledighed hos mor/forældre**
- **Elevfravær**

---

²⁰"Udsatte børnefamilier i Danmark", SFI, 202010

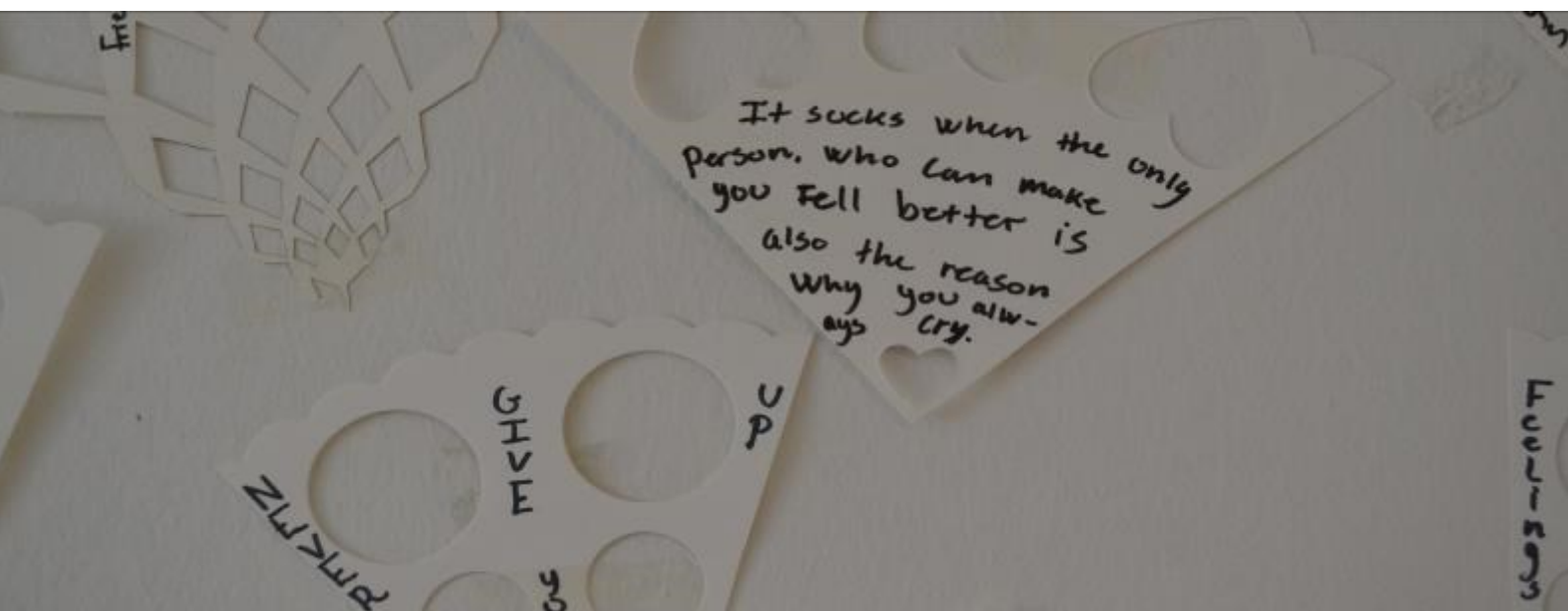
Disse risikofaktorer matcher profilerne af de lukkede familier og nomadefamilier, der indgår i denne undersøgelse. En samkøring af flere registre kan danne notifikationer eller fungere som et socialt *early warning system* vedrørende familier med sociale udfordringer. Formålet er ikke at udøve social kontrol, men at fremskaffe informationer, der giver myndighederne mulighed for en tidlig indsats, enten for at forebygge eller hjælpe med at løse familiens udfordringer.

Dette er gjort i Storbritannien, hvor man gennem den nyeste viden om datawarehousing - eller Big Data - samler informationer, så familierne med sociale udfordringer spores tidligt og hurtigt. Det sker blandt andet i forbindelse med det såkaldte "**TROUBLED FAMILY PROGRAMME**", som har til formål at hjælpe 120.000 socialt udsatte familier. Fordelen med et it-baseret system, i modsætning til manuelt at matche informationer fra forskellige kilder, er først og fremmest hastigheden. I Nottinghamshire nedsatte man tiden fra tre måneder til få timer ved hjælp af en it-løsning. Fordi data kunne undersøges hurtigere, oftere og mere præcist, fandt Nottinghamshire flere familier, end andre steder i Storbritannien, som kunne deltage i programmet.²¹ (Se tekstboks "Troubled Families".)

Borgernes retssikkerhed bør naturligvis indtænkes i et sådant system, således, at samkøring af oplysninger og registrering ikke kan misbruges.

Det er naturligvis ikke nok med en systematisk og hurtig identificering af socialt udfordrede familier. Det næste skridt er, at myndighederne møder familierne på en måde, der gør dem samarbejdsvillige. Deltagerne i denne rapport melder, at mødet med myndighederne ofte er destruktivt, konfliktfyldt og præget af store kommunikationsvanskeligheder, der vanskeliggør et samarbejde om familiens problemer.

Det er en **anbefaling**, at myndighederne i deres kontakt og dialog med de socialt udfordrede familier tilrettelægger kommunikationen på familiernes præmisser, dvs. afholder møder med familierne i deres hjem, kommunikerer i et for familierne forståeligt sprog, møder familierne med et oprigtigt ønske om at forstå den enkelte families særlige udfordringer og hjælpe dem med at løse udfordringerne, og taler med alle familie-medlemmer.

²¹ "<https://www.gov.uk/government/publications/the-troubled-families-programme-financial-framework>

Troubled Families

Den britiske premierminister David Cameron lancerede i 2011 det sociale program "Troubled Families" med afsæt i analyser, der viste, at 120.000 socialt udsatte familier kostede det britiske samfund 9 milliarder pund om året eller 750.000 pund pr. familie, uden at omkostningerne kunne dokumentere højere livskvalitet. Formålet med "Troubled Families" er at skabe en social og økonomisk "turn-around" i familierne.²²

Foreløbig er der på landsplan blevet arbejdet med i alt 62.527 familier under "Troubled families" programmet. Heraf har 22.104 familier allerede oplevet en social "turn around" opgjort i oktober 2013, dvs. de opfylder kravene om social forbedring, som defineret i programmet. 20.674 af disse familier har børn tilbage i skolen, mens niveauet for ungdomskriminalitet og anti-social opførsel er væsentligt reduceret. I 1.430 familier har mindst en voksen i husstanden fået fast arbejde og forladt offentlig forsørgelse.

Programmet fungerer ved at familierne først identificeres ved at sammenligne data fra forskellige myndigheder, politi, skoler, sundhed, jobcentre m.v. Derefter hjælper man familierne med deres individuelle behov og udvikler samtidig nye metoder til at få tungt belastede familier på fode.²³

"Troubled Families" anvender nedenstående kriterier for at identificere de familier eller husstande, som har mest brug for hjælp:

- er involveret i kriminalitet og "anti-social" opførsel
- har børn der ikke kommer i skole
- har voksne som er på offentlig forsørgelse
- koster mange penge for det offentlige

En del informationer har kunnet indsamles under den eksisterende britiske lovgivning, men der er også gennemført lovændring for at kunne indhente mere relevant data.

Det stiller ikke blot krav til myndighedernes repræsentanter om faglige færdigheder, men også om menneskelige kompetencer. For at etablere en konstruktiv dialog om løsning af personlige, komplekse sociale problemer er det nødvendigt med en tillid mellem parterne, som i denne undersøgelse ofte synes fraværende ifølge deltagerne. Familierne anbefaler selv specialuddannede socialrådgivere, der har de fornødne kompetencer.

²² <https://www.gov.uk/government/policies/helping-troubled-families-turn-their-lives-around>

Det er en **anbefaling**, at hjælpen til familierne tager udgangspunkt i en helhedsbaseret tilgang til familierne, hvor myndighedsrepræsentanten indtager en koordinerende rolle over for andre myndigheder, udarbejder en samlet udviklingsplan for hele familien og de enkelte medlemmer af familien, med afsæt i familiens egne ønsker og drømme, med anvendelse af familiens indsigt i problemernes kompleksitet, med involvering af familien i udformningen af planen, så familiens og dens medlemmer føler og tager ejerskab, hvilket er vigtigt for motivationen bag indsatsen. En sådan plan vil omfatte en række ofte indbyrdes forbundne og gensidigt forstærkende problemstillinger, som økonomi, beskæftigelse, uddannelse, rusmiddelafhængning, bolig, skolegang, sundhed, fysiske og psykiske lidelser, m.m., hvor indsatsen på de respektive områder nødvendigvis skal koordineres, så de gensidigt understøtter hinanden og sikrer fremdrift og sammenhæng.

Fremgangsmåden kan inspireres af projekt "En Ny Start" i Rebild, hvor udsatte familier har fået tilknyttet én socialrådgiver og én jobkonsulent som én fælles koordinerende enhed i forhold til de mange forvaltninger i kommunen. Rådgiverne har vide beføjelser både økonomisk og myndighedsmæssigt til at lægge og eksekvere en helhedsplan sammen med familien med et mål for hvert medlem af familien, og samtidig udbedre praktiske udfordringer, der gør hverdagen vanskelig og fjerner energi fra det personligt udviklingsorienterede. Kommunens rådgivere er blevet særligt trænet og uddannet i at lytte, skabe relationer og coache. Krumtappen i indsatsen er at udvikle et tillidsbaseret forhold mellem familien og rådgiveren, der gør det muligt at samtale om også vanskelige emner. Det kræver, at rådgiverne over en længere tidshorizont er tilknyttet familierne og ikke pludseligt forsvinder, hvilket flere af deltagerne i denne undersøgelse peger på som en frustration i deres dialog med myndighederne. Som et led i tillidsopbygningen møder rådgiverne i Rebild familierne i deres eget hjem frem for i myndighedernes lokaler. (Se også bilag A – Eksisterende tiltag.)

I visse familier har de sociale udfordringer en karakter, der for eksempel kan kræve forældrenes deltagelse i et behandlingstilbud for at sikre trygge rammer for børnene. I de tilfælde er det fordelagtigt at indgå en kontrakt med forældrene, hvor fuldført behandling, anvendelse af medicin eller andet bliver kontrolleret som en forudsætning for, at børnene kan bo hjemme – samtidig med, at familien får hjælp til øvrige problemområder. Her kan man f.eks. bruge et program som Signs of Safety, som flere, men langt fra alle kommuner bruger. (Se også bilag A – Eksisterende tiltag.)

Et alternativ til Signs of Safety er familieanbringelser på Familiedøgninstitutioner, som ser ud til at være effektivt i forhold til at flytte familierne i den rigtige retning.²³ Familiedøgninstitutioner er en tidlig og forebyggende indsats, hvor socialt udsatte familier indskrives i kortere tid med henblik på både socialpædagogisk udredning og behandling af forholdene omkring familiens og barnets aktuelle støttebehov. (Se bilag A – Eksisterende tiltag.)

Et supplerende tiltag kan være at sikre rettigheder til offentligt betalte terapeutiske forløb for forældre, der selv er vokset op i socialt udsatte familier, uden at de nødvendigvis skal igennem en visitation.

---

²³ "Tidlig indsats – Socialpædagogisk arbejde på familiedøgninstitutioner", Inge Bryderup & Marlene Trentel, Klim, 2013

En empatisk, helhedsorienteret tilgang forhindrer ikke nødvendigvis, at visse socialt udfordrede familier vælger at afvise samarbejde med myndighederne om deres problemer. Det kan skyldes kriminalitet, seksuelle overgreb i familien, vold eller andre forhold, man ønsker at skjule. Her bør myndighederne have en klar procedure for en intensiv indsats, som iværksættes hurtigt og koordineret, når mistanken er begrundet. Det kan være en fordel at udvikle og træne medarbejdere i en "social beredskabsplan" på tværs af myndighederne, der sikrer en klar opgavefordeling og koordinering mellem de relevante myndigheder, så indsatsen kan ske hurtigt og effektivt, før familien pakker og flytter – sådan som Beredskabsstyrelsen i dag træner personale i katastrofeøvelser. Et veludviklet myndighedssamarbejde om indikatorer og deling af informationer om socialt udfordrede familier, som beskrevet ovenfor, bør samtidig forhindre, at en flytning kan fungere som flugt.

Det kan også være en fordel at etablere et socialt exit-program med frit lejde til vidner i relation til viden om kriminalitet og overgreb, som fortrinsvis kan målrettes mod kvinder i volds- og overgrebsprægede familier, hvor det i denne undersøgelse typisk er manden/faderen, der udøver volden og overgrebene.

Rusmiddeludfordringen

2. ANBEFALING:

Tilbud om familiebehandling i forbindelse med rusmiddelbehandling uanset om misbrugeren selv er i behandling bør være lovpligtig sammen med behandlingsgaranti for pårørende til rusmiddelmisbrugere.

Samarbejde om indsatsen mellem de professionelle i den pædagogiske sektor, den kommunale sundhedstjeneste, den sociale sektor og alkoholbehandlingen bør styrkes. Kravet om rusmiddelbehandling bør bruges mere insisterende i forhold til rettigheder som forældre.

Flertallet af deltagerne i denne rapport fortæller om et alvorligt alkohol- og rusmiddelmisbrug i familien. Alkoholmisbrug er en meget hyppigt forekommende barriere i de medvirkende familier for et liv i trivsel. Især børnene i familier med hyppige flytninger peger på rusmiddelmisbruget som en af de fundamentale udfordringer i familien. Det er ikke overraskende. Undersøgelser fra Sundhedsstyrelsen viser, at risikoen for vold, psykiske lidelser og anbringelser af børnene stiger markant, når der er alkoholproblemer i familien.²⁴ Tuba, som er en del af Blå Kors Danmark, peger tilsvarende på, at risikoen for seksuelle overgreb stiger markant, når der er alkoholmisbrug i familien.²⁵ Deltagerne i denne undersøgelse fremhæver, at alkoholmisbrug er indgribende over for alle medlemmer af familien og påvirker alle aspekter i familien, og at en opvækst med alkoholmisbrug skader børnene både under opvæksten og ofte senere i voksenlivet. Der synes at være en direkte sammenhæng mellem kompleksiteten af udfordringerne i familierne og indtagelsen af alkohol og stoffer, hvorfor det er naturligt at se på muligheden for intervention på misbrugsområdet.

Det er en **anbefaling** at tilbyde familiebehandling og behandlingsgaranti for pårørende af misbrugere, ligesom misbrugeren i dag selv har behandlingsgaranti. Familiebehandling – for eksempel i et familiehuse med døgnanbringelse af familien med behandlere og overvågning, hvor der er indlagt en afklaringsproces om, hvordan familien kan og bør fungere, om børnene kan og vil bo hjemme, kombineret med en diagnosticering af supplerende udfordringer, som f.eks. psykiske lidelser - har den fordel, at hele familien, altså også børnene, deltager i helingsprocessen.

²⁴ "http://sundhedsstyrelsen.dk/da/sundhed/alkohol/~/_media/A5374B41E5444F5EA2FCD9781BDFA978.ashx

²⁵ "<http://www.tuba.dk>

Hvis behandlingerne ikke har den tilsigtede effekt, må en anbringelse af børnene uden for hjemmet blive alternativet.

De nuværende og tidligere børn i familier med et stort alkoholmisbrug, som medvirker i denne undersøgelse, udtrykker et klart ønske om hurtigere og mere konsekvent handling fra myndighedernes side, og udtrykker en undren over, hvorfor de ikke under opvæksten blev set for en mistrivsel forårsaget af alkoholmisbrug hos forældrene. Der er med Overgrebspakken fra 2013 allerede taget initiativ til et styrket samarbejdet på tværs af faggrupper omkring både tolkning af mistrivsel, anvendelse af underretning og indsats over for familierne, men det er tilrådeligt at anvende et krav om rusmiddelbehandling mere insisterende og konsekvent over for forældrene som en del af en samlet indsats for familien.

Fattigdomsbekæmpelse

3. ANBEFALING:

Socialt udfordrede familier skal have et økonomisk sikkert fundament, så der er penge til mad, tøj, et ordentligt hjem, fritidsaktiviteter, m.m. Familierne skal have tilbud om økonomisk rådgivning, herunder eksisterende rettigheder, som boligstøtte, hjælp til at søge fonde, legater, julehjælp, etc., mulighed for hjælp til administration af pengene, så især huslejen er sikret, samt mulighed for gældssanering .

Næsten alle deltagere i denne undersøgelse har oplevet fattigdom. Deltagernes konkrete indkomstforhold er ikke undersøgt, de er alene adspurgt til deres økonomi. De fleste medvirkende beskriver vanskeligheder ved at sikre basale fornødenheder i hverdagen, som mad, husleje og tøj.

Forskning påviser, at fattigdom har en lang række negative konsekvenser.²⁶ Fattigdom mindsker muligheden for den voksne at ændre sit liv, længerevarende fattigdom øger risikoen for sociale problemer i en familie, og fattigdom virker socialt stigmatiserende på børn, fordi de ikke kan være med til de mest basale fællesskaber, som børnefødselsdage og fritidsaktiviteter, eller deltage i de digitale fællesskaber via mobiltelefoner og computere.

Alle deltagere i denne undersøgelse bekræfter disse sammenhænge. Flere tilføjer, at det kræver mentalt overskud for at fungere i dagens samfund, hvor dårlig økonomi kan medføre stress og psykiske problemer, der gør det vanskeligt at fungere, hvilket i sig selv kan øge risikoen for arbejdsløshed og en forværring af den økonomiske situation. De fleste deltagere i undersøgelsen er karakteriserede ved manglende mentalt overskud og ved hyppigt forekommende sundhedsproblemer.

I erkendelse af, at fattigdom er indgribende i et menneskes mulighed for at ændre sit liv og leve et godt liv, vedtog regeringen i 2013 en fattigdomsgrænse.²⁷ Formålet var at skabe synlighed omkring fattigdomsproblematikken i Danmark, samt at kvalificere debatten, så den ikke strandede på en diskussion om, hvad fattigdom er i dansk kontekst, eller om der i det hele taget findes fattigdom. Defineret efter den nye fattigdomsgrænse findes der fattige i Danmark, og målinger viser, at antallet er stigende – også blandt børn, hvor en opgørelse fra AE blandt andet viser, at børnefattigdommen er fordoblet på fem år.²⁸

²⁶ "Mønsterbrydere og social arv i Danmark – perspektiver fra socialforskningsinstituttets ungdomsforløbsundersøgelse", SFI, 2003

²⁷ "<http://www.udsatte.dk/indsatsomrader/fattigdom/>

²⁸ "<http://www.ae.dk/analyser/fordobling-af-boern-der-har-vaeret-fattige-i-mindst-5-aar>

Det er en **anbefaling**, at den nye fattigdomsgrænse er en nedre grænse for offentlig forsørgelse og overførselsindkomster til socialt udfordrede familier, uden at det fjerner målet om selvforsørgelse hos de, der har arbejdsevne. Der bør udarbejdes retningslinjer for, hvad myndighederne skal gøre, hvis en familie kommer under den nedre grænse, for eksempel som følge af sanktioner, da fattigdom i høj grad påvirker børnenes trivsel og udviklingsmuligheder.

Det er også en **anbefaling**, at socialt udfordrede familier får systematisk økonomisk rådgivning, herunder overblik over økonomi og budget, oplysning om eksisterende rettigheder og støttemuligheder til bolig og sygdomsbehandling, hjælp til at søge relevante fonde, legater, julehjælp, m.m. til særlige formål, som ferieophold, fødselsdage, højtider, m.m. Familierne bør også tilbydes hjælp til administration af pengene, så f.eks. betaling af huslejen sker direkte fra myndighederne, når der er tale om overførselsindkomster, og at udbetalinger kan ske dagligt, ugentligt, månedligt, alt efter familiens behov og situation, for eksempel når rusmidler eller lignende er involveret. Formålet er primært at sikre børnene fast bolig og daglige fornødenheder.

Det er en **anbefaling**, at socialt udfordrede familier får tilbudt gældssanering som led i en samlet helhedsplan for familien, uanset, om de voksne er i arbejde eller på overførselsindkomst. Dette for at sikre familien motivation til at blive selvforsøgende og for at forhindre, at gæld underminerer den daglige økonomi og tvinger familien til uønskede flytninger, hvilket især har store konsekvenser for børnene.

Boligforhold

4. ANBEFALING:

Myndighederne bør stille billige, rummelige boliger til rådighed for socialt udfordrede familier i den almennyttige boligsektor, hvor der er sociale støtteforanstaltninger. Nogle af familierne kan have brug for hjælp i hjemmet eller anden form for bostøtte. Man kunne tænke i at udvikle nye "skæve" boliger, som man gør det til hjemløse med inddragelse af familierne med i ideudviklingen.

Mange af deltagerne i denne undersøgelse er flyttet efter boliger, der er store og/eller billige nok. Presset er størst på de børnerige familier. For de familier, der ikke har flugt som flyttemotiv, ville adgang til billige, rummelige og fungerende boliger i sig selv kunne bidrage til færre flytninger, som især belaster børnene. Mange af familierne har fundet deres boliger på det private boligmarked, ofte i udkantsområder med lav befolkningstæthed, og ofte i ringe stand. Det er et boligvalg, som let forstærker isolation og typisk svækker især børnenes muligheder for at indgå i netværk og få støtte.

Flere offentlige almennyttige boligområder med høj befolkningstæthed tilbyder socialt udfordrede familier økonomisk rådgivning, lektiehjælp til børnene, netværksaktiviteter, m.m. Imidlertid findes der relativt få store og/eller billige boliger i den almennyttige boligsektor. Det skyldes blandt andet, at der juridisk er en øvre grænse for, hvor stor en almennyttig bolig må bygges.

Det er en **anbefaling**, at myndighederne hjælper socialt udfordrede familier med at anskaffe en bolig, der især varetager et hensyn til børnene – hvilket taler for almennyttige boliger i boligområder med støtteforanstaltninger, der med fordel kan suppleres med en hjemmehjælp eller husmoderafløser i de børnerige familier.

Det er en **anbefaling**, at myndighederne tager særskilt initiativ til at udvikle nye ideer til boligmuligheder for store lavindkomstfamilier. Inspirationen kan blandt andet hentes fra forsøg med at udvikle "skæve" boliger til hjemløse og særligt udsatte grupper, som stræber efter møde netop disse gruppers særlige behov. Nø-mader kan i øvrigt også ofte kategoriseres netop som hjemløse.²⁹

BL – Boligselskabernes Landsforening – har udarbejdet et debatoplæg om en mere balanceret boligpolitik, der blandt andet peger på, at der skal ses på finansieringen, når man bygger nye boliger i byer med høje grundpriser, så det rent faktisk er muligt både at bygge nye boliger, der er betalelige for lavindkomstfamili-er.³⁰

Frivillige som netværk

5. ANBEFALING:

Sociale netværk af frivillige kan understøtte socialt udfordrede familier. Myndighederne bør sikre et syste-matiseret overblik over og understøtte lokale frivillige kræfter, så socialrådgivere derigennem kan rekrutte-re netværk til familierne.

En stor del af deltagerne i denne undersøgelse taler om manglende netværk, hvilket både kan være en følge af at flytte meget rundt og af den isolation, som visse familier vælger, når de står konfronteret med udfordringer, de ikke magter at håndtere. Hvis familien har et hjælpende netværk, hvor de bor, vil der formentlig være større sandsynlighed for, at de bliver det samme sted i længere tid, hvilket er en fordel for børnene og deres skolegang, ligesom familien kan få den støtte og opbakning til at håndtere deres udfordringer, som gør, at de ikke lukker sig og lader udfordringerne vokse.

Det er imidlertid vigtigt, at sådanne netværk består af frivillige. For det første har familierne ofte en skepsis til myndighederne, som bunder i en kombination af dårlige erfaringer – nogle gange fra deres egen opvækst – og en frygt for, at blive straffet af myndighederne. Denne myndighedsskepsis er en stærkt bidragende årsag til, at mange familier lukker sig over for myndighederne, og at det kan være vanskeligt for myndighederne at etablere den tillid, der er nødvendig for en åben dialog om hjælp til familien. For det andet har familierne ofte anstrengte relationer til deres egen familie, som kan omfatte alt fra eks-cægtefælle, søskende, bedsteforældre, onkler, tanter, fætre, kusiner, m.m. De anstrengte relationer kan bunde i såvel konflikter som overgreb. Derfor ønsker flere af de socialt udsatte familier i denne undersøgelse ikke kontakt til eller hjælp fra familienetværket, men vælger isolation. Det forhindrer imidlertid ikke myndighederne i at orchestrere et netværk af frivillige, der kan hjælpe familierne – en mulighed, som flere af familierne selv efterlyser.

Det er en **anbefaling**, at myndighederne understøtter etablering af lokale netværk af frivillige, der kan støtte og hjælpe familierne med at håndtere deres udfordringer. Netværkene kan omfatte alt fra pensionister, idrætstrænere, tandlæger, skolelærere, bankfolk, hjemmehjælpere, m.m. Der er mange måder at etablere netværk på, men der er behov for en koordinerende indsats, således at familien selv eller myndigheds-personer kan henvende sig og samle et netværk omkring en bestemt familie. Koordinationen kunne være en opgave for kommunernes Udsatteråd, som alle kommuner bør have, men den kan også være forankret i frivillige organisationer.

²⁹ "<http://mbbl.dk/puljer/tilskud-til-skaeve-boliger>

³⁰ "<http://www.bl.dk/boligpolitik/en-balanceret-boligpolitik/>

Som inspiration til familienetværk har det australske projekt "Family-by-Family" succes med netop netværksunderstøttelse af socialt udfordrede familier. Det er en australsk metode, udviklet af The Australian Centre for Social Innovation (TACSI).³¹ Hjælpen kommer fra familier, der tidligere selv har været udsatte, og som ønsker at være rollemodeller for andre socialt udsatte familier. Tanken er både at sikre den udsatte familie hjælp til de konkrete problemer, som familien i den aktuelle livsfase ikke mestrer (f.eks. morgenvækning, hjælp til lektielæsning, etc.), men også sikre, at familien kan få mulighed for at opnå erfaring med at indgå i sociale relationer, hvor igennem familiens enkelte medlemmer kan opnå sociale kompetencer og lære at være med til at skabe og vedligeholde eget netværk over tid. (Se også bilag A – Eksisterende tiltag.)

Pointen med Family-by-Family er, at familien skal flytte sig fra en position, hvor den er genstand for professionel omsorg til en position, hvor den er i stand til selv at give og modtage omsorg familiemedlemmerne indbyrdes og familien i forhold til omverdenen. Ved at matche en udsat familie med en familie, der har mestret lignende udfordringer og som den udsatte familie kan spejle sig i, kan der skabes et netværk omkring den socialt udsatte familie, der kan opbygge og udbygge relationer samtidig med, at der kan etableres en rollemodel for den socialt udsatte familie, der kan være retningsvisende i forhold til løsning af problemer og håndtering af livsudfordringer.

Folkeskolen som katalysator

6. ANBEFALING:

Folkeskolerne skal have ressourcer og viden til at se signaler hos og støtte børn i socialt udfordrede familier. Det må ikke være en grundantagelse, at det er tilstrækkeligt at stille krav til forældrene. Der bør etableres et systematisk samarbejde mellem skolen og kommunen ved f.eks. at have socialrådgivere på skolen, samt afholdelse af netværksmøder. Skolerne skal også hjælpe børnene med inspiration til fritidsaktiviteter, ligesom lærerne skal forstå deres afgørende betydning som rollemodeller, og arbejde på relationskabelse og større rummelighed blandt børn og forældre på skolen. Lektiehjælp og støtte til struktur er også nødvendig, ligesom skolen også skal kunne rumme børn, der ikke nødvendigvis er boglige.

Flere af deltagerne i denne undersøgelse, der er vokset op i lukkede familier eller familier med hyppige flytninger, peger på folkeskolen som en katalysator for en positiv udvikling i deres tilværelse. Det var i skolen, de fik anerkendelse og selvtillid og en tro på, at de kunne noget. Flere af børnene har fået en erhvervskvalificerende uddannelse, og nogle har været i stand til at bruge uddannelsen til selvforsørgelse, om end ikke alle. Samtidig siger flere af deltagerne, at deres mistrivsel og problemer ikke blev set i skolen, at de ikke fik hjælp og støtte, og står i dag uden uddannelse og begrænsede livsmuligheder.

Skolen har med andre ord mulighed for at øve en positiv indflydelse på et socialt udsat barn og bidrage til forebyggelse af en negativ social arv, såfremt skolen er opmærksom på barnet og sætter ind med hjælp i samarbejde med myndighederne. Det gælder givetvis også daginstitutioner i det omfang, at børnene går i en, hvilket varierer.

³¹ "<http://familybyfamily.org.au/wp-content/uploads/2012/10/TACSI-FbyF-Evaluation-Report-2012.pdf>

Det er en **anbefaling**, at skoler og daginstitutioner sikrer et beredskab, der ser signaler og reagerer på børns mistrivsel, og sikrer en særlig indsats, der understøtter socialt udsatte børn. Nogle skoler har i dag socialrådgivere tilknyttet skolen til støtte og supervision, ligesom Overgrebspakken fra 2013 har til hensigt at sikre en mere systematisk opsamling og reaktion på underretninger fra skole og daginstitution.

Dele af folkeskolereformen fra 2013 retter sig direkte mod nogle af de udfordringer, som børnene i denne undersøgelse nævner. Blandt andet er det nu lovpligtigt at tilbyde lektiehjælp, ligesom der også i loven er intentioner om at bringe det omkringliggende civilsamfund ind i skolen, hvilket kan give udsatte børn et netværk udenfor skolen. Desuden er der krav om mere fysisk bevægelse, hvilket for de socialt udsatte børn, der ikke går til noget i fritiden, kan have gavn af. Meget få af børnene i denne undersøgelse har gået til en fritidsinteresse.

Et kritikpunkt fra de socialt udsatte børn i forbindelse med den aktuelle indsats på skolerne er tidsforløbet. Der går for lang tid fra en mistanke om mistrivsel til en myndighedskoordineret indsats, der kan afhjælpe problemerne. Det bør derfor overvejes at etablere en instans ved siden af PPR, der har et særlig fokus på de socialt udsatte børn, der kan agere hurtigere og målrettet.

For de børn, der bliver fjernet fra hjemmet og anbragt, bør der sikres et særligt tæt samarbejde mellem plejefamilien eller institutionen med henblik på at sikre et vellykket grundskoleforløb med lektiehjælp, motivation, uddannelsesvalg, m.m., det vil sige sikre en stærk uddannelseskultur med afsæt i en forståelse for børnenes særlige udfordringer og kompetencer.

Job og uddannelse

7. ANBEFALING:

Erhvervslivet og uddannelsesinstitutioner bør indtænkes aktivt i indsatsen over for de socialt udsatte familier. Der findes allerede eksempler på initiativer, hvor virksomheder tager socialt udsatte medarbejdere ind for at hjælpe dem med at opbygge et aktivt og selvforsørgende arbejdsliv, og uddannelsesinstitutioner, der tager særlige hensyn til udsatte studerende. En forankring på en arbejdsplads eller uddannelse vil kunne afbøde både lukkethed og nomadeadfærd.

Arbejdspladserne og uddannelsesinstitutionerne kan spille en afgørende rolle for at hjælpe og forebygge lukkede nomadefamilier, da selvforsørgelse og/eller en tilknytning til et forpligtende fællesskab er vigtigt for selvværdet og identiteten hos de fleste mennesker.³² Det kan imidlertid være vanskeligt for et medlem af en socialt udfordret familie, præget af misbrug, sundhedsproblemer, længerevarende arbejdsløshed og manglende netværk, at begå sig på arbejdsmarkedet eller i uddannelsessystemet, hvilket deltagerne i denne rapport bekræfter. Det fordrer en særlig indsats, ikke mindst fra arbejdsgiverens eller institutionens side, som ikke kan forvente en gennemsnitlig selvhjulpne medarbejder eller studerende med gængse normer, hvor det, at stå op hver morgen og møde til en bestemt tid hver dag, er en selvfølge.

---

³² "Om betydningen af arbejde, dagsenter- og aktivitetsstilbud for mennesker med udviklingshemning." Unni Hegdal & Kirsten Thorsen, SOR Rapport, nr. 1, 2007; "Det udviklende arbejde", Mogens Agervold & Ole Steen Kristensen, Aarhus Universitetsforlag, 1996

Erhvervsnetværket "Code of Care" er en gruppe virksomheder, som har sluttet sig sammen i en forening med afsæt i socialt virksomhedsansvar. De påtager sig aktivt at ansætte socialt udsatte medarbejdere med det formål, at udvikle og styrke deres arbejdsevne og gøre dem til produktive kolleger på deres egne vilkår. Code of Care har gode erfaringer med indsatsen, hvor de udsatte medarbejdere får aktiv støtte og sparring i et tilrettelagt forløb og ansvar for en reel arbejdsopgave i samarbejde med kolleger. I en virksomhed endte ansættelsen af en rusmiddelmisbrugende kvinde med sindslidelser og yderst begrænset arbejdsevne med, at medarbejderen udviklede og styrede virksomhedens lagersystem som fastansat på fuld tid.

Det er en **anbefaling** at fremme og understøtte flere virksomheder i at arbejde systematisk med ansættelse af socialt udsatte unge og voksne i tilrettelagte, støttede forløb, der træner deres arbejdsevne og giver dem mulighed for at begå sig på arbejdsmarkedet. Myndighederne kan fremme virksomhedernes motivation med incitamenter og anvendelse af sociale klubber eller andre former for forpligtende samarbejder.

Det er også en **anbefaling**, at uddannelsesinstitutioner – både på unge- og voksenområdet - på tilsvarende vis i samarbejde med myndighederne tilrettelægger støttede uddannelsesforløb, hvor den socialt udsatte får tilbud og opbakning i form af et efterværn, der sikrer en stabilitet og økonomi, som gør det muligt at gennemføre uddannelsen.

De ovenstående anbefalinger er formuleret i samråd med en række af deltagerne i denne undersøgelse, samt en række fagpersoner. Der findes givetvis en række andre tiltag, der kan iværksættes. Vores anbefaling vil være, at deltagerne i undersøgelsen, fagpersoner og myndigheder i fællesskab udvikler en sammenhængende indsats bestående af elementer, der forebygger og/eller afhjælper mistrivsel i familierne. En indsats, som kommunerne, regionerne, staten og interesseorganisationerne kan anvende i sin helhed eller lade sig inspirere af, når de støder på lukkede nomadefamilier – eller det, vi foretrækker at kalde sociale flygtninge i eget land.

14 PROCES OG METODE

Målsætningen med denne undersøgelse er at skabe større viden om nomadefamilier og lukkede familier, årsager til deres situation og muligheder for forebyggelse, herunder forslag til inddragelse af familierne i løsninger på en måde, som også kan inspirere i forbindelse med andre udsatte grupper.

Det oprindelige fokus var alene nomadefamilier. Metodemæssigt var tilgangen via desk-research at indhente eksisterende viden om nomade-familier, interviewe og inddrage viden fra relevante eksperter, samt identificere og rekruttere nomadefamilier for igennem felt-interviews at indhente viden om deres livssituation, herunder identificere udfordringer og muligheder for – især set med et myndighedsperspektiv - at finde veje til at hjælpe familierne til en bedre livssituation.

Desk-researchen afdækkede, at der ikke forelå materiale om nomadefamilier, som kunne danne grundlag for et metodisk design i forhold til udvælgelse af forskellige typer af nomadefamilier. Der var samtidig usikkerhed omkring omfanget af nomadefamilier og om hvorvidt nomadefamilier er i indbyrdes kontakt med hinanden og dermed udgør en subkultur eller et fællesskab.

Der er intet i denne undersøgelse, der tyder på, at nomadefamilier har indbyrdes kontakt og udgør en subkultur med en fælles identitet, da der ikke er et eneste eksempel på dette.

Kommunerne blev kontaktet i et forsøg på dels at afdække antallet af nomader i kommunerne, dels at identificere konkrete nomader til projektet. Det gav et yderst begrænset udbytte. Svaret fra langt de fleste kommuner var, at de havde begrænset kendskab til nomadefamilier og ikke kunne henvise til konkrete nomadefamilier. Gennemgående var meldingen, at man i kommunen ikke anser nomadefamilier som et udbredt problem.

Deltagerne blev derfor primært rekrutteret gennem netværk i det socialt udsatte miljø, gennem personlige kontakter, gennem fagpersoner og gennem sociale medier.

Potentielle deltagere blev screenet med afsæt i en telefonisk samtale, hvor de blandt andet blev spurgt om navn, adresse, familieforhold, antal flytninger, sociale udfordringer, selvopfattelse ud fra nomadebegrebet, årsag til deltagelse, eventuelle betingelser for deltagelse, ønsker til processen, ligesom de potentielle deltagere blev oplyst om vilkår for deltagelse i form af frivillighed, anonymitet, mulighed for udtrædelse fra projektet, m.m. Rekrutteringen afdækkede to udfordringer i forbindelse med projektets metode.

Den ene udfordring var, at flere af de potentielle deltagere ikke havde en flyttehyppighed, der kategoriserede dem som nomader, selv om de var lukkede familier med samme type komplekse sociale problemstillinger, som nomadefamilierne med hyppige flytninger havde. I samråd med ministeriet blev genstandsfeltet for undersøgelsen derfor udvidet fra nomadefamilier til også at omfatte de meget beslægtede lukkede familier. Dette forekom hensigtsmæssigt, ikke mindst, da der ikke eksisterer en éntydig definition af nomadefamilie som begreb – det bliver oftest defineret af myndigheder som socialt udsatte familier, der flytter hyppigt – typisk over kommunegrænser – hvor sigtet er at undvige myndighederne. Da familierne selv lod til at opfatte begrebet anderledes, var det naturligt at udvide genstandsfeltet for undersøgelsen.

Den anden udfordring var, at projektet fra start havde til hensigt at lokalisere og interviewe hele den lukkede nomadefamilie.

Denne tilgang viste sig at være urealistisk af flere grunde:

For det første var det af hensyn til anonymitetskravet nødvendigt at identificere deltagerne på individuel basis, altså ét medlem af en nomadefamilie/lukket familie ad gangen, som var villig til at deltage i undersøgelsen, og som samtidig blev garanteret anonymitet og mulighed for at udtræde af undersøgelsen. Det vanskeliggjorde en kollektiv familiebeslutning om at medvirke. Familiemedlemmet blev i stedet spurgt, om vedkommende ville og kunne pege på andre i familien, der ønskede at medvirke. Det gav et positivt resultat i flere tilfælde. I andre tilfælde ønskede deltagerne imidlertid ikke at involvere andre familiemedlemmer eller ligefrem betingede sig for at medvirke, at andre familiemedlemmer ikke blev involveret. Denne modstand handler i visse tilfælde om en uvilje til at involvere børn i samtaler om følsomme emner, men er oftere forankret i stærkt problemfyldte relationer mellem familiemedlemmerne, fra voldsomme uenigheder til vold, svigt og seksuelle overgreb, der har udspillet sig mellem familiemedlemmerne. Af samme grund medvirker de mænd og kvinder, der har begået seksuelle overgreb på de medvirkende, ikke i denne undersøgelse. Det er et etisk valg, at krænkerne ikke er blevet kontaktet, med de begrænsninger for undersøgelsen, der ligger i fravalget. Vi anbefaler en særskilt undersøgelse af seksuelt og voldeligt krænkende medlemmer af familierne.

For det andet viste familiestrukturen sig at være stærkt varieret og typisk atomiseret, hvilket i sig selv gjorde definitionen af en "familie" vanskelig. Flere af de medvirkende beskriver familien som en "banegård", hvor både de voksne og børnene bliver skiftet ud og bragt sammen i en række forskellige konstellationer over tid, hvilket skaber meget forskellige familiebegreber med udflydende grænser.

I flere tilfælde var det ikke muligt entydigt at identificere den biologiske forælder, familiens aktuelle forældrefigur eller en klar ansvarsfordeling i forholdet mellem forældre og børn. Afdækningen af denne variation ser vi dog som en gevinst, da det er en selvstændig problemstilling i forhold til mulige indsatser, hvilket blev til et genstandsfelt i rapporten.

For det tredje viste det sig, at nomade-begrebet langt fra er entydigt, forstået som hyppige flytninger på grund af et flugtmotiv. Nomadefamilierne viste sig at have flere forskelligartede motiver for at flytte hyppigt. Denne variation i motiverne gjorde det vanskeligt at etablere repræsentativitet i undersøgelsen. I stedet blev deltagerne udvalgt for netop at illustrere mangfoldigheden af nomade-begrebet, hvilket er blevet til en af de vigtigste resultater i denne undersøgelse, da en effektiv indsats over for familierne forudsætter en forståelse af familiens motiver og bevæggrunde for handling.

Af samme grund skal undersøgelsen først og fremmest ses som et udforskende studie, hvis formål er at nå nærmere en forståelse af disse familiers liv og udvikling, og de dynamikker, der skaber den problematiske livssituation, samt de dynamikker, der skaber 'lukketheden' og flytningerne, som de opleves af familiemedlemmerne selv, hvilket er et vigtigt perspektiv for at kunne skabe en bedre indsats, hvor myndigheder og udsatte familier bliver samarbejdspartnere i løsningen af problemerne, frem for hinandens modspillere.

For det fjerde viste det sig, at de deltagere, der var villige til at deltage i undersøgelsen, i hovedsag så sig selv som forhenværende nomader eller forhenværende medlemmer af lukkede familier – selv om flere ganske vist meget for nylig er udtrådt af nomadetilværelsen, og den nye livssituation derfor ikke nødvendigvis kan karakteriseres som stabil. Med andre ord viste det sig mere vanskeligt, end antaget, at inddrage aktive lukkede nomadefamilier i undersøgelsen.

Da deltagerne er overvejende forhenværende betyder det, at den familiesammensætning, som var aktuell, da familien var lukket eller havde nomadefærd, typisk ikke længere er gældende, hvilket underminerede mulighederne for interviews med familien i selve livssituationen.

Imidlertid viste det sig at være en gevinst for undersøgelsen, at flere af deltagerne ifølge eget udsagn var udtrådt af lukketheden eller nomadetilværelsen:

- **Deltagerne kunne give indsigt i den virkelighed, der udspiller sig i lukkede nomadefamilier – i adskillige tilfælde både fra barnets og den voksnes perspektiv, fordi de har gennemlevet begge dele.**
- **Deltagerne viste sig i stand til at reflektere over livsforløbet og perspektivere det i væsentligt højere grad end antaget.**
- **Deltagerne var i stand til at bidrage med konkret indsigt i, hvad der fik dem ud af den uønskede lukkethed eller nomadetilstand, hvilket er et hovedsigte med undersøgelsen.**

Ulempen ved respondentprofilen er, at visse af erfaringerne med kontakten til myndighederne daterer sig flere årtier tilbage, hvilket ikke siger meget om indsatsen i dag. Det er der taget højde for i dataanalysen. Fordelen er, at det er muligt at sammenligne familiernes oplevelser over tid og se den enkelte families oplevelser med blandt andet myndighederne i et tids- og udviklingsperspektiv.

Procesmæssigt har metodetilpasningen betydet en forskydning i ressourceanvendelsen fra observerende feltundersøgelser i en familie til dybdeinterviews med familiemedlemmer og analyser af forløb og fænomener i familierne, med adskillige supplerende/opfølgende interviews og løbende/tilbagevendende korrespondance med deltagerne. Dataindsamlingen underbygger fuldt ud målsætningen for rapporten.

Såvel metodetilpasning som sammensætningen af respondentgruppen i undersøgelsen er løbende blevet drøftet på de tre følgegruppemøder, som er afholdt sammen med fagpersoner og en repræsentant fra ministeriet. Følgegruppen har udtrykt tilfredshed med såvel metode som respondentfeltet i projektet. Flere følgegruppemedlemmer har kommenteret udkast af rapporten, som også har fået eksterne reviews.

Rapportens form er inspireret af Børnerådets rapport "Det prøver at gøre det så normalt som muligt". Formålet med formen er at give deltagerne selv en så tydelig stemme, som muligt. Det skal dog understreges, at selv om vi har bestræbt os på at give stemme til deltagerne selv, så sker det gennem vores formidling, og her ligger både valg, fravalg og fortolkning. Vi har bestræbt os på loyalitet overfor det, de interviewede har fortalt os ved at læse og genlæse interviewene med systematisk blik for nuancer og modsætninger i materialet, herunder for citater, som udfordrede og nuancerede vores umiddelbare fortolkninger.

Der er anvendt anonymiserede citater i fremstillingen. Dette er afstemt med deltagerne. Flere deltagere frabad sig anvendelse af anonymiserede citater, af bekymring for genkendelse. De deltagere er ikke blevet citeret i rapporten. Af hensyn til anonymiteten indgår der heller ikke egentlige cases/portrætter, selv om det er et formidlingsmæssigt egnet redskab til at belyse familiernes situation og dilemmaer. Vi har dog brugt case-analyse i selve analysen af materialet.

Af hensyn til læsevenlighed er de citerede deltagere givet opdigtede navne i rapporten. Der, hvor deltagerne nævner andre mennesker, navne på institutioner, skoler, virksomheder, byer, årstal, aldre, tidsforløb, som kan kompromittere anonymiteten, har vi valgt at fjerne disse med en anmærkning i teksten om, at dette er sket. Vi har fravalgt at opdigte navne og tal, ud over deltagerne selv, da mængden af opdigtede oplysninger i vores øjne ville blive for omfattende og kunne risikere at underminere troværdigheden af citaterne. Vi kunne alternativt have valgt at omskrive citaterne eller udelade dem, hvilket vi har fravalgt af hensyn til loyalitet over for deltagerne og deres stemme. Konsekvensen af disse valg er, at læsevenligheden stedvis er hæmmet.

Rapportens karakter indebærer, at forvaltningens repræsentanter ikke får mulighed for at blive hørt, og at ikke alle familiemedlemmer bliver hørt. Denne rapport repræsenterer et afgrænset, perspektiveret indblik i hver familie. Vi anbefaler et fremtidigt studie, hvor det er muligt at komme omkring flere familier og familiemedlemmer, således at det er muligt at etablere repræsentativitet, og samtidig inddrage de respektive professionelle, der har været ind over familierne, for at skabe et mere nuanceret og detaljeret billede af udfordringer og dilemmaer.

Det skal understreges, at dette ikke er en forskningsrapport, men formidling af resultaterne af kvalitative interviews, der belyser forskellige supplerende perspektiver på lukkede familier og nomadefamilier, formuleret af familiemedlemmerne selv, med respekt for det syn, de har på sig selv og den verden, som de ikke sjældent er i opposition til eller i konflikt med.

Interviews

Der indgår 22 deltagere i undersøgelsen, som repræsenterer 17 familier. I de tilfælde, hvor deltagerne er under 18 år, er der indhentet informeret samtykke fra deltageren selv og fra værge, som ikke nødvendigvis er forældre. Interviewene blev gennemført på lokaliteter, som deltagerne selv valgte. De fleste valgte at gennemføre interviewene hjemme, men ikke alle.

Interviewene er gennemført semistruktureret efter en interviewguide, som var organiseret efter temaer som familie (herunder indbyrdes relationer), sociale udfordringer, flytninger, bolig, økonomi, sundhed, uddannelse, skolegang, fritid, myndigheder, m.m. Ved interview-start blev deltagerne informeret om, at deltagelse er frivillig, anonym og med mulighed for at framelde sig undervejs.

Anonymiteten blev særligt understreget og efterspurgt af flere af deltagerne, men ikke alle. Undervejs i processen fragik en deltager, mens tre nye kom til.

Interviewene blev suppleret efter behov med opfølgende interviews, enten personligt, telefonisk og/eller e-mail for at få uddybet og afklaret spørgsmål, ikke mindst i forbindelse med mønstre og strukturer, som udkrystalliserede sig i den efterfølgende analyse af data. Det viste sig også i interviewprocessen, at flere af deltagerne valgte at bidrage med mere følsomme oplysninger i takt med at tilliden mellem deltager og interviewer blev opbygget og styrket, og de selv fik perspektiveret deres oplevelser ved at fortælle om dem.

Begreber

Vi har valgt at introducere begrebet "sociale flygtninge" i rapporten. Dette begreb står for vores egen regning og voksede frem som led i mønsteranalyserne, der viste et påfaldende sammenfald mellem de udfordringer og ønsker, de lukkede familier og nomadefamilierne havde, og som flygtninge fra udlandet står med. Myndighedernes tilgang til flygtninge er velbeskrevet og er kort gengivet i kapitel 1 – Introduktion. Vi anlægger ingen kvalitativ betragtning om myndighedernes tilgang til flygtninge, men nøjes med at konstatere, at myndighedernes tilgang til flygtninge flugter med de behov og ønsker, de danske socialt udsatte lukkede familier og nomadefamilier har, men som de medvirkende i denne rapport ikke oplever at blive anerkendt for eller mødt med.

De medvirkende i denne rapport advarer samtidig mod anvendelse af selve begrebet nomadefamilie, om end de genkender sig i det. Indvendingerne går på, at nomaditet kun har fokus på ét symptom på familiens ofte komplekse udfordringer, navnlig flytninger, ikke er udtryk for en livsstrategi, risikerer at stigmatisere familierne, og kan i sidste ende føre til en forkert analyse fra myndighedernes side. Flere deltagere opponerer tilsvarende mod begrebet lukket familie, da en afvisning af myndighederne i flere tilfælde ikke er et ønske, men reaktion på hvad familierne oplever som en fejlslagen dialog med myndighederne. Det giver anledning til at overveje anvendelsen af begreberne. Det er ikke nødvendigvis en anbefaling, at socialt udsatte familier skal karakteriseres som sociale flygtninge. Formålet med begrebet i denne rapport er at henlede opmærksomheden på de store sammenfald mellem de to familietypers situation og udfordringer, selv om det ikke er muligt at sidestille dem helt og holdent.

Parallellen mellem flygtningefamilier fra udlandet og de danske socialt udfordrede familier har også til formål at henlede opmærksomheden på, at myndighederne tilsyneladende har et mere udviklet viden om og helhedssyn på udenlandske flygtninges udfordringer, end på de ekstremt socialt udsatte danske familier. Med andre ord lader der til at eksistere en sammenhængende tilgang til flygtninge, som med fordel kan danne grundlag for en tilsvarende sammenhængende tilgang til de danske familier. Denne indsigt materialiserede sig sent i analysen, ellers havde det været oplagt at anvende erfaringerne fra flygtningefamilierne som analysedesign for denne rapport. Det er en anbefaling at gennemføre en komparativ analyse af de to familietyper som et selvstændigt studie.

Anbefalinger

Deltagerne i undersøgelsen blev efter interviewene spurgt, om de ville reflektere over og fortælle eller sende deres bud på anbefalinger til myndighederne om en bedre indsats over for familier i deres egen situation – både set fra barnets og den voksnes synspunkt. De fleste vendte tilbage med bidrag til dette, som er indarbejdet i rapporten.

I analysefasen blev en række sammenfaldende fænomener og udviklingsforløb identificeret og søgt årsagsforklaret med afsæt i blandt andet caseanalyser. I denne proces blev eksterne fagpersoner inddraget for at kvalificere og perspektivere data, samt rådgive i forbindelse med mulige løsninger og tilgange på de udfordringer, som tegnede sig.

I forbindelse med formuleringen af rapportens samlede anbefalinger blev en række deltagere (de, der havde udtrykt eksplicit ønske om at ville bidrage endnu mere og i nogle tilfælde være ambassadører) i undersøgelsen inviteret til en workshop med projektets medarbejdere og eksterne fagpersoner for at drøfte og kvalificere udkast til anbefalinger, herunder metoder og løsningsforslag, som deltagerne ikke selv havde formuleret, men fik præsenteret og forholdte sig til. Formålet var at sikre praktiske anbefalinger, som både var forankret i undersøgelsens resultater, fagekspertise og deltagerne selv. Anbefalingerne er således kvalificeret af flere af deltagerne selv.

Undersøgelsens deltagere blev informeret om, at deltagelse i workshoppen kunne kompromittere deres anonymitet, da det ville være vanskeligt at garantere deres anonymitet over for de øvrige deltagere i workshoppen. Dette viste sig ikke at være et problem for workshop-deltagerne, som allerede på forhånd havde givet tilsagn om at træde offentligt frem i forbindelse med rapporten. Alle blev orienterede om, at de kunne melde fra, hvis de fortrød.

Bidragssydere

Rapporten er udarbejdet af

- Lisbeth Zornig Andersen (projektleder), partner og stifter af Huset Zornig, cand. polit., Københavns Universitet, tidl. formand i Børnerådet og adm. dir. i Specialisterne, der beskæftiger mennesker med autisme.
- Gabriele Recke, antropolog, Lunds Universitet, specialist i gruppeadfærd.
- Bettina Smed, seniorkonsulent i Huset Zornig, specialist i udsatte voksne, rådgiver om aktivering, mentoring, personlig udvikling.
- Mikael Lindholm, partner i Huset Zornig, journalist fra DJH, rådgiver om kommunikation og innovation.
- Ilona Gondesen, stud.pæd.soc., Institut for Uddannelse og Pædagogik (DPU)
- Michaela Scharling, grafisk designer.
- Fotografer: Michaela Scharling og Ilona Gondesen

En række fagpersoner har bidraget med viden, indsigt og råd, herunder:

- Inge Bryderup, professor i socialt arbejde på Aalborg Universitet.
- Hanne Warming, professor i socialvidenskab, Institut for samfund og globalisering, RUC
- Karen Gjesing, socialpædagog, filosof med speciale familiebehandling, systematisk coach, Forvaltningshøjskolen, og certificeret protreptiker, CBS
- Rikke Ludvigsen, selvstændig socialrådgiver, konsulent i virksomheden Safe Children, som arbejder med socialt udsatte familier.
- May Olofsson, overlæge og leder af Familieambulatoriet i Region Hovedstaden på Hvidovre Hospital og leder af et videnscenter for forebyggelse af rusmiddelskader hos børn.
- Carina Seifert, boligsocial chef i BL.

Herudover har også en lang række andre bidraget til proces og indhold, ikke mindst følgegruppen.

Forsidebilledet og digtet er leveret af en af deltagerne i rapporten. Hun har givet samtykke til anvendelse af billede og digt i rapporten.

Følgegruppe

Der blev oprettet en følgegruppe i forbindelse med undersøgelsen, sammenstillet ud fra et ønske om at få aktuel viden hos fagpersoner, der arbejder med blandt andet boligproblematikker, børneforhold, sociale forhold og generelle udsatte forhold. Formålet var også at sikre en balance mellem ny vidensindsamling og konkretiseret viden, som allerede er indgået i forskellige behandlingsforsøg og andre tiltag.

Følgegruppen bestod derfor af:

- Anne-Dorthe Hestbæk, seniorforsker, SFI
- Carina Seifert, chef for Boligsocialnet
- Ole Pass, socialchef, Rødovre Kommune
- Frank Gravesen, folkeskolelærer, Ravnsborgskolen, Lolland
- Lars Uggerhøj, professor, Aalborg Universitet
- Nanna Mørch, politisk konsulent, Rådet for socialt udsatte
- Helle Tilburg Johnsen, afdelingschef, Børns Vilkår
- Charlotte Aastrup Poole, fuldmægtig, Social-, børne- og integrationsministeriet

Følgegruppen fik på møderne præsenteret synspunkter på metode og indsamling af data og har alene haft mulighed for at rådgive. Diskussionerne med følgegruppen sikrede, at projektet blev vurderet fra en række professionelle vinkler, ligesom medlemmerne af følgegruppen kunne efterspørge information i materialet, som var særligt relevant for det specifikke medlems egen faglighed. For at sikre anonymitet blev følgegruppemedlemmerne bedt om at underskrive fortrolighedserklæringer. Ingen af deltagernes identitet blev formidlet til følgegruppen.

BILAG A - EKSISTERENDE TILTAG

De seneste år er der sket meget både lovgivnings- og holdningsmæssigt i forhold til indsatsen overfor socialt udsatte familier – herunder de familier, der er defineret som nomadefamilier og lukkede familier. Der er flere årsager til det øgede fokus. En af hovedårsagerne synes at være den medieopmærksomhed, der har været på baggrund af en række alvorlige sager, som er blevet foldet ud i detaljer.

Det efterfølgende er en kort gengivelse af nyere eksisterende muligheder for forbyggende og tidlig indsats.

Initiativer fra Social- Børne- og Integrationsministeriet

I februar 2012 bad daværende socialminister Karen Hækkerup Ankestyrelsen om at udarbejde undersøgelsen "Kulegravning af sager om overgreb mod børn og unge". I marts 2012 forelå rapporten, og ud fra rapportens konklusioner blev der nedsat et tværgående ekspertpanel med repræsentanter fra politi, sundheds- og socialmyndigheder, der skulle komme med en række anbefalinger.

Resultatet af ekspertpanelets arbejde blev offentliggjort af Socialministeriet i juni 2012 under titlen "Rapport fra ekspertpanel om overgreb mod børn". Rapporten opsummerer blandt andet den lange række af initiativer, der indtil da allerede var blev taget på området for socialt udsatte børn og deres familier, herunder Barnets Reform, styrkelse og udvidelse af Videnscenteret VISO, samt etablering af Børnehuse, etc. Mange af initiativerne retter sig direkte mod de udfordringer, nomadefamilierne selv nævner som ønsker og løsninger.

Ekspertpanelets anbefalinger dannede i høj grad baggrund for "Overgrebspakken", der trådte i kraft den 1. oktober, 2013. Panelet kom med 39 anbefalinger.³³ Følgende anbefalinger berører nomadeproblematikken direkte:

- 1. Kommunerne bør i højere grad arbejde opsøgende og insisterende i forhold til tit lukkede, udsatte familier.**
- 2. Det mellemkommunale samarbejde omkring nomadefamilier bør styrkes. Der skal altid sendes relevant sagsmateriale samt en samlet vurdering af sagen, således at fraflytningskommunen grundigt får overdraget sager til tilflytningskommunen.**
- 3. Der mangler viden om, hvordan der mest hensigtsmæssigt arbejdes med lukkede familier. Kommunerne bør have fokus på muligheden for at rekvirere politiets bistand i sager om lukkede familier - hvis der bliver udvist eller tidligere har været udvist truende adfærd fra familiernes side.**
- 4. Der bør generelt arbejdes mere systematisk med at inddrage ressourcer og viden fra netværket og familierne i løsningerne af problemer.**

Overgrebspakken imødekommer en del af de udfordringer, der berører nomadefamilier – især børnene.

Et andet eksempel på et nyere initiativ til at imødegå dannelsen af nomadefamilier og lukkede familier, er pjecen om lukkede familier, som Den sociale Ankestyrelse udgav i 2011.³⁴

Pjecen vejleder socialrådgivere og andre fagpersoner i mulige handlinger ved familier, der forekommer samarbejdsvanskelige.

³³ "<http://www.sm.dk/data/Dokumentertilnyheder/2012/Ekspertrapport-overgreb-born-2012.pdf>

³⁴ "http://www.sm.dk/data/Lists/Publikationer/Attachments/524/Pjece_om_lukkede_familier.pdf

Endelig har Den Sociale Ankestyrelse i 2013 lanceret en underretningskampagne, der skal udbrede viden til både fagpersoner og den almindelige borger om, hvordan og hvorfor man bør underrette kommunen eller Ankestyrelsen, når man er bekymret for et barn. Kampagnen hedder "Del Din Bekymring".³⁷

Forebyggelsespakken

Socialministeren har fremsat et lovforslag som første skridt i en ny, bred indsats for at forebygge negativ social arv. Sammen med V og K har regeringen afsat 280 millioner kroner til at sætte tidligt ind med hjælp til børn og unge i udsatte familier.

Dagtilbud, frivillige foreninger, idrætsforeninger og kommuner. Alle relevante aktører skal med, når der nu tages nye midler i brug for at løfte en af de helt centrale indsatser på socialområdet: At hjælpe børn og unge i udsatte familier så tidligt som muligt.

Lovforslaget understreger over for kommunerne, at de har pligt til at sætte tidligt og målrettet ind for at forebygge, at problemerne sætter sig varige spor i børnenes liv. Og det giver kommunerne nye muligheder for at hjælpe familierne. For eksempel får de nu tydelig lov hjemmel til at kunne tilbyde gratis fritidsaktiviteter for de mest udsatte børn.

Forebyggelsespakken består desuden af følgende initiativer, som bliver sat i gang i foråret 2014:

1. Frivillige foreninger skal bruges målrettet til at hjælpe børn i udsatte familier

Kommunerne kan søge støtte til at samarbejde systematisk med foreninger for eksempelvis misbrugere eller sindslidende og deres pårørende om at gribe tidligt ind, når børn mistrives. De frivillige organisationer møder ofte børnene tidligere, end forvaltningen gør. Og de kan tilbyde eksempelvis netværksgrupper, rådgivning og terapiforløb.

2. Forældre skal klædes bedre på til at give børnene en god opvækst.

Kommunerne kan søge støtte til indsatser, som på en målrettet og videnbaseret måde styrker forældres kompetencer, så de bliver i stand til at give barnet en opvækst med trivsel og udvikling. Det kan være generelle indsatser målrettet alle førstegangsførelse eller mere intensive indsatser målrettet de meget udsatte forældre.

3. Udsatte børn skal spottes allerede i dagtilbuddet

I Danmark går en meget høj andel af børn i daginstitution eller dagpleje, og derfor er der en unik mulighed for at gribe tidligt ind over for mistrivsel. Kommunerne får støtte til målrettet at bruge dagtilbud til at opspore udsatte børn tidligt og til at udbrede effektive metoder, der skal være med til at fremme børnenes trivsel og udvikling.

4. Fritidstilbud skal bruges systematisk til at modarbejde negativ social arv

Forskning viser, at deltagelse i fritidsaktiviteter sammen med andre børn kan styrke udsattes sociale kompetencer og netværk og bidrage med positive oplevelser i dagligdagen. Kommunernes brug af fritidsaktiviteter i den forebyggende indsats skal udbredes. For eksempel i form af rådgivning om fritidstilbud og økonomisk støtte til kontingent og udstyr.

Landsdækkende Overgrebscenter

Socialministeriet oprettede i 2013 et landsdækkende Overgrebscenter, der rådgiver og vejleder voksne over 18 år, om senfølgerne efter fysiske og psykiske overgreb i barndommen. Overgrebscenter.dk stod klar d. 1. april 2013.

Overgrebscenter.dk er en telefon- og chatrådgivning, som er bemandet af en socialrådgiver og en psykolog. Der tilbydes gratis anonym vejledning og rådgivning til mennesker, over 18 år, der oplever følgevirkninger, efter at have været udsat for psykisk og/eller fysisk vold eller groft omsorgssvigt i opvæksten. Rådgivningen giver den enkelte mulighed for, anonymt, at dele sine tanker, følelser og oplevelser, med en person, der har kendskab til følgevirkninger efter fysiske eller psykiske overgreb.

Rådgivningen kan hjælpe med at afklare problemstillinger, skabe overblik og støtte til at komme videre. Sammen med den enkelte vil rådgiveren vurdere, om der er behov for yderligere samtaler ved Overgrebscenter.dk's telefon - eller chatrådgivning. Rådgiveren kan også være behjælpelig med at finde frem til andre relevante rådgivnings- eller behandlings-muligheder. Tilbuddet henvender sig også til pårørende, fagpersoner, frivillige eller studerende, der har spørgsmål vedr. følgevirkninger efter psykisk og/eller fysisk vold eller groft omsorgssvigt.

Overgrebscenter.dk er finansieret af SATS-puljemidler og Socialministeriet har afsat 2 millioner kroner til etableringen af overgrebscenteret, over en 3-årig periode fra 2013 til 2015. Overgrebscenteret hører organisatorisk ind under Center For Seksuelt Misbrugte Syd (CSM-Syd) i Odense.

Tidlig opsporing af udsatte børn

Et projekt under Socialstyrelsen viser gode resultater i forhold til tidlig opsporing af socialt udsatte børn. Ved satspuljeforhandlingerne for 2008-2011 blev der afsat i alt 20 mio. kr. til at forbedre indsatsen i kommunerne med at opspore socialt udsatte børn tidligt i deres liv og tidligt i en problemudvikling. Tidlig opsporing handler om, at voksne omkring et barn handler hurtigt og kvalificeret, når de opdager, at et barn er i en socialt udsat position. Projektets mål har således været at sikre redskaber og rammer for frontpersonalets arbejde med børn i alderen 0-10 år.

KORA har udarbejdet en afsluttende forskningsrapport, og Rambøll har evalueret projektets effekter, samt undersøgt forudsætningerne for implementeringen af opsporingsmodellen i de fem projektkommuner. Begge rapporter konkluderer, at der er gode erfaringer og resultater i projektkommunerne med afprøvningen af opsporingsmodellen. Bl.a. konkluderer Rambøll, at:

- 1. Opsporingsmodellen har haft en positiv effekt i forhold til den aldersmæssigt tidlige opsporing af børn i udsatte positioner. Børn, som kommer i kontakt med familieafdelingen, er 1½ år yngre i projektkommunernes indsatsdistrikter end børnene i kontroldistrikterne.**
- 2. Opsporingsmodellen har særligt styrket frontpersonalets handlekompetencer i forhold til at reagere på deres observationer af og bekymringer om tegn på mistvivsel hos børn.**

Opsporingsmodellen bygger på tre grundværdier:

- **Barnet skal ses i den kontekst, som barnet indgår i**
- **Forældrene skal være aktive i samarbejdet med fagpersonerne**
- **Samarbejde på tværs af faggrupper skal vægtes højt, og der skal være fokus på at udnytte faglige ressourcer.**

Modellen omfatter syv konkrete redskaber:

- **Ekstern faglig sparring, der sikrer regelmæssig, løbende faglig opkvalificering af det pædagogiske personale**
- **Småbørnsteams, der sikrer fokus på de helt små børn**
- **Trivselsskema, der sikrer regelmæssig, systematisk vurdering af alle børns trivsel og udvikling**
- **Overgangsskema, der sikrer, at relevant viden om et barn bringes videre til den modtagende institution**
- **Tovholder til hvert barn. Tovholderen skal sikre at beslutninger føres ud i livet**
- **Dialogmodel, der sikrer effektiv mødestruktur og synlige arbejdsgange**
- **Implementering af Barnets Reform med fokus på at styrke samarbejdet mellem fagområder og sikre kvalificerede underretninger og hurtig opfølgning.**

Følgende kommuner deltog i projektet: Assens Kommune, Haderslev Kommune, Norddjurs Kommune, Viborg Kommune, Vordingborg Kommune, (Kerteminde Kommune - t.o.m maj 2011).

Initiativer fra Beskæftigelsesministeriet

Den 1. januar, 2014, trådte Kontanthjælpsreformen i kraft.³⁶ En del af reformen peger på en helhedsorienteret indsats for borgere med andre udfordringer, end blot arbejdsløshed:

Helhedsorienteret indsats til personer med komplekse problemer

Kontanthjælpsmodtagere med komplekse problemer skal hurtigst muligt - og senest efter seks måneder - have en helhedsorienteret og jobrettet indsats. Indsatsen skal afspejle den enkeltes behov og tage hånd om hans eller hendes sociale eller sundhedsmæssige problemer. Den enkelte får ret til en koordinerende sagsbehandler, der skal sikre, at indsatsen er tværfaglig og koordineret på tværs af offentlige myndigheder.

Særligt udsatte skal også have en indsats

Der er en gruppe borgere på kontanthjælp, som er så udsatte, at de ikke kan tage imod en jobrettet indsats. De får ret til en mentor, som skal hjælpe dem med at få stabiliseret deres liv så meget, at de med tiden kan deltage i en jobrettet indsats.

---

³⁶ <http://bm.dk/da/Beskaeftigelsesomraadet/Flere%20i%20arbejde/Kontanthjaelpsreform/Hovedelementer%20i%20reformen.aspx>

Implementeringen af denne reform, der har fagligt og menneskeligt dygtige sagsbehandlere og et krav om en helhedsorienteret indsats som krumtap, kan være en genvej til at få sat ind hurtigere, end det sker i dag. Regeringen afsatte i forbindelse med kontanthjælpsreformen i 2013 en pulje på 91,3 mio. kr. af til kommunale forsøg med en helhedsorienteret indsats, hvor der i skrivende stund er ved at blive udvalgt ca. 10 kommuner. Disse kommuner skal afprøve nye tilgange til familierne, hvor sigtet er at støtte der, hvor der er brug for det, for at bringe børnene tættere på uddannelse og forældrene tættere på job. Der kan sættes bredt ind med støtte til økonomi, bolig, psykisk og fysisk sundhed, fritidsaktiviteter, osv.³⁷

Holstebro- eller Leksandmodellen - Familieiværksætterne

En model, der er værd at hente inspiration fra eller ligefrem implementere, er den svenske Leksand-model eller "Familieiværksætterne", som den kaldes i Danmark.³⁸ Denne model ville kunne screene og dermed identificere de familier, der bevidst undgår de tilbud, der tilbydes førstegangsførelse.

Der er efterhånden stor evidens, der viser, at en helhedsorienteret forebyggende indsats for vordende førstegangsførelse kan betale sig både økonomisk (en estimeret besparelse på 1,1 mia. kr.) og i forhold til at identificere forældre, der skal have en støtte i starten af forældreskabet.³⁹ Når vi taler med nomaderne, hører vi, at der i de fleste familier har været tidspunkter med mod på fremtiden. Enten når et nyt barn er kommet til, eller når der er flyttet. Og når der er mod og håb, er der motivation. Det er derfor vigtigt at blive bedre til at få identificere de tidspunkter, hvor forældrene er motiveret til forandring.

Leksand-modellen går i korte træk ud på at tilbyde førstegangsførelse forældrenetværk og gratis kurser i alt fra økonomi, børn, sundhed til parterapi, osv. Kort sagt, kurser i alt det, der kan vælte en god start, når man skal være forældre første gang. Det er en ikke-stigmatiserende model, fordi samtlige forældre får tilbudt forløbet. I Holstebro tager hele 91 pct. af forældrene imod tilbuddet. Det er en ekstrem effektiv måde at screene for de forældre, der ikke ønsker indblanding i forældreskabet. For nogles vedkommende vil det være helt legitimt, men for dem, der bevidst forsøger at skjule omsorgssvigt og dysfunktionalitet i familierne, har kommunerne her en åbenlys mulighed for at identificere forældre, der er i risiko for ikke at kunne mestre forældreskabet på ansvarlig vis. Desværre er modellen lige nu forbeholdt førstegangsførelse, og man kunne overveje, om ikke flergangsførelse skulle have et tilbud, der kunne minde herom.

Leksand-modellen er prøvet af i Holstebro med gode resultater.⁷ Modellen er importeret til Danmark af Fonden for Socialt Ansvar.³⁹ Den er for øjeblikket ved at blive implementeret i foreløbig 14 kommuner.⁴⁰

"En Ny Start" - Rebuildmodellen

En model, man med fordel kunne lade sig inspirere af i kommunerne, er projekt "En Ny Start", eller Rebuildmodellen.⁴¹ Modellen er specifikt udviklet som en tilgang til socialt udsatte familier på baggrund af Rebuild kommunes erfaringer med den såkaldte Rebuildsag, en af de svære misbrugssager, der blev profileret stort i medierne.⁴² Rebuild-modellen ser på baggrund af de foreløbige resultater ud til at have haft en positiv effekt på meget kort tid.

³⁷ <http://ams.dk/~media/AMS/Dokumenter/Puljer/Helhedsindsats-udsatte-familier/Projektbeskrivelse%20pdf.ashx>

³⁸ http://www.cbs.dk/files/cbs.dk/samfundsoekonomisk_potentiale_ved_indfoerelsen_af_leksand_model_-_len_i_danmark_13.9.2012_1.pdf

³⁹ <http://www.fsa.dk>

⁴⁰ <http://familieivaerksaetterne.dk>

⁴¹ <http://brnordjylland.dk/~media/AmsRegionSite/Nordjylland/Filer/Regionalt-prioriteret-indsats/Foep-flex/2012-11-29-konference/Rebuild--ny-start-29-11-12pdf.ashx>

⁴² http://www.avisen.dk/fakta-det-handler-rebuild-sagen-om-186401.aspx?utm_source=news.dk&utm_campaign=jubii&utm_medium=link

I projekt "En Ny Start" fik 15 familier tilknyttet én socialrådgiver og én jobkonsulent som en fælles koordinerende enhed i forhold til de mange forvaltninger i kommunen, som socialt udsatte familier ofte har tilknytning til. I Rebild gav man de to medarbejdere vide beføjelser både økonomisk og myndighedsmæssigt. Fra ledelsens side stillede man krav om, at de blev uddannet i at lytte, skabe relationer og coache, ligesom de også skulle have en høj faglighed. Opgaven for de to var både at give familien en hånd med til det praksisnære, som at få købt flyverdragter til børnene, men også udarbejde handleplaner, ressourceforløb, etablere misbrugsbehandling, iværksætte foranstaltninger – herunder eventuelle anbringelser af familien.

Rebild kommune beskriver projektet således:

"Projektet blev etableret på baggrund af et behov for at yde en mere sammenhængende og helhedsorienteret indsats til resourcesvage familier i Rebild Kommune. Familier, der er kendetegnet ved komplekse sociale problemstillinger, der i hverdagen medførte, at disse familier var i kontakt med flere forskellige myndighedspersoner ved Rebild Kommune.

Det er kendetegnende for disse familier, at forældrene er på offentlig forsørgelse i Center Arbejds marked, modtager forskellige ydelser fra Center Familie og Handicap fordi børnene mistrives og er enten anbragt uden for hjemmet eller er i fare herfor, modtager specialundervisning mv.

Grundlaget for indsatsen er et forsøg på at sikre daglig trivsel i den enkelte familie, hvor børnene passer skole, uddannelse m.v., og hvor der sker en udvikling af forældrenes forældreevne samt til stræbes uddannelse eller job.

Det er et overordnet mål for projektet, at de udsatte børn skal sikres øget trivsel via de rette indsatser og foranstaltninger og så vidt muligt tilbage til så normale familie- og uddannelsesmæssige forhold som muligt.

Det er med dette projekt formålet at skabe overblik over familiens problemstillinger på tværs af fag områder og dermed tilvejebringe et grundlag for en prioriteret og massiv indsats mhp. at få skabt reel udvikling i familiens ressourcer og trivsel."

Projektet følges og måles af konsulenthuset Deloitte. Mindre end et år efter igangsættelsen var det muligt at måle markante forbedringer både økonomisk og trivselsmæssigt hos familierne.

"SocialSøg"

Nordjyllands politikreds gennemfører et forsøg med automatisk generering af underretninger til kommunen baseret på observationer i døgnrapporten om bekymrende adfærd hos forældre. Det kan være husspektakler, ophold i detentionen, slagsmål, osv. Altså forhold, der ikke nødvendigvis fører til en sigtelse, men set over et forløb kan være bekymrende adfærd, når man også har et forældreansvar. Det underliggende IT-system hedder POL SPOT. Formålet er at gøre en tidligere social indsats mulig.

Signs Of Safety eller Sikkerhedsplaner

I nogle lukkede familier og nomadefamilier er der anbringelsessager. Fem forældre i denne undersøgelse har anbragte børn i dag, og fem nomadebørn har prøvet at være anbragt. Nogle af dem har oplevet anbringelser, de ikke har været glade for. Børnerådet producerede i 2011 en kvalitativ undersøgelse om net-op anbringelser, som udover at fortælle om de gode anbringelser også satte fokus på, hvornår anbringelser er svære. Om hvor svært det kan være at samarbejde med socialrådgiverne. Og hvordan man kan savne sine forældre og være bekymret for, hvordan de har det. Beretningerne fremgår af rapporten "De prøver at gøre det så normalt som muligt".⁴³

Som et alternativ til en anbringelse, der ofte kan føles traumatisk, uanset berettigelsen af anbringelsen, kan man med fordel studere metoden "Sikkerhedsplaner", som det hedder på dansk – på engelsk "Signs of Safety".⁴⁴ En tidlig iværksættelse af "Sikkerhedsplaner" i forbindelse med nomadefamilierne kunne mindske graden af omsorgssvigt væsentligt.

Her er, hvad Københavns Kommune forklarer om metoden:

"Signs of Safety" metoden blev introduceret til Københavns Kommunes Socialforvaltning i 2006 og er en metode som sagsbehandlere og familier har fundet særlig brugbar, fordi metoden er enkel og umiddelbart anvendelig til at skabe dialog og samarbejde mellem forældre og socialforvaltning. Siden har Socialforvaltningen implementeret metoden bredt i myndighedsarbejdet samt dele af foranstaltningsarbejdet med udsatte børn og familier. Signs of safety-metoden hviler på et anerkendende, ressource- og løsningsfokuseret grundlag. Den har bl.a. fokus på at involvere og informere forældrene i alle led i myndighedsarbejdet, og den lægger vægt på at invitere forældrene og netværk til at tage ansvar for at bidrage til løsninger på de bekymringer, der er i forhold til barnet/den unge.

Ved hjælp af Signs of Safety-metoden kan sagsbehandleren belyse familiens situation fra alle relevante vinkler og dermed lave en balanceret risikovurdering af barnets/den unges sikkerhed og trivsel. De konkrete informationer og indhentede oplysninger er systematiseret og danner grundlag for en samlet vurdering af barnets sikkerhed og trivsel.

Signs of Safety metoden hjælper til at strukturere indholdet af en samtale, og gør det klart og tydeligt, hvad det er man taler om hvornår. Ved at bruge Signs of Safety kan sagsbehandleren tydeligt vise familien hvorfor der er bekymring for barnet, og hvad der skal ske i familien for at forvaltningen kan lukke sagen – dette er især en fordel i arbejdet med familier, der ikke ønsker forvaltningens indblanding.

Erfaringerne fra Københavns Kommune har vist at Signs of Safety er brugbart i alle typer familier. Både de 'lette' sager hvor der er en begrænset problematik, men i særdeleshed også i de 'problemmættede' sager hvor der er mange og komplicerede problemer. Især i disse sager har det vist sig nyttigt at kunne strukturere og vurdere de enkelte bekymringer og pege på handlemål der adresserer hver enkel bekymring".

⁴³ <http://www.boerneraadet.dk/files/Brd.dk%20Filbibliotek/BRD%20De%20prøver.pdf>

⁴⁴ <http://www.kk.dk/da/om-kommunen/indsatsomraader-og-politikker/boern-unge-og-familier/socialfaalige-metoder-og-redskaber/signs-of-safety>

Familiedøgninstitutioner

Familiedøgninstitutioner er en tidlig og forebyggende indsats, hvor socialt udsatte familier indskrives i kortere tid med henblik på både socialpædagogisk udredning og behandling af forholdene omkring familiens og barnets aktuelle støttebehov.

Formålet med indsatsen på en familiedøgninstitution er at sikre en tidlig indsats samt at forbedre grundlaget for familiens videre udvikling gennem vurderinger af efterfølgende støttebehov. Familier, der indskrives på en familiedøgninstitution, er småbørnsfamilier, som er mærket af sociale og opløsningstruende problemer – problemer, der af kommunen vurderes som truende for børnenes trivsel, udvikling og sikkerhed.

Der findes ikke landsdækkende opgørelser af aktuelle anbringelser på familiedøgninstitutioner. Imidlertid foretages der i regi af Foreningen af Danske Døgninstitutioner løbende opgørelser på i alt 117 institutioner, som er normerede til cirka 2.300 børn, unge og familier (Se henrikernt.dk). Her fremgår det, at der er sket et fald i antallet af anbragte familier på knap 50 pct. fra 2009 til 2010 på familiedøgninstitutioner. Der er registreret 190 anbragte personer ved indgangen til 2009 og under 100 personer ved udgangen af 2011.⁴⁵

---

⁴⁵ Bryderup & Trentel (2013). Tidlig indsats. Socialpædagogisk arbejde på familiedøgninstitutioner
Århus: Klim

REFERENCER

- Agervold & Kristensen (1996). Det udviklende arbejde. Aarhus: Aarhus universitetsforlag.
- Andersen et al. (2013) Når man anbringer et barn II. København: Rockwool Fondens Forskningsenhed og Syddansk Universitetsforlag.
- Andersen (2008). Anbragte børn i tal. Kvantitative analyser af data om børn, der er anbragt uden for hjemmet med fokus på skolegang. København: SFI rapport 08: 14.
- Ankestyrelsen (2012). Kulegravning af sager om overgreb mod børn og unge. København: Ankestyrelsen.
- Ankestyrelsen (2008). Guide Anbringelse uden samtykke. København: Ankestyrelsen.
- Ankestyrelsen (2013). Undersøgelse af hvordan familie og netværk bliver inddraget i børnesager. København. Ankestyrelsen.
- Bryderup & Trentel (2012). Tidligere anbragte unge og uddannelse. Århus: Klim.
- Bryderup & Trentel (2013). Tidlig indsats. Socialpædagogisk arbejde på familiedøgninstitutioner Århus: Klim.
- Bryderup, Madsen & Perthou (2001). Specialundervisning på anbringelsessteder og i dagbehandlingstilbud. København: Danmarks Pædagogiske Institut.
- Bryderup & Andsager (2006). Skolegang for anbragte børn og unge. København: Danmarks Pædagogiske Universitets Forlag.
- Børnerådet (2012). De prøver at gøre det så normalt som muligt. København: Børnerådet.
- Børnerådet (2010). Helst skal man have en god barndom. 40 børns fortællinger om et liv med særlige vilkår. København: Børnerådet.
- Communities and local government (2012). The Troubled Families programme. London: GOV.UK
- Christensen & Warming (2013). Tillid i socialt arbejde med unge i udsatte positioner. In Liehne (ed.): Socialt arbejde med udsatte unge. København: Akademisk forlag.
- Egelund et al (2008). Anbragte børns udvikling og vilkår. Resultater fra SFI's forløbsundersøgelser af årgang 1995. København: SFI rapport 08:23.
- Hedensted kommune (2011). Beredskab nomadefamilier. Hedensted kommune: familieafdelingen.
- Hegdal & Thorsen (2007). Om betydningen av arbeid, dagsenter- og aktivitetstilbud for mennesker med utviklingshemning. Oslo: SOR rapport, nr.1
- Høst et al (2012). Når fogeden banker på. København: SFI.
- Jæger (2003). Mønsterbrydere og social arv i Danmark – perspektiver fra socialforskningsinstituttets ungdomsforløbsundersøgelse. København: SFI.
- KL (2010). Undersøgelse om udsatte familier med børn, der flytter mellem kommuner. København: KL
- Kramer & Bank (2005) Sibling Relationship Contributions to Individual and Family Well-Being. Journal of family psychology. Vol. 19. Nr. 4. Dec. 2005
- Lausten, Hansen & Nielsen (2010). Udsatte børnefamilier i Danmark. København: SFI.
- Lausten et al (2013). Anbragte 15-åriges hverdagsliv og udfordringer. København: SFI rapport 13:07
- Lavaud, Lagoni & Warming (2013). Tillid og mistillid i børns liv – en kvantitativ undersøgelse af børns erfaringer, oplevelser og reaktioner. København: RUC.

- Ministeriet for børn og undervisning/Rambøll (2013) Kortlægning af undervisning på døgninstitutioner, opholdssteder og dagbehandlingstilbud. København: Ministeriet for børn og undervisning.
- Oldrup et al (2013). Når børnefamilier sættes ud af deres lejebolig. København: SFI rapport 13:03
- Olsen et al (2012). Det danske Klassesamfund. København: Gyldendal.
- Olsen et al (2011). Tidligere anbragte som unge voksne. København: SFI rapport 11:35
- Perthou et al (2008). Skolegang under anbringelse. København: SFI rapport 08:25
- Servicestyrelsen (2011). Håndbog om Barnets Reform. København: Servicestyrelsen
- Socialministeriet (2011). Lukkede Familier - Handlemuligheder, når familier med udsatte børn ikke vil samarbejde med kommunen. København: socialministeriet
- Socialministeriet (2012). Rapport fra Ekspertpanel OM OVERGREB MOD BØRN. København: Social – og integrationsministeriet
- Socialministeriet (2010). Barnets Reform spørgsmål og svar. København: Socialministeriet, Servicestyrelsen & KL
- Sundhedsstyrelsen (2010). Når mor og far drikker. København: Sundhedsstyrelsen.
- Sundhedsstyrelsen (2011). Børn i familier med alkoholproblemer - gode eksempler på kommunal praksis. København: Sundhedsstyrelsen.

LINKS

<http://www.boerneraadet.dk>

<http://sundhedsstyrelsen.dk>

<http://tuba.dk>

<https://www.gov.uk>

<http://tillid.ruc.dk>

<http://deldinbekymring.nu>

<http://familieivaerksaetterne.dk>

<http://www.ffsa.dk>

www.stofbladet.dk

<http://www.safechildren.dk>

<http://www.criticaltime.org>

<http://www.socialstyrelsen.dk/udsatte/hjemloshed/hjemlosestrategi/metoderne-1/critical-time-intervention-cti>

<http://www.stofbladet.dk/6storage/586/43/stof16.pdf>

<http://sundhedsstyrelsen.dk/da/sundhed/alkohol/boernejfamilier/for-gravide>

<http://www.sfi.dk/resultater-4726.aspx?Action=1&NewsId=2711&PID=9422>

<https://www.halsnaes.dk/~media/Familie/Stotte%20og%20Raadgivning/Hyppigt%20flyttem%C3%B8nster.ashx>

http://www.sm.dk/data/Lists/Publikationer/Attachments/524/Pjece_om_lukkede_familier.pdf

<http://www.udsatte.dk/indsatsomrader/fattigdom/>

<http://www.socialstyrelsen.dk/handicap/socialpsykiatri/brugergrupper/etniske-minoriteter-1>

<http://www.version2.dk/artikel/kmd-udvikler-it-system-til-udsatte-boern-32672>

https://www.helsingorkommune.dk/~media/om_kommunen/pdf-filer/Budget%202013%20-%202016/19%20Udligningsreformens%20konsekvenser%20for%20Helsingr%20Kommune.ashx

<http://www.sfi.dk/Default.aspx?ID=7693>

http://www.kl.dk/ImageVaultFiles/id_45773/cf_202/Sp-ragsm-l_og_svar_om_Barnets_Reform.PDF

<http://www.sm.dk/Temaer/sociale-omraader/Boern-unge-og-familie/overgrebspakken/Sider/default.aspx>

https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/11469/2117840.pdf

<http://www.drugscope.org.uk/Resources/Drugscope/Documents/PDF/Policy/TroubledFamilies.pdf>

http://dagsorden.rebild.dk/committee_2361/agenda_17365/documents/punkt%204%20bilag%201%20evaluering_projekt_ny_start_dec_12.pdf

<http://brnordjylland.dk/~media/AmsRegionSite/Nordjylland/Filer/Regionalt-prioriteret-indsats/Foep-flex/2012-11-29-konference/Rebild--ny-start-29-11-12pdf.ashx>

<https://sundhedsstyrelsen.dk/da/sundhed/alkohol/boernefamilier>

<http://www.bl.dk/boligpolitik/en-balanceret-boligpolitik/>

<http://mdbl.dk/puljer/tilskud-til-skaeve-boliger>

<http://bm.dk/da/Beskaeftigelsesomraadet/Flere%20i%20arbejde/Kontanthjaelpsreform/Hovedelementer%20i%20reformen.aspx>

<http://ams.dk/~media/AMS/Dokumenter/Puljer/Helhedsindsats-udsatte-familier/Projektbeskrivelse%20pdf.ashx>

http://www.cbs.dk/files/cbs.dk/samfundsoekonomisk_potentiale_ved_indfoerelsen_af_leksand-modellen_i_danmark_13.9.2012_1.pdf

<http://www.danskekommuner.dk/Debat/Active/En-dundrende-succes/>

http://www.avisen.dk/fakta-det-handler-rebild-sagen-om_186401.aspx?utm_source=news.dk&utm_campaign=jubii&utm_medium=link

<http://www.kk.dk/da/om-kommunen/indsatsomraader-og-politikker/boern-unge-og-familier/socialfaglige-metoder-og-redskaber/signs-of-safety>

<http://familybyfamily.org.au/wp-content/uploads/2012/10/TACSI-FbyF-Evaluation-Report-2012.pdf>

<http://www.hedensted.dk/page25179.aspx>

<https://sundhedsstyrelsen.dk/da/sundhed/alkohol/~media/29CBBF0ED5664478BC3986EEB595E154.ashx>

http://www.sm.dk/data/Lists/Publikationer/Attachments/524/Pjece_om_lukkede_familier.pdf

<http://socialrdg.dk/Default.aspx?ID=7319>

http://www.lr-web.dk/akademisk/pdf/hvad_er_soeskende/forskningsoversigt.pdf

<http://www.sfi.dk/graphics/SFI/Udgivelser/SFI-rapporter/UNGE/riskikofaktor.pdf>

http://www.sum.dk/~media/Filer%20-%20Publikationer_i_pdf/2014/Ulighed-i-sundhed-marts-2014/Ulighed-i-sundhed-kroniske%20sygdomme.ashx

<http://www.ae.dk/analyser/fordobling-af-boern-der-har-vaeret-fattige-i-mindst-5-aar>

FORSIDEBILLEDET ILLUSTRERER EN AF DELTAGERNE I RAPPORTEN, KALDET MELANIE. ALLE ANDRE NAVNE PÅ BØRN OG VOKSNE DELTAGERE I UNDERSØGELSEN ER ÆNDRET.

RAPPORTEN ER UDARBEJDET AF HUSET ZØRNIG

Kødboderne 18, 1. sal | DK-1714 - København V. |

Tlf: +45 33110170 | Email: info@husetzornig.dk | web: www.husetzornig.dk | CVR: 32168094 |